ORDINE ȘI HAOS ÎN SECOLUL XXI

DESTRĂMAREA NAȚIUNILOR

ROBERT COOPER

GEOPOLITICA LUMILOR SECOLULUI XXI

UNIVERS ENCICLOPEDIC

Robert Cooper

DESTRĂMAREA NAŢIUNILOR

Ordine şi haos în secolul XXI

Coordonatorul colecţiei:
Ambasador GEORGE MAIOR

Coperta: Silviu IORDACHE

2003, Robert Cooper, *The Breaking of Nations*

First published în Great Britain în 2003, by Atlantic Books Ltd.

Editura Univers Enciclopedic, 2007

ISBN: 973 – 637 – 146 – 8
978 – 973 – 637 – 146 – 2

ROBERT COOPER

DESTRĂMAREA NAŢIUNILOR

Ordine şi haos în secolul XXI

Traducere SEBASTIAN HULUBAN

Studiu introductiv
Ambasador GEORGE MAIOR

ROBERT COOPER DESPRE „ORDINE" Şi „HAOS" ÎN SECOLUL XXI

Nicio carte despre lumea internaţională în care trăim la acest început de secol XXI nu surprinde mai bine profunzimea transformărilor pe care le parcurgem în politica externă decât lucrarea lui Robert Cooper: *„Destrămarea naţiunilor. Ordine şi Haos în secolul XXI".* El spune la un moment dat: *„gândirea despre afacerile externe necesită o hartă conceptuală care, ca orice hartă, simplifică peisajul şi se concentrează*

asupra caracteristicilor principale". Harta conceptuală propusă de Cooper simplifică într-adevăr lucrurile, dar cu o forţă intelectuală care duce spre esenţe arătând totodată căile şi drumurile de urmat într-o lume complexă şi plină de necunoscute. Avem de-a face, aşadar, cu un produs intelectual de cea mai bună calitate, care ne ajută să înţelegem provocările cu care ne confruntăm, indicând strategiile şi politicile prin care am putea să le facem faţă. Între o puzderie de cărţi asupra relaţiilor internaţionale, definite de polemici academice sterile şi plicticoase, de lungi argumentări teoretice care pun faţă în faţă conceptele realiste sau neorealiste cu cele liberale sau constructiviste, lucrarea lui Cooper se impune prin caracterul vizionar al mesajului şi puterea de sinteză a discursului.

Cooper sesizează că după terminarea Războiului Rece, lumea şi ordinea politică internaţională au intrat într-o fază de transformare mai amplă chiar decât cea generată de marile evenimente revoluţionare

din istoria universală: 1789,1815 sau 1919. Un câmp principal de transformare este tot vechiul continent. E vorba de o transformare radicală a fundamentelor ordinii politice europene pornind de la unitatea sa de bază, care, timp de mai bine de trei secole, a fost construită în jurul statului naţional. În viziunea lui Cooper, starul naţional, de factură modernă, este tot mai mult substituit în Uniunea Europeană de un stat postmodern, ale cărui caracteristici interne şi reprezentări externe introduc o inovaţie majoră în politică şi relaţiile internaţionale. Apariţia statului postmodern european este cel care generează acum o ordine europeană care, pentru prima dată în istorie, este capabilă să depăşească vechile sisteme ale echilibrului de putere sau hegemonie şi să îngroape „real-politikul" şi politica forţei din diplomaţia tradiţională. Pacea în Europa pare să se realizeze acum printr-o nouă valorizare a suveranităţii naţionale, prin eliminarea distincţiei dintre domeniul intern şi cel extern al statului, printr-o reinterpretare profundă a conceptului şi

practicii interesului naţional. Acestea sunt trăsăturile principale ale postmodernităţii statului european contemporan. Toate acestea conduc spre un alt model de legitimitate în politica externă a statelor postmoderne. El este complet diferit de cel instituit prin aranjamentele de putere care au succedat Păcii de la Westfalia şi care au marcat politica europeană mai bine de trei secole.

Statul postmodern este cel care creează o lume unică a postmodernităţii în Europa (cu unele extensii în alte părţi ale globului) caracterizată de *„interferenţa mutuală în afacerile interne ale statelor până la bere şi cârnaţi”.* Securitatea acestei lumi noi este dată de cooperare, transparenţă şi „vulnerabilitate mutuală”. Uniunea Europeană şi NATO constituie bazele politico-strategice ale acestei noi ordini. NATO este caracterizat ca un amplu exerciţiu de construcţie a încrederii în miezul lumii occidentale. Uniunea Europeană apare drept cea mai articulată expresie a postmodernităţii prin capacitatea sa de a relativiza interesele statelor, de a le supune unui

proces permanent de negociere, de redefinire.

În lumea postmodernă, stabilitatea şi securitatea nu mai sunt astfel prizonierele relaţiilor de putere fixate în conceptul echilibrului de forţe. Politica externă tradiţională bazată pe „raţiunea de stat" şi pe împingerea la extrem a ideii de interes în acţiunea internaţională este înlocuită de o conştiinţă morală care se aplică atât raporturilor din sfera externă, cât şi politicii interne. **Aşa cum am mai afirmat, între cele două zone – cea internă şi cea externă a statului postmodern – nu mai există distincţii nete: când faci politică internă, faci şi politică externă şi viceversa.** Avem de-a face cu o nouă logică a politicii externe şi de securitate şi apărare, deosebită de paradigmele consacrate ale lui Clausewitz sau Machiavelli, care sunt duse mai departe şi modificate de evoluţia istorică şi de demonstrarea posibilităţii progresului în relaţiile internaţionale. În postmodern, spune Cooper, *„politica externă este continuarea preocupărilor domestice dincolo de graniţele naţionale şi nu*

viceversa”, în mod cert, avem aici un precept complet diferit de cele ale lui Palmerston, Bismark sau Kissinger, ca să ne referim doar la câţiva dintre cei mai marcanţi practicieni ai *realpolitik-ului.* Dar dacă cineva crede că suntem în faţa unei versiuni idealiste sau idealizate asupra politicului din arena internaţională se înşală. Se înşală, în primul rând, în privinţa modului în care Cooper înţelege dimensiunea postmodernităţii Uniunii Europene şi a relaţiei acesteia cu statul postmodern. El nu crede într-o Europă a supranaţionalităţii sau în construcţia unui superstat european, care să absoarbă cumva masa statelor naţionale. Aceasta nu concordă cu elementele fundamentale ale filosofiei politice postmoderne: europenii nu s-au luptat timp de secole pentru depăşirea dificultăţii politicii de forţă axate pe interesele absolute sau pentru „transformarea statului naţional tradiţional în ceva mai civilizat”, doar pentru a crea un mega-stat european în lumina aceloraşi vechi şi cunoscute „tradiţii”. Nu aceasta e soluţia.

Sistemul internaţional postmodern structurat în jurul Uniunii Europene e mai degrabă un sistem transnaţional, care generează interdependenţe, întrepătrunderi multiple, negocieri permanente şi fluide ale intereselor actorilor principali, care rămân tot statele naţionale, impregnate însă de procesele postmodernităţii şi de etica acestei noi diplomaţii, a acestui nou tip de a produce politica. Dar Cooper nu este idealist nici în modul în care priveşte lumea internaţională în ansamblul său, dincolo de frontierele fizice ale Europei postmoderne sau ale altor insule de postmodernitate din universul internaţional (precum Japonia, de exemplu). El afirmă la un moment dat: *„Există o zonă de siguranţă în Europa şi una de pericole şi haos în afara sa”.* Avem, în această frază aparent simplă, o perspectivă aparte asupra ordinii şi stabilităţii internaţionale la acest început de mileniu. Acea zonă de „pericole” şi de „haos” e compusă din două categorii de state, fiecare emanând probleme

diferite pentru securitatea şi stabilitatea internaţională, dar mai ales pentru securitatea zonei postmoderne.

O primă categorie e dată de **statele moderne tradiţionale,** care gândesc politica, şi mai ales politica externă şi de securitate, în termenii clasici ai echilibrului de putere şi a ambiţiilor legate de expansiune. Iraqul lui Saddam Hussein e exemplul tipic al modelului în cauză. De fapt, întreaga regiune a Golfului şi a Orientului Mijlociu e structurată, din punct de vedere al raporturilor externe, pe logica echilibrului de putere, a calculului precis al intereselor naţionale ireductibile şi absolute, o filosofie a diplomaţiei de cea mai pură extracţie machiavelică. O a doua categorie e constituită din **state premoderne,** care nu au capacitatea de a-şi controla propriul teritoriu şi care nu posedă mecanisme formale de asigurare a ordinii sau a altor funcţiuni de bază carcateristice unei relaţii normale între stat şi societate, între stat şi cetăţean. E un fel de *terra nullius,* cu suveranităţi nominale mai degrabă

decât explicite, un spaţiu „scăpat” de influenţa puterii statale. Afghanistanul evidenţiază cel mai bine toate aceste caracteristici ale premodernului. Înainte de îndepărtarea regimului taliban, acest stat contractase sau cedase, potrivit lui Cooper, toate funcţiunile sale de bază către diferite organisme exterioare statului propriu-zis: politica sa de apărare era gestionată de un individ cu numele de Bin Laden, finanţele erau în mâna baronilor drogurilor (nişte bandiţi locali), sănătatea şi asistenţa socială erau pasate în sarcina ONU sau a unor ONG-uri de profil. Am putut vedea cu ochii mei cum impactul premodernităţii afectează această ţară şi după intervenţia americană: politica de apărare, prezervarea unui context minimal de ordine publică, de exemplu, au fost preluate de la Bin Laden de către NATO şi de armata americană. Dar Afghanistanul e poate un exemplu extrem de premodemitate, în orice caz, unul mult mediatizat în ultimii ani. State precum Sierra Leone, Somalia, porţiuni semnificative din Asia Centrală sau

Africa, chiar spaţii din Balcanii de Vest se pot încadra foarte bine în această categorie.

Problema cu aceste două tipuri de state, cel modern şi cei premodern, este că, pe fundalul globalizării şi a creşterii fără precedent a densităţii interacţiunilor din universul internaţional, efectele şi consecinţele caracteristicilor legate de ele pot afecta, la modul cel mai profund şi dramatic, atât securitatea zonei de siguranţă postmoderne, cât şi securitatea internaţională în general. Cine ar fi crezut vreodată că o agresiune de o intensitate fără precedent în centrele simbolice ale puterii americane va fi produsă pornind de la valorificarea vulnerabilităţilor teritoriului arid al Afghanistanu-lui? Aici, în această „terra nullius acaparată de celulele al Qaeda s-au putut antrena terorişti şi s-au putut face planuri privind deturnarea avioanelor care au lovit Gemenii şi Pentagonul în acea zi fatidică de 11 septembrie 2001. Întâmplător, venind de la Londra spre New

York, Cooper a nimerit în miezul nefericitelor evenimente, avionul său fiind printre ultimele care au putut ateriza în acea zi pe solul american, înainte de interdicţia care s-a luat în privinţa zborurilor în spaţiul aerian american. A putut medita, pe fondul acelei nebunii, la magnitudinea schimbărilor din structura securităţii internaţionale, la modul în care câţiva indivizi au reuşit să provoace o agresiune de un asemenea impact împotriva celei mai mari puteri din istoria relaţiilor internaţionale, la felul în care instabilitatea şi dezordinea premodernului pot fi transportate rapid, peste geografie, până în inima a ceea ce ar fi trebuit să fie, probabil, cea mai sigură regiune de pe glob. Într-adevăr, iată cum o zonă de haos premodern, aşa cum era Afghanistanul „furat" de Bin Laden şi grupările sale, s-a transformat într-o problemă fundamentală pentru securitatea Statelor Unite şi, până la urmă, pentru securitatea internaţională. Şi-ar fi imaginat oare militarii unui batalion din Craiova (cei autointitulaţi ulterior Scorpionii Roşii)

că vor acţiona vreodată prin văgăunile din apropierea Kandaharului, în căutarea talibanilior şi a teroriştilor al Qaeda, tocmai pentru că alianţa ad-hoc la care s-a angajat şi ţara lor considera aceasta o problemă majoră de securitate internaţională? După Robert Cooper, lecţia principală din această poveste este că haosul din părţi critice de pe glob nu trebuie niciodată ignorat. Dimpotrivă, el trebuie eradicat, sau controlat cumva. *Sutern să nu fim interesaţi de haos – avertizează Cooper – dar haosul este interesat de noi".* Autorul ţine să ne amintească în acest context cum Roma nu a fost doborâtă de un imperiu foarte bine organizat, aşa cum era, de pildă, Imperiul Persan, ci de violenţa şi agresivitatea nemăsurată a barbarilor. Un lucru care ar putea fi valabil şi în era globalizării şi a tehnologiilor super-sofisticate, unde câteva minţi descreierate pot, cu ajutorul internetului şi a unei pungi cu explozibil, să provoace daune umane şi materiale incomensurabile.

Dacă premodernul este capabil să deregleze

structural ordinea şi stabilitatea internaţională şi liniştea zonei postmoderne prin slăbiciunile sale, prin vulnerabilităţile aşa numitelor „state falite”, „degenerate” etc., prin insuccesele lor notorii, statele moderne pot periclita securitatea internaţională prin exact reversul acestei situaţii, adică prin forţa şi ambiţiile lor. În lumea modernă, menţionează Cooper, „statele care au succes” sunt cele mai periculoase. Aici succesul se măsoară în câştiguri teritoriale, naţionalism deşănţat, expansiune geopolitică brută, un imperialism agresiv şi total, necruţător cu actorii slabi ai politicii. Cunoaştem cu toţii această paradigmă istorică şi geopolitică a relaţiilor internaţionale tradiţionale din experienţa geopolitică a Germaniei fasciste sau a Uniunii Sovietice, care ilustrează cel mai bine pericolele extraordinare ale aplicării în extrem şi în sens radical a axiomelor modernităţii tradiţionaliste şi rudimentare: politici de forţă, împingerea în absolut a interesului naţional, violenţă şi cucerire ridicate la rang de strategie şi mod de conducere

a politicii internaţionale. După Cooper, comunismul şi fascismul au reprezentat o culminare a statului modern, supercentralizat, care a căutat obstinativ controlul total asupra subiecţilor săi, folosind atât în politica internă, cât şi în cea externă aceleaşi metode ale filosofiei „raţiunii de stat" *(raison d état)* – forţa, şantajul, spionajul, secretomania, conspiraţia. Sunt, desigur, două exemple maligne, cu un caracter extrem şi excepţional. Dar arată clar ce ar putea să izbucnească din această interpretare a politicii interne şi externe bazată pe vechile paradigme.

Astăzi, lumea politică internaţională, sistemul internaţional, sunt dominate încă de statul modern, de concepţia sa asupra politicii internaţionale, văzute prin prisma preeminenţei suveranităţilor rigide şi absolute, care separă total interiorul statului de lumile din afara sa. Însăşi modul de construcţie iniţială al Naţiunilor Unite reprezintă, potrivit lui Cooper, o caracteristică tipică a modernităţii clasice. ONU constituie un tribut plătit acestei concepţii asupra relaţiilor

internaţionale care a dominat total politica externă europeană şi universală mai bine de trei secole, după Pacea de la Westfalia şi spargerea unităţii medievale bazate pe imperiu şi pe forţa ideatică impusă de biserica creştină. Iată ce spune despre acest subiect Cooper: *„Naţiunile Unite, aşa cum au fost concepute iniţial, aparţin acestui univers. Reprezintă o încercare de a institui ordinea şi legea în cadrul sistemului statal modern. Carta ONU subliniază suveranitatea de stat pe de o parte, încercând să menţină ordinea prin forţă la nevoie... ONU a fost, aşadar, concepută ca să stabilizeze ordinea statelor şi nu ca să creeze o ordine fundamental nouă".*

Deşi lumea internaţională modernă este relativ ordonată de aplicarea principiilor echilibrului puterii, există întotdeauna o tensiune latentă care poate să răbufnească din acest joc permanent al intereselor şi al geopoliticii brute. *„Văzând lumea numai ca o luptă permanentă pentru putere şi interese poate duce la iluzia că schimbarea poate fi obţinută prin putere şi*

folosirea forţei”, sublinează cu inteligenţă Cooper. Primul război din Golf, de la începutul anilor ’90 ai secolului trecut, constituie o ilustrare relevantă a pericolelor puse de acest concept politic asupra universului interstatal. Dar, aşa cum reliefează autorul şi în alte părţi ale lumii sunt *„state puternice care pot deveni în anumite circumstanţe factori destabilizatori. India este un exemplu – va rămâne echilibrul nuclear cu Pakistanul stabil? China este un altul – fără prezenţa SUA în regiune ar fi stabil echilibrul dintre Japonia şi China?”*

Spaima cea mai mare a lumii „moderne” pentru securitatea şi liniştea „postmodernului” şi a întregului sistem de relaţii internaţionale este însă cea legată de armele de distrugere în masă. E puţin probabil ca vreo armată să invadeze Europa sau ca războaiele tradiţionale de cucerire şi expansiune teritorială să mai constituie astăzi o miză majoră pentru statele moderne. Nimeni nu s-ar gândi la vreun stat invadând pur şi simplu continentul european. Dar dezvoltarea şi

proliferarea armelor de distrugere în masă reprezintă o problemă serioasă care se poate transforma rapid într-un adevărat coşmar. De aceea, importanţa covârşitoare care trebuie acordată statelor care dezvoltă sau încearcă să producă anne de distrugere în masă: Coreea de Nord sau Iranul sunt acum cele mai cunoscute exemple. *„Proliferarea – spune Cooper – nu e doar o ameninţare la adresa unuia sau altuia dintre state, ci la adresa întregului sistem de relaţii interstatale. E foarte probabil ca ea să nu conducă atât de mult spre instabilitate cât spre anarhie nucleară: o lume de state independente, fiecare capabil să-l distrugă pe celălalt şi unele capabile să distrugă lumea”.*

Însă aici, legătura dintre modern şi premodern, dintre statul puternic şi statul falit este cu atât mai periculoasă cu cât terorismul constituie în acest moment una dintre cele mai grave şi perverse ameninţări la adresa securităţii internaţionale. Terorismul e generat şi nutrit de premodern. Sub carcasa nominală a suveranităţii

acestor state falite care definesc zona premodernă se pot antrena în voie indivizi şi grupuri gata să folosească violenţa infinită pentru atingerea propriilor scopuri sau pur şi simplu de dragul violenţei. Rar găseşti o definiţie mai bună asupra terorismului contemporan decât la Cooper: ***„Terorismul reprezintă privatizarea războiului, premodernul cu dinţi; dacă teroriştii folosesc arme biologice sau nucleare efectele pot fi devastatoare. Este non-statul care atacă statul”.***

Cu toate progresele din relaţiile internaţionale, obţinute prin apariţia postmodernităţii de tipul Uniunii Europene, lumea internaţională, în asamblul său, este mai periculoasă şi va deveni şi mai periculoasă – concluzionează Cooper – pe măsură ce ne adâncim în acest secol nou. Pacea şi stabilitatea din lumea postmodernă trebuie apărate prin politici şi strategii viguroase şi inteligente. Pentru că, dacă în interior statele postmoderne operează după reguli care accentuează ideea generoasă de

securitate cooperativă, în afara limitelor postmodernităţii ele vor fi obligate să apeleze la detestatele metode ale unor mai vechi epoci ale relaţiilor internaţionale. E vorba de politica forţei, de atacul preventiv, de spionaj etc. – adică tot ce e necesar pentru a face faţă provocărilor dure din mediul internaţional. Ele sunt astfel instrumente utile şi pentru „blânzii” postmoderni**. În ceea ce priveşte preemţiunea sau atacul preventiv. Cooper avertizează că el nu trebuie folosit de oricine întrucât sistemul internaţional ar fi cuprins de haos (aşa cum s-a întâmplat la izbucnirea primului război mondial care constituie o ilustrare clasică a folosirii doctrinei războiului preventiv).** Ne place sau nu ne place, preemţiunea trebuie să fie monopolul unei puteri sau unui concert de puteri care ar fi iresponsabile dacă ar sta pasive faţă de acele state care achiziţionează arme de distrugere în masă.

Învăţăturile lui Clausewitz sau Machiavelli sunt încă foarte necesare în acest context.*, în junglă, trebuie să foloseşti legile*

junglei **constată sec Cooper. La violenţă şi şantaj eşti contrâns să răspunzi prin violenţă şi şantaj. Dacă nu o faci, în discuţie poate fi însăşi supravieţuirea ta.** E mult curaj în ceea ce afirmă Cooper. E şi multă controversă în mesajul său. Pentru că el vorbeşte explicit de standarde duble într-o lume a Occidentului postmodern sufocată tot mai mult de retorica moralităţii şi a viziunilor universale în diplomaţie şi politica externă. Una e însă aplicarea unei diplomaţii a moralităţii în interiorul unei lumi postmoderne, unde morala devine tot mai mult un dat al politicii, în cel mai pur spirit Kantian şi alta e politica externă în lumea violentă, de tip Hobbessian, a relaţiilor interstatale exterioare acestei lumi.

Practic, Robert Cooper propune o hartă conceptuală şi strategică de înţelegere a universului politic internaţional care desenează trei tipuri de politici şi strategii de securitate, în funcţie de lumile diferite care compun acest univers – cea postmodernă, cea modernă şi cea premodernă. Bineînţeles, perspectiva sa e

construită din punctul de vedere al postmodernităţii, a intereselor acestui segment al lumii într-un univers politic complex şi tot mai puţin predictibil.

Primul tip de politici aparţin interiorului lumii postmoderne şi se caracterizează, aşa cum am văzut deja, prin asumarea regulilor cooperării, transparenţei, a „vulnerabilităţilor” mutuale şi asumate în domeniul securităţii. Miza aici e ocuparea unui loc cât mai bun la masa deciziilor, fie că e vorba de Uniunea Europeană sau NATO ca structuri politice şi de securitate ale postmodernităţii. A vorbi de imperiu pare o contradicţie în termeni în această eră a globalizării şi a liberalismelor, dar până la urmă Uniunea Europeană poate fi văzută şi prin prisma unei formule care aproximează conceptul politic de imperiu. E vorba însă de un alt model politic în raport cu ceea ce cunoaştem din istorie. E un model fixat în ideea puternică a asocierii intereselor unităţilor componente, a reţelelor cooperative care compun osatura sa. Un soi de

comunitate, de „commonwealth” ar fi, după părerea lui Cooper, descrierea cea mai potrivită a acestei noi realităţi politice.

Al doilea tip de politici vizează tratarea haosului premodern prin extinderea stabilităţii (postmodernităţii). Este una dintre tezele importante ale lui Robert Cooper care arată că: *„Cu cât reţeaua postmodernă se poate extinde, cu atât mai puţine riscuri vor fi din partea vecinilor şi cu atât mai multe resurse pentru apărarea comunităţii, fără să fie necesară militarizarea excesivă”.* Uneori acest lucru nu se poate realiza decât printr-un soi de „colonizare” postmodernă, o extindere a imperiului postmodern pentru a implementa ordinea şi legea (sau a aduce prosperitatea) asupra unor teritorii cuprinse de dezordine şi de haos, acolo unde statul naţional a eşuat nelăsând nimic în loc. Haosul trebuie controlat cumva pentru a nu se prelinge vicios mai departe în sistemul internaţional, iar postmodernii trebuie să se obişnuiască tot mai mult cu intervenţiile

externe pentru a realiza acest lucru. Ceea ce s-a întâmplat şi se întâmplă acum în Afghanistan e ilustrativ pentru asemenea strategii. **E necesar însă să reţinem că intervenţiile „în viaţa altora”, după expresia lui Cooper (pentru că despre aceasta e vorba) sunt întotdeauna dificile. E foarte greu să schimbi „modul de gândire al oamenilor”, după cum remarcă autorul, iar banii, forţa sau diplomaţia trebuie îmbinate corespunzător şi inteligent pentru a realiza acest lucru.**

Al treilea tronson de politici se adresează modernităţii, adică acelui sistem larg de state a căror ambiţii şi interese pot deregla sistemul internaţional prin jocuri de putere şi politici ale forţei conduse în exces. Atenţia cea mai mare trebuie acordată aici programelor de dezvoltare a armelor de distrugere în masă, ca expresie ultimă a puterii statale foarte greu de contracarat şi care poate fi letală pentru întreg sistemul internaţional. În acest context, arsenalul clasic al diplomaţiei secolului XIX – politica externă a echilibrului

puterii etc. – poate fi în continuare un îndrumar util de acţiune pentru postmoderni. La fel şi politicile strategice de „disuasiune” sau „îngrădire” specifice erei Războiului Rece. Acestea pot fi însă insuficiente la un moment dat şi, atunci, axiomele despre război ale lui Clausewitz rămân o alternativă. Sunt însă postmodernii pregătiţi pentru ea? Europa postmodernă îşi neglijează de mult timp dimensiunea apărării şi aceasta poate fi o slăbiciune fatală în această lume incertă şi plină de pericole. Într-o Europă a interdependenţelor şi a creşterii componentei unionale la nivel politic şi economic, mai multă gândire şi acţiune strategică sunt obligatorii. E un aspect care se desprinde explicit din analiza lui Cooper.

Sunt trei tipuri de politici şi strategii pentru trei lumi cu o înţelegere diferită a sensului valorilor, a politicii, a condiţiei statului şi individului în universul larg internaţional, aşa cum se arată el la început de secol. Trei lumi separate de trei identităţi aparte. Trei lumi aflate însă într-un contact tot mai strâns şi adânc datorită

globalizării care poate aduce, pe lângă multiple beneficii, şi evenimente de-a dreptul catastrofale prin consecinţele lor în planul securităţii. **Ceea ce e original în această viziune asupra relaţiilor internaţionale propusă de Cooper, e amestecul acesta inedit de idealism şi realism care conturează concluziile sale la nivelul unui început de sinteză care trebuie dezvoltată totuşi mai departe. E o sinteză care încearcă să topească idealismele ineficiente şi absurde care au influenţat adesea un concept de politică externă orientat prea radical spre dogme de tip ideologic, dar o sinteză care se străduieşte să anuleze şi natura absolută a doctrinelor realismului politic, ce pun forţa şi interesele statelor pe primul plan al relaţiilor externe. Din acest punct de vedere, avem de-a face cu o abordare ce merge dincolo de conceptele propuse în deceniul trecut de un Fukuyama sau Huntington în lucrări cu mare priză la public. E o încercare de a alătura „forţa” şi**

„legitimitatea” pe un nou palier al discursului asupra relaţiilor externe şi politicii internaţionale. Rămâne ca această tentativă intelectuală curajoasă, dar controversată să fie validată de cursul evenimentelor.

Pentru o ţară precum România, care odată cu aderarea la NATO a început să-şi accelereze tranziţia de la o politică externă tradiţionalistă la una de tip postmodern, cred că analiza de faţă reprezintă un îndrumar intelectual şi geopolitic important pentru conturarea noii identităţi strategice şi politice din lumea internaţională a secolului XXI. Cât timp am fost responsabil cu formularea politicii de apărare a României în Ministerul Apărării, a trebuit să parcurg câteva etape esenţiale legate de această schimbare profundă de paradigmă. Acceptarea noastră în NATO sau evenimentele din Iraq sau Afghanistan, în care am fost mai mult sau mai puţin implicaţi încă de la început, au constituit momente semnificative de transformare în politica noastră

de securitate şi de apărare. Am găsit în Cooper un reper intelectual pentru definirea sensului acestor noi direcţii de gândire şi acţiune strategică legate de exprimarea noastră externă.

Ambasador GEORGE MAIOR

MULŢUMIRI

Versiunea originală a Părţii I a fost publicată de Demos în 1996. O a doua versiune, îmbunătăţită, a fost republicată de Demos în 1999. Sunt profund îndatorat fundaţiei Demos (în particular lui Geoff Mulgan şi Tom Bentley) pentru încurajarea de a publica, dar şi pentru sprijinul oferit de-a lungul redactării acestor rânduri.

Partea a II-a, gândită iniţial ca o scurtă notă de lectură de Crăciun pentru primul ministru, a fost extinsă într-un eseu mai larg la iniţiativa lui Mark Leonard şi a Foreign Policy Centre. Planul meu iniţial fusese de a publica la ei. Le sunt oricum recunoscător pentru tot ajutorul oferit, dar şi pentru permisiunea de a-mi dezvolta proiectul

în acest volum, într-o formă modificată.

O versiune mai scurtă a Părţii a III-a a fost iniţial publicată în revista *Internaţionale Politik* ca eseu de bun rămas din partea mea către dr. Angelika Volle. Le sunt profund recunoscător, atât ei personal, cât şi revistei *Internaţionale Politik.*

Am primit comentarii utile de la prea multe persoane încât să îmi pot permite spaţiul de a-i menţiona pe toţi. Doresc, în mod special, să îi menţionez, totuşi, pe Heather Grabbe şi Alexander Yannis, pentru ale căror comentarii asupra Părţii a III-a sunt profund recunoscător. Îi sunt, de asemenea, îndatorat lui Cari Hallegard, care mi-a atras atenţia asupra citatului din Nietzsche din Partea a III-a.

În cele din urmă, aş dori să mulţumesc guvernului Marii Britanii şi Secretariatului General al Consiliului Uniunii Europene, care mi-au permis să public de-a lungul anilor, în ciuda poziţiei mele oficiale. Ideile cuprinse în aceste eseuri îmi aparţin în totalitate (în măsura în care cineva poate deţine o idee), iar orice asociere cu

politicile britanice sau ale UE este pur accidentală.

PREFAŢĂ

Momentele cele mai teribile din istoria Europei s-au desfăşurat în secolul XIV – de-a lungul şi după Războiul de 100 de ani –, în secolul al XVII-lea, în perioada Războiului de 30 de ani şi, evident, în prima jumătate a secolului XX. Secolul XXI ar putea fi mai teribil decât toate celelalte.

Primele două perioade au fost, de fapt, vremuri în care ordinea s-a prăbuşit, în care biserica, statul şi celelalte instituţii şi-au pierdut puterea de a disciplina agresiunea umană. În secolul al XIV-lea, de pildă, vechea ordine socială a cavalerismului a eşuat; legăturile feudale erau şubrezite de războaie fără sfârşit şi au lăsat loc liber patriotismului; Biserica era divizată de crearea de către Franţa a Papalităţii de la Avignon. După Războiul de 100 de ani, bande dezorganizate de soldaţi au năvălit în satele din

Franţa, terorizând localnicii.

În secolul al XVII-lea, unitatea Bisericii a fost spartă de noile mişcări protestante, iar războaiele ce au urmat au fost atât războaie interstatale, cât şi războaie religioase. Prin asocierea puterii de stat cu fanatismul religios, aceste războaie neîngrădite şi crude au devastat spaţiul Europei Centrale. Ordinea socială să prăbuşit. În conformitate cu unele surse, o treime din locuitorii Germaniei au fost ucişi. La fiecare zece ani, locuitorii orăşelului bavarez Oberammergau încă sărbătoresc ajutorul primit atunci de la suedezi, printr-o procesiune a patimilor. Pentru majoritatea ţărilor din afara Europei, memoria istorică legată de perioadele de dezordine sunt, de asemenea, cele mai puternice. Prin contrast, perioadele de prosperitate sunt permanent asociate cu imaginea unei autorităţi politice puternice.

Criza cu care s-a confruntat Europa în secolul XX a demonstrat însă şi că opusul afirmaţiei de mai sus poate fi adevărat. Războaiele Europei în secolul XX au fost primele războaie

majore ale societăţii industriale, războaie ale tehnologiei şi războaie ale oamenilor în acelaşi timp; ele au fost, de asemenea, războaie ale unor state foarte puternice, capabile de a-şi mobiliza propriile societăţi ca niciodată înainte. Prin adăugarea factorilor naţionalist şi ideologic, efectele lor au fost şi mai devastatoare. În acest tip de catastrofă multiplă lucrul cel mai important, cu cele mai grave consecinţe, a fost că tehnologia a luat-o înaintea înţelepciunii politice. Cei ce au contribuit la declanşarea primului război mondial credeau că reproduc războaiele propriei copilării, fiind incapabili de a înţelege capacitatea erei industriale de a duce fără nicio limită oameni şi tehnologie pe frontul de luptă. Ulterior primului război mondial, maşinăria creată de propagandă, control şi crimă a fost întoarsă împotriva propriei populaţii şi a străinilor în Germania, Uniunea Sovietică şi în alte părţi. Apoi, pentru un moment, a apărut percepţia că revoluţia nucleară va reprezenta triumful final al tehnologiei asupra umanităţii; însă înţelepciunea politică a reuşit

cumva să revină şi astfel a apărut o scurtă pauză în tendinţa civilizaţiei umane către auto-distrugere.

Secolul în care tocmai am intrat riscă să fie deturnat din nou de anarhie şi tehnologie. Aceşti doi mari distrugători ai istoriei s-ar putea susţine reciproc. Şi există suficient potenţial rămas din secolele precedente sub formă naţională, ideologică şi religioasă, în aşa fel încât să apară iar contextul necesar distrugerii.

Răspândirea terorismului şi a armelor de distrugere în masă ne arată o lume în care autorităţile occidentale pierd controlul. Răspândirea tehnologiei de distrugere în masă reprezintă un potenţial uriaş în redistribuirea puterii dinspre statele industriale (şi democratice) avansate către state mai mici, ce pot fi mai puţin stabile şi care au un interes mult mai redus în asigurarea unei ordini mondiale stabile; sau, mult mai dramatic, putem asista la o redistribuire a puterii dinspre state în sine către diverşi indivizi, cum ar fi teroriştii sau criminalii. Dacă

proliferarea va lua o astfel de turnură, problema nu va mai fi doar că statele occidentale vor pierde controlul, ci mai mult decât atât, toţi cei interesaţi de o lume stabilă vor fi puternic afectaţi.

În trecut, pentru a putea fi distrugătoare, o mişcare ideologică trebuia să fie răspândită în aşa fel încât să poată recruta suficient sprijin pentru a prelua puterea politică. Probabil trebuia să existe şi un anumit context istoric în acest sens. Astfel, în zilele noastre, grupuri comparativ mai mici vor fi capabile să producă acelaşi rău pe care în trecut doar armatele sau mişcările revoluţionare majore ar fi putut să îl producă. Câţiva fanatici care deţin o „bombă murdară" (de pildă una care poate împrăştia material radioactiv) sau o încărcătură chimică vor fi capabili să cauzeze mai multă moarte decât am fi putut să ne imaginăm vreodată, încercarea cultului fanatic japonez Aum Shinrokyo de a răspândi antrax în metroul din Tokyo pare a fi eşuat, însă mai devreme sau mai târziu succesorii lor s-ar putea să reuşească o „lovitură" majoră undeva în lume. Un atac terorist

de amploare ar putea fi lansat de doar circa şaizeci de oameni, cu condiţia ca aceştia să fie suficient de motivaţi, curajoşi şi competenţi (sau, alternativ, fanatici, încrezători şi norocoşi). 0,000001% din populaţia planetei ar fi suficient pentru acest lucru. Emanciparea socială, diversitatea, comunicaţiile la scară globală, toate acele lucruri ce promit creativitate şi prosperitate, ar putea să producă, în aceeaşi măsură, un coşmar de proporţii în care statele să piardă orice monopol asupra mijloacelor de aplicare a violenţei, iar oamenii să piardă orice control asupra propriului destin. Civilizaţia şi ordinea rezidă în controlul violenţei: dacă violenţa devine incontrolabilă nu va mai exista nici ordine, nici civilizaţie.

Cele trei eseuri cuprinse în această colecţie sunt reflecţii indirecte, din diferite unghiuri, asupra actualei stări de lucruri, dar şi asupra a ceea ce poate fi făcut practic.

Prima parte descrie starea actuală a lumii, dar şi starea actuală a statelor la un deceniu după

sfârşitul Războiului Rece. Cea mai evidentă caracteristică a stării de lucruri a lumii actuale este superputerea americană. Însă, pe termen lung, cele mai importante caracteristici ar putea fi sfârşitul erei imperiale şi transformarea statelor-naţiune sub presiunea globalizării. Cea mai de dorit trăsătură ar fi apariţia unui sistem postmodern1 de securitate în Europa. Iar cea mai îngrijorătoare trăsătură ar fi căderea în haos a lumii civilizate – din cauze externe sau interne. Europa ar putea fi capabilă să stopeze apropierea haosului prin Balcani sau chiar de-a lungul Mediteranei, dar ar putea fi mult mai dificil să gestioneze haosul din propriile-i suburbii şi oraşele industriale aflate în declin accentuat.

Căderea în haos nu se va produce rapid, peste noapte. Există încă suficient timp pentru a ataca problemele ce pot deveni cauze ale haosului. Gestionarea problemelor legate de terorism şi armele de distrugere în masă pot îndigui aceste ameninţări, dar nu le vor face să dispară niciodată. Timpul câştigat prin acţiune directă

trebuie folosit pentru a rezolva măcar câteva dintre problemele majore, posibile cauze ale haosului. Dacă e ca statele să deţină controlul asupra acestor acţiuni, atunci prima condiţie ar fi să adâncească pacea dintre ele, astfel încât să fie capabile de a face faţă în comun ameninţărilor dezordinii globale. O condiţie de bază a păcii dintre state este esenţială atât pentru politica de îndiguire, cât şi pentru auto-prezervare. Statele se slăbesc şi se distrug între ele prin război. Conflictele deschise hrănesc fanatismul şi oferă apoi fanaticilor mijloace de

1 Am regretat de mai multe ori alegerea termenului „postmodern” pentru simplul fapt că el denotă o încărcătură, un bagaj complicat pe care îl înţeleg greu. Cu toate acestea, termenul ţinteşte exact noutatea şi complexitatea fenomenului pe care doresc să îl descriu, dar mai ales acest termen ne arată faptul că, atât pentru statul postmodern, cât şi pentru identitatea individuală, acest ţel este în final o problemă de opţiune, lucru care, în cele din urmă, reprezintă esenţa însăşi

atât a statului postmodern, cât şi a păcii postmoderne.

Distrugere. Fără războaiele din Afghanistan, de pildă, nu l-am fi avut niciodată pe Ossama bin Laden.

Al doilea eseu din acest volum se ocupă de felul cum se poate construi pacea. Eseul debutează ca o reflecţie generală asupra diplomaţiei, dar se încheie cu o viziune asupra condiţiilor pentru crearea unei păci postmoderne. Eseul este scris, de fapt, în admiraţie deschisă faţă de indivizii care au construit pacea în Europa şi relaţia transatlantică după al doilea război mondial, de altfel singurul exemplu de pace durabilă între state în decursul istoriei.

Probabil lecţiile acestui succes ne-ar putea învăţa atât pe noi, cât şi pe alţii, cum să răspândim o pace durabilă în întreaga lume. Problema nu este dacă există suficient timp pentru acest scop. Aducerea ţărilor europene la o stare de pace durabilă, după secole de război, a fost o realizare majoră, însă a fost nevoie de o catastrofa

majoră pentru a ajunge aici. Iar pacea a fost adusă împotriva curentului istoric şi cultural. Cel mai îngrijorător lucru referitor la globalizare este că ea ne aduce inamici mai mulţi, inamici noi, a căror motivaţii le înţelegem cu greu.

S-ar putea ca ştiinţele moderne, cele care ne-au adus atâtea sisteme de armament, să ne aducă în viitor şi mijloacele de a controla aceste arme. Însă perspectiva istorică sugerează că soluţia la problemele legate de tehnologie este, de fapt, o politică mai bună, nu neapărat o tehnologie mai avansată.

Al treilea eseu al volumului este un comentariu asupra stării de lucruri din Europa de azi. Dacă vom fi capabili să ţinem la distanţă furtuna ce ne ameninţă în următoarele decenii, atunci va trebui neapărat să transformăm în ceva bun potenţialul uriaş pe care Europa îl deţine. Nu va fi suficient să lăsăm lumea în mâinile Americii. Condiţiile pentru asigurarea păcii în secolul XXI sunt atât de dificile, iar condiţiile pentru un nou război major ar fi atât de teribile, încât va trebui

să ne aducem fiecare propria contribuţie.

Partea I

STAREA LUMII

INTRODUCERE

Anul 1989 semnifică o ruptură majoră în istoria Europei. Ceea ce s-a întâmplat atunci conţine semnificaţii mai adânci decât alte evenimente, cum ar fi 1789,1815 sau 1919. Aceste ultime date ne amintesc de revoluţii, de distrugerea unor imperii şi de re-aranjarea sferelor de influenţă. Însă, până în 1989, schimbările majore s-au produs în interiorul unui cadru determinat de balansarea puterilor şi existenţa unor state independente şi suverane. 1989 a fost diferit din acest punct de vedere. Dramaticelor schimbări din acel an – revoluţiile anti-comuniste şi rearanjarea alianţelor – trebuie să le adăugăm însă şi o schimbare fundamentală

la nivelul sistemului de state din Europa.

Evenimentele din 1989 nu au dus doar la încheierea Războiului Rece, ci şi la terminarea sistemului balanţelor de putere pe continentul european. Această schimbare poate fi mai puţin evidentă şi mai puţin dramatică decât ridicarea Cortinei de Fier sau căderea Zidului Berlinului, însă este mai profundă şi mai semnificativă. Schimbarea survenită în interiorul sistemului – odată cu terminarea balanţelor de putere – este strâns asociată cu cele două evenimente menţionate mai sus, dacă nu cumva ea a fost chiar precondiţia lor.

Din punct de vedere istoric, cel mai bun termen de comparaţie cu 1989 ar fi anul 1648, respectiv sfârşitul Războiului de 30 de ani şi naşterea sistemului ce a survenit în urma Păcii din Westfalia. Ceea ce a ieşit la lumină după 1989 nu este o rearanjare a unui sistem, ci pur şi simplu un sistem complet nou. În spatele acestuia stă o nouă concepţie despre statalitate, sau cel puţin un sistem care se comportă într-un mod radical

diferit faţă de trecut. Alianţele ce au supravieţuit pe timp de pace şi pe timp de război, interferenţele în afacerile interne ale fiecăruia, precum şi acceptarea jurisdicţiei unor curţi de justiţie supranaţionale semnifică faptul că statele sunt astăzi mai puţin absolute în exercitarea suveranităţii şi independenţei decât în trecut.

Printr-o simetrie interesantă, schimbările majore din 1989 au survenit în urma celui de „al doilea război de 30 de ani”, între 1914 şi 1945. Cele două războaie mondiale au adus asupra Europei un nivel al distrugerii nemaivăzut de la Războiul de 30 de ani încoace. În ambele cazuri, 1648 şi 1945, rezultatul a fost recunoaşterea faptului că se produsese un eşec radical şi că sistemul s-a schimbat. Un al doilea factor important a fost reprezentat de confruntarea nucleară din timpul Războiului Rece, care a oferit posibilitatea devastării pe o scară fără precedent istoric. În acelaşi timp, Războiul Rece a reuşit îngheţarea Europei pentru următorii patruzeci de ani. În fapt, Războiul Rece şi ameninţarea

confruntării nucleare au reprezentat o raţiune importantă în renunţarea la disputele clasice europene, care până atunci marcaseră politica europeană. Cortina de Fier a oferit percepţia unei frontiere clare şi a condus, în acelaşi timp, la construcţia unei structuri de alianţe stabile sub conducerea americană. Toate aceste fapte au condus la un spaţiu de respiraţie suficient pentru apariţia de noi idei şi noi sisteme politice. O schimbare în sistemul statal european era însă în mod evident necesară. Dacă sistemul produsese astfel de nivele inacceptabile de distrugere reală sau potenţială, asta însemna că el nu îşi exercita funcţiile de bază. Nu ar trebui, aşadar, să fim surprinşi că un nou sistem statal avea să se nască.

Gândirea referitoare la politica externă – ca orice alt tip de gândire – necesită o hartă conceptuală minimală, care, ca toate hărţile, de altfel, simplifică realitatea şi se concentrează pe aspectele fundamentale. Înainte de 1648 conceptul central de organizare al Europei a fost reprezentat de unitatea Creştinătăţii (termenul

„Europa” însăşi a fost, de fapt, foarte rar utilizat până la sfârşitul secolului al XVII-lea). După Pacea din Westfalia, balansarea puterilor a devenit conceptul central. Începând cu 1648, ordinea europeană şi politicile ce au predominat în interiorul Europei au primit o largă varietate de nume: „Concertul european”, „securitatea colectivă” sau „îndiguirea”. Toate acestea au fost însă doar variaţiuni pe aceeaşi temă, respectiv statul-naţiune suveran şi balanţele de putere (cu excepţia evidentă a „securităţii colective” care a fost, de fapt, o variaţiune specială şi lipsită de succes). Dacă însă, aşa cum acest eseu încearcă să argumenteze, Europa s-a mutat într-adevăr dincolo de sistemul balanţelor de putere, trebuie să înţelegem corect noul sistem pe care se aşază securitatea noastră. Acest sistem reclamă un nou vocabular şi, până la un punct, politici noi.

Un aspect particular în înţelegerea sistemului internaţional – opus, trebuie subliniat, sistemului european – este faptul că acesta a devenit mai puţin concentrat după sfârşitul

Războiului Rece.

Războiul Rece a fost factorul care a strâns şi concentrat sistemul internaţional într-o confruntare globală şi părea că investeşte cu semnificaţii strategice chiar şi cele mai obscure colţuri ale planetei. Majoritatea problemelor de politică externă puteau fi privite printr-o întrebare simplă, predominantă: este bine pentru Noi sau pentru Ei, pentru Occident sau pentru blocul sovietic, capitalism sau comunism? La sfârşitul Războiului Rece această unitate de viziune artificială s-a pierdut şi, odată cu ea, probabil, o bună parte din conducerea unificatoare a Statelor Unite. Unitatea a fost pierdută însă şi într-un alt sens. Aşa cum va fi argumentat în continuare, în timp ce Europa îşi dezvoltă un sistem nou şi mult mai ordonat de securitate, alte părţi ale lumii devin mult mai dezordonate decât erau în perioada Războiului Rece. A fost probabil natural ca odată ce o ordine globală dispărea, oamenii de stat să-şi fi dorit apariţia unei noi ordini cât mai rapid posibil, aşa cum a fost şi cazul preşedintelui

Bush după primul război din Golf. Însă, aşa cum a devenit evident între timp. a fost vorba doar de o slabă descriere a actualei stări de lucruri.

Înţelegerea tipului de lume în care trăim rămâne importantă. Costurile erorilor în materie de politică externă sunt uriaşe. Războaiele sunt purtate uneori din greşeală. Problema Suezului a fost o greşeală, cel puţin pentru Marea Britanie: a fost vorba de un război, în cele din urmă, care pornea de la ideea greşită că Nasser este un nou Hitler şi, implicit, o ameninţare la adresa ordinii, însă atunci nici ameninţarea nici ordinea nu existau cu adevărat. Războiul din Algeria a fost tot o mare greşeală: Franţa a luptat pentru un concept de stat care nu mai era valabil la acea dată. Războiul din Vietnam a fost o altă mare greşeală: Statele Unite credeau că luptă în contextul Războiului Rece, pe când în realitate era continuată campania colonială a Franţei în acea ţară. Aceste erori conceptuale au avut consecinţe grele. Claritatea în gândire este o contribuţie pentru pace.

Scopul acestui eseu este de a explica schimbările ce au avut loc în 1989 şi de a oferi un cadru pentru înţelegerea lumii post-Război Rece. Centrul preocupării va fi Europa. Europa este cea care a dominat, la început activ, iar mai apoi pasiv, scena internaţională pentru circa 500 de ani. Europa este, de asemenea, regiunea în interiorul căreia a avut loc o schimbare de sistem. Astfel, sistemul balanţelor de putere între state suverane a apărut mai întâi în Europa, iar acum un sistem post-balanţe de putere compus din state postmoderne se formează tot în Europa, însă, în era globalizării, niciun continent nu mai este o „insulă” protejată de influenţe externe, astfel că întrebarea cheie a încetat a mai fi cum să încheiem războaiele fratricide şi a devenit, de fapt, cum să trăim într-o lume în care conflictele, rachetele şi teroriştii ignoră frontierele, într-o lume în care certitudinile familiare ale Războiului Rece şi alianţelor sale au dispărut.

VECHEA ORDINE MONDIALĂ

Pentru a înţelege prezentul trebuie mai întâi să înţelegem trecutul. Într-un fel, trecutul este încă printre noi. În trecut, ordinea internaţională era bazată fie pe hegemonie, fie pe un sistem de balanţe de putere. Hegemonia a apărut prima. În lumea antică, ordinea însemna imperii: Macedonean, Roman, Mogul, Otoman, Chinez. Opţiunea pentru cei ce au trăit în Antichitate şi în Evul Mediu era între imperiu şi haos. În acele vremuri, imperialismul nu era încă un cuvânt pătat. Cei ce trăiau în interiorul imperiilor beneficiau de ordine, cultură şi civilizaţie. În afara imperiilor erau barbarii, haosul şi dezordinea.

Percepţia asupra păcii şi ordinii prin intermediul unei puteri hegemonice unice a rămas puternică până în zilele noastre. A fost prezentă, mai întâi, în visurile de restaurare a creştinătăţii de la sfârşitul Evului Mediu, aşa cum găsim în scrieri ca cele ale lui Dante sau în multe alte

propuneri ce vizau crearea unui guvern european sau mondial în secolele care au urmat, aşa cum găsim în operele unor idealişti ca Immanuel Kant, Saint-Simon, Victor Hugo sau Andrew Carnegie. Ideea mai trăieşte şi azi în apelurile pentru crearea Statelor Unite ale Europei, de pildă. Ideea Organizaţiei Naţiunilor Unite ca posibil guvernământ mondial (ceea ce de fapt nu s-a dorit a fi ONU) supravieţuieşte încă, iar ONU sunt adeseori criticate pentru eşecul de a întruchipa această idee.

În orice caz, statele mici şi nu imperiile au fost cele care s-au dovedit a fi forţele cele mai dinamice în lume. Imperiile nu sunt structurate în a promova schimbarea. Ţinerea laolaltă a unui imperiu – să nu uităm că esenţa imperiilor este de a aduce sub o conducere unică diverse comunităţi umane – reclamă, de obicei, un stil politic autoritarist; inovaţia, în special în societate şi în politică, duce de obicei la instabilitate. Astfel că, de pildă, instrucţiunile primite de un guvernator provincial al Imperiului Chinez erau de a se

asigura că nimic nu se schimbă. Istoric vorbind, imperiile au fost, în general, structuri statice.

Leadershipul mondial al Europei a survenit exact din acea particularitate europeană, respectiv statul mic. În Europa a fost găsită o cale de mijloc între starea de haos şi starea imperială. În circumstanţele particulare ale Europei medievale, ordinea imperială a ajuns difuză şi fragmentată. O masă diversă de autorităţi lupta pentru control: proprietari de pământ, oraşe libere, deţinători de privilegii feudale, ghilde şi principi. Deasupra tuturor se afla Biserica, reprezentând ceea ce mai rămăsese din Imperiul Creştinătăţii, cu o autoritate şi putere considerabile, concurând cu ceilalţi poli, seculari.

Succesul statelor mici a venit din reuşita acestora de a stabili o concentrare a puterii – în special puterea de a elabora şi implementa legi – într-un singur punct, cu alte cuvinte de a-i stabili suveranitatea. Spre deosebire de Biserică, a cărei pretenţie tindea către conducere universală, autoritatea seculară de stat era limitată geografic.

Astfel, Europa a trecut de la un sistem slab al ordinii universale la un model de autorităţi mai puternice, dar mult mai limitate geografic, fără sprijinul unui cadru general de drept. Războiul tuturor împotriva tuturor de care se temea Hobbes a fost prevenit prin concentrarea forţei militare legitime în câteva locuri; însă atât legitimitatea, cât şi forţa aparţineau exclusiv statelor. Principala preocupare a lui Hobbes era ordinea internă a statelor deoarece el trăise perioada războiului civil din Anglia. Însă concentrarea puterii politice în interior a lăsat ordinea internaţională fără adăpostul pe care Biserica îl oferise sub forma sistemului de autoritate şi drept căruia chiar şi regii i se supuneau. În concluzie, ordinea internă a fost obţinută cu preţul anarhiei internaţionale.

Diversitatea apărută între statele mici ale Europei a condus la competiţie. Iar competiţia, uneori sub forma războiului, a fost o sursă de progres social, politic şi tehnologic. Dilema în care se afla sistemul de state european rezida din

faptul că exista o dublă ameninţare. Pe de o parte, exista riscul ca războaiele să scape de sub control şi sistemul să se prăbuşească în haos. Pe de altă parte, exista riscul apariţiei unei singure puteri, care să câştige toate războaiele şi care apoi să impună o ordine de tip hegemonie.

Soluţia la această dilemă a fost balanţa puterilor, care însă nu a lucrat însă nici atât de perfect, nici atât de automatic aşa cum se crede uneori. Ideea că statele Europei ar fi putut – printr-un fel de proces newtonian semiautomat – găsi o stare de echilibru între ele, stare care să le împiedice pe fiecare să devină actor hegemonie persistă în imaginaţia istorică. Pentru o perioadă de o sută de ani, principiul menţinerii balanţelor de putere pe continentul european a fost înscris în *Actele privind Dezertările* ale Parlamentului Marii Britanii. Cu toate acestea, oricare ar fi confuziile conceptuale (la care SUA tocmai şi-a adus recent contribuţia prin sintagma „balanţă a puterii în sprijinul păcii” – care pare să însemne practic acelaşi lucru cu hegemonia americană), atunci

când sistemul european de state era ameninţat de ambiţiile imperiale ale Spaniei, Franţei sau Germaniei erau totuşi create coaliţii în scopul distrugerii acelor ambiţii. Balanţele de putere mergeau, astfel, mână în mână, cu principala trăsătură a sistemului, anume că o putere suverană este înclinată în mod natural să-şi protejeze suveranitatea. Acest sistem avea şi un anumit grad de legitimitate: oamenii de stat erau conştienţi de necesitatea balansării. De-a lungul deceniilor ce au urmat Războiului de 30 de ani, s-a încetăţenit ideea că pluralismul statelor europene trebuie menţinut. Mulţi au văzut acest lucru ca o condiţie a libertăţii în Europa.

Tot cu balanţele de putere a sosit şi principiul *raţiunii de stat (raison d état).* Machiavelli a fost cel dintâi în avansarea ideii că statele nu trebuie supuse aceloraşi constrângeri morale ca şi indivizii. Această filosofie – regulile morale nu se aplică în cazul statelor – a fost reversul schimbărilor care au făcut ca statele să nu mai fie proprietatea privată a conducătorului. În acelaşi

timp însă, această filosofie a reflectat prăbuşirea autorităţii Bisericii universale. Legitimitatea principiului *raţiunii de stat* a câştigat tot mai mult teren începând cu Renaşterea, până când, în secolul al XLX-lea, a devenit un fel de regulă a jocului, astfel că întrebări care îi frământau pe Sf. Augustin sau Torna d'Aquino – dacă războaiele trebuie să fie juste, de pildă – au ajuns să fie irelevante.

Cu toate acestea, principiul balanţei puterilor îşi conţinea propriul neajuns. Sistemul creat de acest principiu era unul în care războaiele erau întotdeauna pe punctul de a fi declanşate. Sfârşitul acestui sistem a survenit datorită acel puţin trei factori. Primul a fost reprezentat de unificarea Germaniei în 1871. În cazul Germaniei, avem de-a face pentru prima oară cu un stat care devenise prea mare şi prea dinamic pentru a putea fi limitat între propriile frontiere. Restrângerea ambiţiilor Germaniei a reclamat de cel puţin două ori intervenţia puterilor europene netradiţionale: Statele Unite şi Uniunea Sovietică.

Iar atunci când s-a ivit o nouă ocazie, ambele au rămas de-o parte prin schimbarea pentru totdeauna a naturii sistemului în sine.

Al doilea factor ce a contribuit la sfârşitul sistemului balanţelor de putere a fost reprezentat de schimbările tehnologice survenite la sfârşitul secolului al XLX-lea, schimbări al căror efect a fost mutarea revoluţiei industriale pe teatrele de război. Aşa cum am mai spus, războiul era inerent în cadrul sistemului balanţelor de putere, dar, de la începutul secolului XX, avansul tehnologic ridicase preţul războaielor la costuri aproape imposibil de suportat.

Al treilea factor a survenit odată cu cel de-al doilea. Astfel, revoluţia industrială nu a adus cu ea doar mijloacele de a muta masele pe câmpul de luptă, ci a adus în paralel politica democratică şi politica maselor. Acest lucru însemna că războiul şi pacea nu mai puteau fi lăsate exclusiv la îndemâna judecăţii unor elite exclusiviste, reduse numeric şi orientate către sistemul internaţional. Gândirea specifică balanţelor de putere a putut II

menţinută în cadrul unor documente cum ar fi Tratatul de la Utrecht, Congresul de la Viena sau Tratatul semnat de Bismarck cu Imperiul Austriac după războiul din 1866. Însă, în 1871, influenţa sentimentului popular naţional deja începuse să se facă simţită. Anexarea de către Bismarck a Alsaciei-Lorenei, împotriva judecăţii sale clasice, arătau că zilele cancelarului german, când statele se balansau între ele, se apropiau de sfârşit2. La Conferinţa de la Versailles tipul de negocieri de pace gestionate la un moment dat de Talleyrand sau Metternich nu mai era posibil. Ideea unui sistem de balanţe a puterilor era deja moartă în 1919, deşi Al Doilea Război Mondial ne-a mai arătat posibilitatea formării unei coaliţii destinate salvării sistemului de state european.

Dacă sistemul european de state al secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea (până la un punct până la mijlocul secolului XX) a fost unul al balanţelor de putere, sistemul internaţional a fost unul al imperiilor. Imperiile au fost în majoritatea timpului un sistem european la o scară mai largă. Iar

războaiele specifice imperiilor – cum ar fi Războiul de 7 ani – au fost esenţialmente războaie europene. Imperiile au adăugat ingrediente noi, cum ar fi bunăstarea şi prestigiul, au oferit o bază solidă pentru politica europeană – fie sub forma Congresului de la Berlin sau a Incidentului Agadir –, însă, cu toate acestea, inima sistemului era localizată tot în Europa3. Faptul că puterile europene deţineau imperii extinse pe alte continente era firesc, date fiind forţa şi dorinţa de anexare, dar reprezenta în sine şi un paradox. Paradoxul rezida în faptul că puteri ce operau în cadrul unui sistem al balanţelor de putere pe propriul continent – lucru ce

2 Sentimentul naţional reprezenta o cauză populară în Germania, însă a devenit similar şi în Franţa, având să rămână aşa pentru următorii 47 de ani.

3 Bismarck a subliniat cel mai bine acest lucru în una dintre remarcile sale faimoase: „Aici se află Rusia, iar aici se află Franţa. Noi suntem în mijloc. Aceasta este harta mea pentru Africa”,

citat în A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery în Europe: 1848 – 1918* (Clarendon Press, Oxford, 1954), p. 294.

Presupunea recunoaşterea ideii de stat naţiune şi diversitate internaţională – în exterior dezvoltau imperii ce suprimau naţionalismul şi manifestau ostilitate faţă de pluralism şi diversitate. Acest paradox a stat de fapt la baza ruinării imperiilor în a doua jumătate a secolului XX.

Însă, cu toate acestea, imperiile erau un element natural la nivelul sistemului internaţional. Una din premisele de bază ale sistemului balanţelor de putere afirmă că statele sunt în mod fundamental agresive, sau cel puţin că unele state sunt agresive la un moment dat. Un sistem creat pentru a limita ambiţiile hegemonice porneşte de la ideea că astfel de ambiţii sunt naturale. Şi, deoarece acest sistem a reuşit să limiteze ambiţiile hegemonice pe continentul european, a devenit cumva firesc ca expansionismul să fie exercitat în afară, pe alte continente. Acesta este

un alt motiv pentru care Germania a devenit un factor disturbant în Europa. La momentul ascensiunii puterii germane haosul (uneori chiar şi zone de non-haos) exterior fusese convertit în cadrul unor matrice imperiale, or cel puţin fusese convertit în zone de neatins pentru imperii (cazul Americii de Sud prin Doctrina Monroe). Acest lucru lăsase foarte puţin spaţiu de manevră pentru Germania şi Japonia.

Lumea Războiului Rece

Războaiele desfăşurate în perioada 1914 – 1945 au dus nu doar la distrugerea sistemului balanţelor de putere europene, ci şi la distrugerea imperiilor europene. Imperiile se bazau în mare măsură pe factorul prestigiu, ori acest lucru fusese serios subminat de succesele militare ale Japoniei în al doilea război mondial. În Europa chiar era nevoie de SUA ŞI URSS pentru menţinerea în funcţiune a sistemului balanţelor. Ceea ce s-a produs după 1945 a fost, de altfel, nu un sistem complet nou, ci dimpotrivă o concentrare fără precedent a vechiului sistem.

Imperiile au devenit sfere de influenţă ale celor două superpuleri, iar vechile balanţe multilaterale de putere europene s-au transformat într-o balanţă bipolară a terorii la scară globală. Printr-o evoluţie ciudată, vechile sisteme – balanţe de putere europene şi imperii externe – au fost combinate în aşa fel încât au produs ceva similar unei ordini globale a balanţei între imperii sau blocuri, culminând cu simplificarea balanţei de putere.

Perioada Războiului Rece a fost caracterizată de tensiuni şi războaie, însă, cu toate acestea, a existat şi o anumite ordine inerentă. Acest fapt a apărut sub forma unei înţelegeri reciproce americano-sovietice conform căreia cele două superputeri se vor extinde la scară globală nu pentru a lupta una împotriva celeilalte în mod direct, ci indirect, prin confruntarea dintre principalii lor aliaţi. În spatele acestui lucru a stat, evident, ameninţarea nucleară. Cealaltă faţă a monedei era că Uniunea Sovietică se simţea complet liberă în a-şi invada proprii aliaţi fără ca

Occidentul să intervină în vreun fel. Aceste reguli tacite, nescrise, au dus la înarmarea de către URSS a Vietnamului de Nord şi la înarmarea de către SUA a gherilelor afgane; însă niciuna din superputeri nu a trimis forţe convenţionale pe un teatru de război pe care era angajată cealaltă. În cea mai mare parte, Războiul Rece a fost purtat, de fapt, cu mijloacele propagandei, corupţiei şi subversiunii. Dacă exista vreo confruntare militară deschisă, aceasta era dusă în majoritatea cazurilor în scopul controlului politic sau ideologic al unei singure ţări – Nicaragua, Angola sau Coreea, de pildă – şi nu ca o confruntare între două ţări particulare. Astfel, multe dintre confruntările militare ale Războiului Rece au luat forma războiului civil. În acest fel, sistemul oferea impresia unui anumit grad de ordine deoarece graniţele nu erau modificate foarte uşor, iar principalele conflicte militare inter-statale s-au desfăşurat în cadrul strategic al Războiului Rece.

Cu toate acestea, ordinea creată de Războiul Rece nu a fost construită să dureze. Deşi acest tip

de ordine manifesta stabilitate la nivel militar, îi lipsea ceea ce poate fi numit legitimitatea sistemică. Nu a fost vorba doar de faptul că mulţi priveau sistemul balanţei terorii respingător, mai ales că problema judecăţilor şi dilemelor morale era localizată la nivel individual, nu la nivelul statelor. Dimpotrivă, ideologiile ambelor părţi respingeau total ideea divizării lumii în două sfere; fiecare ideologie pretindea autoritate morală şi validitate universală pentru propria-i versiune asupra *cum ar trebui* lumea să fie de fapt (în Occident acest lucru era mai accentuat în America decât în Europa). În acest sens, sistemul balanţei de putere specific Războiului Rece era diferit de cel al sistemului balanţelor de puteri europene care fusese acceptat drept legitim la vremea sa şi care, într-un anumit fel, se potrivea spiritului raţionalist al acelor vremuri. Sistemul balanţei şi diviziunii nu s-a potrivit niciodată spiritului mult mai moralist şi universalist al sfârşitului secolului XX. Mai mult decât atât, ambele tabere, evident în interiorul unor limite srategice, erau pregătite să

se submineze reciproc.

Sfârşitul Războiului Rece nu a dus doar la rearanjarea scenei internaţionale – un lucru normal la finalul oricărui război hegemonie –, ci a produs totodată şi o schimbare la nivelul intern al statelor. Întrucât Războiul Rece fusese o bătălie între idei în aceeaşi măsură în care fusese o confruntare militară, aceste schimbări domestice, interne, nu au fost deloc impuse de forţele militare de ocupaţie ale învingătorilor, ci au fost introduse prin seminarii şi programe de asistenţă tehnică unor guvernăminte noi şi decise de către adevărate „hoarde" de economişti educaţi la MIT, consultanţi în management (vezi şi cazul Fondului de Know-How al Marii Britanii). Caracterul unic al Războiului Rece este scos în evidenţă şi de faptul că în locul impunerii unor plăţi reparatorii post-conflict – o practică ce durase din Evul Mediu până în secolul XX – învingătorii au oferit ei înşişi ajutor în scopul convertirii părţii adverse. Astfel se face diferenţa dintre războaiele de idei faţă de războaiele în scopuri teritoriale.

Ideile însă nu sunt gratuite. Ele pot fi chiar periculoase pentru stabilitatea păcii. Democraţia, ideea victorioasă de la sfârşitul Războiului Rece, este distrugătoare pentru imperii. Pentru a conduce un stat democratic pe baza principiului majorităţii este nevoie de un puternic sentiment al identităţii colective. Democraţia presupune o definiţie exactă a ceea ce înseamnă comunitatea politică. În multe cazuri, acest sentiment al identităţii este oferit de principiul naţionalităţii. Destrămarea Uniunii Sovietice şi a Iugoslaviei – ambele, în felul lor, nişte imperii ale Războiului Rece – este o consecinţă a triumfului democraţiei şi liberalismului de tip occidental. Războaiele din aceste teritorii sunt războaie ale democraţiei. Liberalismul şi naţionalismul pot merge azi mână în mână aşa cum au mai făcut-o în cazul naşterii pe ruinele unor formule imperiale a statelor-naţiune în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.

NOUA ORDINE MONDIALĂ

Scopul acestui scurt şi sumar excurs istoric este de a sublinia încă o dată faptul că ceea ce s-a petrecut în 1989 nu a însemnat doar sfârşitul Războiului Rece, sau într-un sens mai formal, al Celui de al Doilea Război Mondial – întrucât Tratatul „2 + 4” (cel care a finalizat aranjamentele post-1945 pentru Berlin şi Germania) reprezintă, de fapt, sfârşitul acelui război. Ceea ce s-a încheiat în Europa (probabil exclusiv în Europa) reprezintă sfârşitul unor sisteme vechi de trei secole: balanţele de putere şi expansiunea imperială. Războiul Rece a adus laolaltă sistemul balanţelor de putere şi cel imperial, transformând lumea într-un întreg, unificată şi Concentrată în jurul unei confruntări pentru supremaţie totală şi supusă unei singure balanţe a terorii. Însă atât sistemul balanţei cât şi cel imperial au încetat de a mai fi principii de bază la nivel european şi, astfel, ca o consecinţă, lumea nu mai este circumscrisă unui sistem politic unic.

Lumea premodernă

Astăzi trăim din nou într-o lume divizată, însă liniile de demarcaţie nu mai sunt aceleaşi specifice confruntării Est-Vest. Astăzi avem, mai întâi, o lume premodernă caracterizată de prestatalitate şi haosul postimperial. Exemplele cele mai bune sunt Somalia, Afghanistan sau Liberia. În astfel de cazuri, statul nu mai îndeplineşte criteriul weberian al monopolului legitim asupra folosirii forţei şi violenţei. Acest lucru s-ar putea să fi survenit datorită faptului că statele au abuzat de acest monopol în trecut, ruinându-şi treptat legitimitatea în vederea exercitării sale. În alte situaţii, dată fiind uşurinţa accesului la arme convenţionale în zilele noastre, statele au pierdut, practic, acest monopol. Statul în sine este o structură fragilă. Fie că vorbim de societăţi primitive, care s-ar putea să nu aibă nevoie de structuri statale, fie că ne referim la societăţile industrializate complex urbanizate, care manifestă un grad redus de toleranţă faţă de tulburări şi dezordine, dar deţin o structură mai delicată şi

mai discretă de autoritate politică, tipul de ordine oferit de structurile statale este vital pentru existenţa unei societăţi. Prea puţină ordine creează riscul apariţiei haosului. Prea multă ordine şi statalitate pot opri societatea din funcţionarea normală, aşa cum am văzut în cazul ţărilor comuniste. „Floreta este precum o pasăre”, îi spune maestrul discipolului său în filmul *Scaramouche.* „Apuc-o uşor de mâner şi ea va zbura, apuc-o prea strâns şi te va tăia”. 4

Exemplele oferite mai sus sunt departe de a fi singurele cazuri de degenerare la nivelul prestatal. Suntem doar la

Scaramouche (1952, regizat de George Sidney).

Începutul sfârşitului Războiului Rece şi mult mai multe state premoderne vor mai apărea în viitor. Printre candidaţi putem enumera câteva zone ale fostului imperiu sovietic, în principal Cecenia. Toate zonele în care se produc droguri pe scară largă sunt şi ele părţi ale lumii premoderne. În Afghanistan, sub dominaţia talibanilor nu a

existat niciun fel de autoritate suverană. Aceeaşi situaţie o găsim în nordul Burmci sau în anumite părţi din America de Sud, acolo unde baronii traficului cu droguri ameninţă în mod evident monopolul statului asupra exercitării violenţei în propriul teritoriu. Niciuna dintre regiunile lumii nu este ferită de propriile-i cazuri de risc.

Ceea ce diferă astăzi este faptul că în ţările cele mai capabile de a dezvolta matrice imperiale, impérialisme, reflexul imperial este mort. Resursele naturale (ce excepţia petrolului) nu mai reprezintă o sursă de putere pentru statele tehnologic avansate. Guvernarea popoarelor, în special a populaţiilor ostile, este o sarcină dificilă. Nimeni nu prea mai vrea să achite costurile salvării de la ruină a unor ţări îndepărtate geografic. Lumea premodernă aparţine, ca întotdeauna, unui alt „fus orar”; ca şi în vremurile antice, opţiunea fundamentală se face între ordine imperială şi haos. Însă astăzi, datorită faptului că nimeni nu vede posibilul nucleu al unui viitor imperiu, alegem adeseori haosul.

Ca un rezultat, astăzi avem, pentru prima oară după secolul al XIX-lea, o *terra nullius.* Lucrurile s-ar putea să rămână aşa, sau nu. Existenţa unei astfel de zone de haos nu este, de fapt, o noutate, dar înainte astfel de zone, tocmai datorită haosului pe care îl produceau, erau izolate de restul lumii. Nu mai este însă cazul în zilele noastre, când o ţară fără prea multe legi şi ordine poate să aibă totuşi un aeroport internaţional.

De vreme ce astfel de ţări nu mai alimentează lăcomia, ele s-ar putea mai degrabă să ne trezească mila. Iar acolo unde statul este prea slab pentru a fi periculos, actorii non-statali ar putea deveni extrem de puternici. Dacă ei devin prea puternici pentru ca statele să-i mai poată tolera, e posibil să ne imaginăm apariţia unui imperialism defensiv. Dacă actorii non-statali. posibil grupări de trafic de droguri, crimă sau mişcări teroriste aleg să utilizeze non-state (state premoderne) ca baze pentru a ataca zonele ordonate ale planetei, atunci statele organizate

(moderne) vor alege probabil să riposteze. Asta s-a întâmplat în Columbia, în Afghanistan şi parţial în raidurile militare israeliene în teritoriile ocupate5.

Religia şi ascensiunea modernităţii

Religia reprezintă o variabilă crucială în această poveste. Majoritatea imperiilor sunt caracterizate de un element religios puternic. Asta poate constitui un factor în explicaţia că imperiile au guvernat în general societăţi preponderent agrare, cu structura socială de tip agrarian a ţăranilor, soldaţilor şi preoţilor. Imperiul Bizantin în est şi Imperiul Carolingian în vest erau imperii creştine, Imperiul Otoman şi Mogul erau islamice.

În cadrul Imperiului Rus, Moscova a fost privită ca întruchipare a celei de-a Treia Rome, iar supuşii săi erau identificaţi pe baza criteriului religios mai degrabă decât pe baza celui etnic. Succesorul Imperiului Rus, cel Sovietic, a fost construit pe baza unei credinţe seculare, aceea a socialismului ştiinţific. Indonezia, în perioada Suharto – o structură între imperiu şi stat-naţiune –, a utilizat ideologia de stat numită Pancasila şi

forţa militară pentru a menţine laolaltă teritoriul. Doar China pare să facă excepţie de la factorul religios: deşi împăratul era fiul Divinităţii, el îşi putea pierde mandatul dacă lucrurile mergeau prost.

5 Pentru un excelent tablou general al lumii premoderne, vezi discursul lui Ulise din opera lui Shakespeare, *Troilus şi Cressida* (Actul 1, Scena **3.** II, 116 – 124).

Imperiile coloniale arată cumva diferit. Astfel, imperiile europene au preluat o parte importantă a elementului creştin – misionarii jucând un rol important în formarea lor –, însă creştinătatea a fost folosită rareori în scopul legitimării imperiiilor. Imperiile coloniale au alcătuit, în orice caz, o structură aparte deoarece posesiunile imperiale aparţineau statului şi nu erau neapărat o parte instrinsecă a sa. Cele două componente nu erau inclusive; astfel. Marea Britanie nu a fost niciodată parte a Imperiului Britanic, de pildă.

Prin contrast, statul-naţiune modern este în

principal secular, laic. Dacă imperiul este o structură legitimată prin sancţiunea Divinităţii (împăratul fiind alesul lui Dumnezeu), statul-naţiune este legitimat prin existenţa naţiunii, respectiv de jos-în-sus şi nu de sus-în-jos. Penöai o perioadă, monarhii Europei au împrumutat din autoritatea Bisericii şi au pretins dreptul divin, însă această poziţie a fost greu de menţinut de-a lungul secolelor. Religiile sunt în general universaliste şi, astfel, este foarte greu de explicat de ce Divinitatea alege atât de mulţi monarhi pentru a guverna structuri de stat suverane.

Funcţionarea acestui tip de logică a durat până să se încetăţenească în Europa, însă până la sfârşitul secolului XX guvernă-mintele au devenit complet secularizate. O exemplificare revelatoare în acest sens o constituie Turcia unde Atatürk – care a înţeles, probabil, instinctiv semnificaţiile logicii sentimentului naţional – a insistat că statul turc modern, pe care l-a creat pe ruinele Imperiului Otoman, trebuia să fie secular. Astfel, statul secularizat, laicizat, poate să meargă mână

în mână cu statul amoral profetizat de Machiavelli.

Deşi legitimitatea împăraţilor are o bază religioasă, imperiile sunt totuşi caracterizate de diversitate, inclusiv pluralism religios. O parte din subiecţii împăratului mogul erau hinduşi, o parte din supuşii ţarului erau musulmani, iar ai sultanului otoman, creştini. Mai mult, în imperiile coloniale – care guvernau atât prin superioritate tehnică şi culturală, cât şi prin forţă militară, dar nu legitimitate – credinţele religioase ale supuşilor erau şi în acest caz variate.

Imperiile sfârşesc de obicei prin înfrângere militară. În cazul imperiilor coloniale, sfârşitul putea veni şi ca rezultat al schimbărilor survenite în zonele colonizate, aşa cum a fost cazul Marii Britanii post-belice sau al Portugaliei. Atunci când un imperiu este învins militar, rezultatul final este de obicei destrămarea. Uneori un imperiu poate fi înlocuit de un altul, aşa cum Imperiul Ţarist a fost înlocuit de Imperiul Sovietic, sau cum s-a întâmplat, într-un mod similar, în Indonezia după

retragerea olandeză. Cu toate acestea, destrămarea este procesul cel mai des întâlnit. Atunci când un imperiu se destramă, chestiunea identităţii apare drept cea mai importantă. Pe perioada guvernării imperiale nu este obligatoriu să te identifici cu imperiul; prin contrast, un stat legitimat de jos-în-sus solicită un anumit grad de identificare din partea propriilor cetăţeni. Identităţile naţionale sunt de obicei create de statele-naţiune din materialul brut al istorie, culturii şi limbii. Uneori acest material există în interiorul imperiului, acolo unde memoria istorică poate supravieţui, aşa cum a fost cazul statelor baltice pe perioada dominaţiei sovietice. Totodată, sentimentele naţionale pot fi „create” de puterea colonială, aşa cum a fost cazul Marii Britanii într-o anumită măsură. Cu toate acestea, identităţile formate în umbra imperiilor coloniale au fost mult mai slabe decât identităţile mai „adânci”, cum ar fi cele tribale.

Atunci când nu există o sursă puternică de formare a identităţii, religia poate juca un rol

important, pentru simplul motiv că religia este fundamentală în viaţa de zi cu zi oferind, în acelaşi timp, un sentiment al apartenenţei. Religia creează un sentiment al comunităţii. Este, aşadar, firesc ca în vacuumul de putere lăsat de refluxul imperiilor loialităţile de grup să trebuiască să se coaguleze în jurul unor sentimente religioase. De aici şi apariţia regulată a unor ciocniri de tip religios atunci când un imperiu slăbit creează un vacuum de putere.

Povestea continentului european este oarecum diferită. În premieră istorică, Imperiul Creştin al Europei Occidentale s-a divizat pe sine însuşi într-o componentă spirituală şi o componentă temporală, laică. Imperiul secular a încetat în a mai avea vreo importanţă încă de la începutul Evului Mediu, însă componenta spirituală a supravieţuit, împiedicând pentru o vreme apariţia statelor-naţiune suverane şi independente. În teorie cel puţin. Papa avea puterea de a media disputele dintre monarhi şi, în acelaşi timp, era şi superiorul ierarhic. Tratatele

de la Tordesilla şi Saragossa, care au divizat Spania de Portugalia, au reprezentat ultimul exerciţiu de acest tip, deşi, chiar până în zilele noastre. Nunţiilor Apostolici li se oferă întâietate în faţa reprezentanţilor diplomatici ai altor ţări. Războaiele religioase ale Europei au fost, astfel, o cauză şi nu o consecinţă a destrămării matricei imperiale. A fost vorba de faptul că spărtura din cadrul Bisericii Creştine şi războaiele care au urmat au dus în cele din urmă la pierderea funcţiei de legitimitate a creştinătăţii. După aceea, puterea şi legitimitatea au început să aparţină statelor – mai târziu statelor-naţiune – Europei.

Lumea modernă

A doua parte importantă a lumii actuale este cea modernă. Aici sistemul clasic de stat a rămas intact. Statele acestei categorii menţin monopolul legitim asupra utilizării violenţei şi sunt, totodată, pregătite să utilizeze forţa unul împotriva celuilalt. Dacă există ordine în această parte a lumii, asta se datorează fie existenţei unui sistem al balanţelor de putere, fie datorită prezenţei unui stat

hegemonie ce îşi urmăreşte propriile interese, aşa cum este cazul Statelor Unite în zona Pacificului. Lumea modernă se află în cea mai mare parte a sa sub semnul ordinii, însă rămâne plină de riscuri. Conceptul occidental al balanţei a funcţionat uneori în zone extra-occidentale, cum ar fi în raporturile dintre Iran şi Iraq. Din nefericire, apariţia Iraqului ca cea mai puternică forţă după războiul cu Iranul a dus şi la sfârşitul balanţei de putere dintre cele două. Şi, aşa cum a fost cazul şi în Europa în prima jumătate a secolului XX, Statele Unite au trebuit să suplinească elementul de balansare, dacă nu cumva să devină chiar garant al păcii în regiune.

O caracteristică importantă a ordinii lumii moderne (pe care, ca să fiu exact, o numesc modernă nu datorită faptului că ar fi nouă, ci datorită faptului că este strâns ataşată acelui motor al modernizării, care este statul naţiune) este dată de recunoaşterea principiului suveranităţii şi, în paralel, de separarea clară dintre afacerile interne şi cele externe ale statului,

cu menţiunea că interferenţa externă în treburile interne este interzisă. Aceasta este încă o lume în care ultimul garant al securităţii este forţa, mai exact o lume în care, cel puţin în teorie, frontierele pot fi modificate prin forţă. Asta nu înseamnă deloc că în lumea modernă puterea ar fi un lucru just, ci că ceea ce este just nu este relevant; puterea şi *raison d état* sunt lucrurile care contează cu adevărat. În relaţiile internaţionale, lumea modernă este aceea a calculului intereselor şi forţei descrisă de Machiavelli şi Clausewitz.

Conceptele, valorile şi vocabularul lumii moderne domină încă gândirea asupra relaţiilor internaţionale. Celebra sintagmă a lui Palmerston conform căreia Marea Britanie nu are nici inamici, nici prieteni permanenţi, ci doar interese este încă citată şi folosită ca şi cum ar fi un adevăr cu valoare universală. Teoriile relaţiilor internaţionale sunt încă pline de astfel de premise. Acest lucru e clar în cazul teoriilor realiste, în special a celor bazate pe calculul intereselor şi

balanţelor de putere, dar şi al teoriilor „idealiste”, bazate pe speranţa că anarhia existentă între state ar putea fi înlocuită de hegemonia unui guvern mondial sau a unui sistem de securitate colectivă.

Organizaţia Naţiunilor Unite, aşa cum a fost ea concepută iniţial, aparţine acestui univers. ONU reprezintă, de altfel, o încercare de a stabili legea şi ordinea în interiorul sistemului statelor-naţiune moderne. Carta Naţiunilor Unite subliniază atât suveranitatea statală, cât şi scopul de a menţine ordinea internaţională prin forţă. Dreptul de veto reprezintă un instrument care să asigure faptul că ONU nu se ocupă de lucruri ce trec de competenţa sa prin atacarea intereselor marilor puteri. Organizaţia nu a fost, de fapt, concepută pentru a crea o ordine internaţională complet două, ci pentru a stabiliza ordinea alterată. Aceasta însă nu reprezintă tabloul întreg, întrucât ONU s-a dezvoltat şi extins de la crearea sa; cu toate acestea, cel puţin în concepţie, securitatea colectivă a reprezentat încercarea de a plasa greutatea sistemului internaţional în spatele

unui *status quo* confortabil, astfel încât comunitatea internaţională în întregul ei să poată deveni o contragreutate în sistemul balanţei de putere.

Înainte de a ajunge la al treilea element al sistemului mondial, ar trebui amintit faptul că ordinea modernă internaţională conţine încă anumite elemente caracteristice sistemului balanţelor de putere. Cel mai evident aspect în acest sens este reprezentat de lipsa unei balanţe reale în mai multe regiuni ale lumii. În regiunea Golfului Persic, de pildă, am amintit deja consecinţele lipsei unei balanţe reale de putere. Însă şi în alte regiuni ale lumii există state puternice care, în anumite circumstanţe, ar putea crea perturbanţe. India reprezintă un bun exemplu în acest sens: va rămâne balanţa nucleară cu Pakistanul stabilă? La fel stau lucrurile în cazul Chinei: va rămâne balanţa sino-japoneză stabilă, fără prezenţa Statelor Unite în regiune?

Niciunul dintre exemplele de mai sus nu

reprezintă în acest moment o ameninţare deoarece în mare măsură cele două cazuri manifestă preocupări mai degrabă legate de dezvoltare economică, securitate şi coeziune internă. Acesta este şi motivul pentru care cele două state nu agreează amestecul din afară, acesta reprezentând, în logica lumii moderne, atât o provocare la adresa suveranităţii, cât şi o ameninţare la adresa ordinii interne.

Fiecare dintre aceste state însă se va întoarce la lumea premodernă, în cazul în care lucrurile vor evolua prost.

Totuşi, lucrurile pot deveni alarmante şi dacă totul le va merge din plin. Stabilizarea ordinii interne a fost de multe ori preludiul pentru expansiune externă. La fel s-a întâmplat în cazul Marii Britanii după unirea Angliei cu Scoţia, în cazul Japoniei după 1868 sau al Germaniei după 1871. Şi India şi China, deşi aparţin lumii moderne, manifestă trăsături specifice imperiilor. Dacă cele două ar fi capabile să îşi maximizeze capacitatea specifică statelor-naţiune de a

concentra loilalitatea şi puterea, atunci ambele ar deveni cu adevărat formidabile. În fapt, apariţia de state puternice în orice regiune a lumii ar putea depăşi capacitatea de stabilizare a oricărui sistem de balanţe de putere.

Există multe alte exemple de state care ar putea deveni prea puternice sau prea agresive pentru balanţele regionale de putere. Cazurile Indiei şi Chinei au fost avansate datorită faptului că ele sunt cei mai semnificativi actori în propriile regiuni, însă ar fi bine să nu rămânem fixaţi asupra factorului mărime. Coeziunea internă şi evoluţiile tehnologice (în special nucleare) pot compensa uşor mărimea, aşa cum demonstrează cazul Marii Britanii. Astfel, dacă în lumea premodernă statele devin ameninţări datorită faptului că eşuează în anarhie, în lumea modernă statele pot deveni un pericol atunci când au succes în constituirea coeziunii interne.

Dacă vom mai asista la apariţia unor state puternice e posibil să fim şi martorii unui nou tip de imperialism. Cineva ar putea hotărî că o parte

a zonelor de haos nu cade în responsabilitatea „lumii albe”. Dacă acest lucru se va întâmpla, nu va fi din cauze pur economice. „Domesticirea” haosului nu e o afacere tocmai profitabilă şi probabil că nu a fost niciodată. Imperialismul are mult mai mari şanse de a apărea din raţiuni defensive; apariţia haosului în vecinătate poate deveni o ameninţare oricând. Pe de altă parte, imperialismul poate avea la origine nevoia impunerii unei idei. Convingerea propriei populaţii asupra necesităţii de a risca vieţi omeneşti în regiuni haotice îndepărtate necesită credinţa că răspândeşti o nouă credinţă, că îndeplineşti o misiune civilizatoare sau, în cel mai nefericit caz, că impui superioritatea propriei rase asupra altora. Aceste lucruri presupun încredere şi convingere. Mai departe, pentru a avea succes în acest tip de misiuni, trebuie să convingi şi populaţia locală, subjugată, că ceea ce faci e în propriul lor interes şi în slujba unor valori înalte. Nu trebuie uitat că oamenii sunt cel mai repede subjugaţi prin idei, nu prin forţă. Astfel, un stat

islamic puternic, alimentat de entuziasmul de a răspândi învăţăturile Coranului necredincioşilor poate deveni o ameninţare mai mare pentru lumea premodernă decât scepticismul europenilor sau realismul Statelor Unite.

Cu toate acestea, condiţiile pentru succes ale unui astfel de demers imperial sunt mult mai reduse decât în trecut. În primul rând, noii imperialişti s-ar confrunta de la bun început cu naţionalismul născut din perioadele anterioare de colonizare. În al doilea rând, ei ar trebui să argumenteze în mod convingător de ce propriile idei ar fi superioare democraţiei liberale-capitaliste-consumeriste a Occidentului. Acestea ar fi cele mai dificile sarcini în faţa unei ţări ce ar tinde spre stabilirea unui imperiu şi, în acelaşi timp, obstacole imposibile în faţa menţinerii unei matrice imperiale.

Orice nou imperialism venit din partea unui stat aparţinând lumii moderne nu ar fi automat o ameninţare la adresa intereselor Occidentului pentru simplul motiv că un astfel de imperiu s-ar

putea crea doar într-o zonă pe care Occidentul a ales să o abandoneze. Cel mai problematic fapt ar fi însă tendinţa spre hegemonie regională. Acest lucru ar putea fi, pe termen scurt, o ameninţare la adresa intereselor vestice, iar pe termen lung o ameninţare chiar la adresa Occidentului. Am văzut deja cum arată o astfel de ameninţare atunci când Saddam Hussein a încercat preluarea Kuweitului, iar pe viitor s-ar putea să asistăm la evenimente similare în regiunea Pacificului. Dacă asemenea evenimente vor avea loc în următorii câţiva ani, este oare Occidentul suficient echipat cu componente materiale, psihologice şi politice pentru a le face faţă? Răspunsul la această întrebare ne aduce în faţa problematicii postmoderne.

Lumea postmodernă

A treia parte importantă a sistemului internaţional poate fi numită postmodernă6. Şi în acest caz, sistemul modern de stat se prăbuşeşte, însă spre deosebire de lumea premodernă, acesta se prăbuşeşte mai mult în ordine decât în

dezordine. Europa modernă s-a născut odată cu Tratatul de pace din Westfalia. Europa postmodernă începe tot cu două tratate. Primul dintre acestea, Tratatul de la Roma (1957), a fost semnat pe ruinele sistemului modern: balanţe de putere ce nu au mai putut face faţă statelor-naţiune care împinseseră naţionalismul până la distrugerea extremă. Tratatul de la Roma reprezintă, astfel, o încercare conştientă şi de succes în a merge dincolo de statul-naţiune.

Al doilea fundament al lumii postmoderne este reprezentat de Tratatul privind Forţele Convenţionale din Europa (Tratatul FEE). Acesta a apărut din eşecurile şi absurdităţile Războiului Rece. Cel puţin în aspiraţie, OSCE aparţine tot acestei lumi postmoderne. La fel, într-o anumită măsură, Convenţia privind Armele Chimice, Convenţia de la Ottawa privind interzicerea utilizării minelor anti-personal, precum şi Tratatul ce stabileşte crearea unei Curţi Penale Internaţionale.

6 Nu sunt singurul în alegerea acestei

terminologii. Vezi, de exemplu, Christopher Cocker, „Postmodernity and the End of the Cold War”, *Review of Internaţional Studies* (July 1992) sau Stephen Toulmin, *Cosmopolis: The Hidden Agenda of Modernity* (University of Chicago Press, 1990).

Statul postmodern nu se bazează pe sistemul balanţelor şi nici nu subliniază importanţa suveranităţii sau a diviziunii clare dintre politicile interne şi cele externe. Uniunea Europeană, de pildă, este un astfel de sistem avansat de amestec reciproc în politicile interne, încât ajunge până la producţia de bere şi cârnaţi. Tratatul FEE a adus şi el la limite nebănuite amestecul în afacerile interne sensibile ale unui stat suveran. Părţile semnatare ale acestui tratat, respectiv ţările membre NATO şi ale fostului Tratat de la Varşovia – trebuie să notifice locaţia principalelor sisteme de armament (care sunt, în anumite cazuri, limitate prin tratat), precum şi să permită inspecţii de verificare, în baza Tratatului FEE, peste 50.000 de piese de echipament militar greu – tancuri,

artilerie, elicoptere etc. – au fost distruse prin acord reciproc, ceea ce a constituit cu siguranţă un eveniment fără precedent. Monopolul legitim asupra violenţei, esenţă a statalităţii moderne, a devenit astfel subiect al unor constrângeri internaţionale, dar auto-impuse.

Este foarte important să înţelegem cât de extraordinară este această revoluţie. Comportamentul logic, normal, al oricăror forţe armate este de a-şi masca potenţialul, de a-şi ascunde echipamentul de posibilii inamici. Tratatele care să regularizeze astfel de reglementări sunt pur şi simplu absurdităţi în cadrul logicii strategice. În primul rând, nu semnezi acorduri cu inamicii deoarece, prin poziţia lor, aceştia nu pot avea credibilitate. În al doilea rând, nu îi laşi pe inamici să vină şi să îţi răscolească bazele militare pentru a-ţi număra armele. Tratatul FEE prevede exact astfel de lucruri. Ce a putut genera acest comportament ciudat din partea statelor semnatare? Răspunsul trebuie să fie faptul că în spatele paradoxului din

Tratatul FEE se găseşte un alt paradox, opus, dar echivalent, al erei nucleare, anume acela că pentru a fi capabil să te aperi trebuie să fii pregătit să te autodistrugi. Interesul comun al ţărilor europene în a evita o catastrofă nucleară s-a dovedit suficient pentru a se trece peste logica strategică clasică a neîncrederii şi înşelării. Vulnerabilitatea reciprocă ce a creat stabilitate în era nucleară a fost extinsă acum şi asupra limitei convenţionale a spectrului pentru a deveni transparenţă mutuală. (De altfel, deja era Războiului Rece conţinea elemente ale logicii postmoderne întrucât se baza pe transparenţă. Astfel, pentru ca strategia descurajării să poată funcţiona, mijloacele ei trebuiau să fie vizibile.)

Drumul către semnarea Tratatului FEE a trecut prin una dintre inovaţiile reale ale diplomaţiei, respectiv măsurile de creştere a încrederii. Aflate în „ceaţa” neîncrederii şi mistificării, statele Războiului Rece au început să înţeleagă în ceasul al doisprezecelea că este posibil ca adversarul ideologic să nu planifice

deloc ofensiva. Măsurile luate în scopul prevenirii războaielor cauzate de greşeli de interpretare şi calcul s-au dezvoltat ulterior în supravegherea sistemului de înarmare şi limitarea acestuia. Soluţia la „Dilema Prizonierului" constă în renunţarea la secretizarea reciprocă7.

7 „Dilema Prizonierului" este numele găsit pentru o clasă de probleme specifice teoriei jocurilor. Această disciplină matematică, gândită de Johnny von Neumann în anii 1950 – 1960, examinează strategiile adoptate în situaţii în care există câţiva participanţi, cu obiective conflictuale şi acces limitat la informaţie. Teoria jocurilor a fost în principal dezvoltată de RAND Corporation şi aplicată în cazul strategiei nucleare. Un exemplu tipic de „dilemă a prizonierului" se referă la doi prizonieri ţinuţi separat şi anchetaţi asupra unei posibile crime comise împreună. Dacă niciunul nu recunoaşte fapta sunt puşi în libertate. Dacă însă unul tace, iar celălalt mărturiseşte, cel care a tăcut primeşte o pedeapsă severă, iar celălalt este recompensat. Dacă ambii depun

mărturie împotriva celuilalt, amândoi vor fi pedepsiţi. (Există aici o anumită analogie cu situaţia puterilor nucleare confruntate cu posibilitatea unui atac-surpriză.) Astfel de probleme nu au soluţii. Dilema rezidă, de fapt, din lipsa unui cadru cu informaţii complete. Dacă cei doi prizonieri pot sparge izolarea în care se află şi astfel să creeze o strategie comună de răspuns, atunci pot obţine împreună rezultatul dorit. Aceasta este, de fapt, ceea ce au şi reuşit să facă SUA ŞI URSS în Războiul Rece.

Dùltr-un anumit punct de vedere. Tratatul FEE a eşuat timpuriu din cauza propriilor contradicţii. Aşa cum fusese el conceput iniţial, tratatul încorporase ideea existenţei unei balanţe de putere între două blocuri. Premisa fundamentală de la care se pornea era aceea a existenţei unei mamieiţii: balanţa era necesară pentru a elimina probabilitatea ca una din părţi să rişte atacul. Transparenţa, pe de altă parte, era necesară pentru a asigura existenţa unei balanţe. Însă, în momentul în care balanţa şi transparenţa

sunt atinse, este dificil să mai menţii starea de inamiciţie. Rezultatul final este că transparenţa rămâne, iar inamiciţia şi balansarea (împreună cu unul din blocuri) dispar. Acest lucra nu a fost, desigur, o consecinţă a Tratatului FEE, ci a revoluţiei politice care a făcut posibil chiar şi tratatul în sine. Consecinţele finale demonstrează faptul că există o incompatibilitate fundamentală între cele două sisteme: cel modern, bazat pe balansare, şi cel postmodern, bazat pe deschidere şi transparenţă, care nu pot merge mână în mână.

Sistemul de inspecţii şi verificare – care stau, de altfel, la baza Tratatului FEE – reprezintă elementul fundamental al ordinii lumii postmoderne, o lume în care suveranitatea nu mai este privită ca absolută. Însă oricât de comprehensive ar fi prevederile legate de connolul armamentelor, aşa cum e cazul Tratatului FEE sau al Convenţiei privind Armele Chimice, ele reprezintă doar una dintre multiplele faţete ale lumii postmoderne.

Deşi acceptarea verificărilor şi inspecţiilor au

produs o „spărtură” în tradiţia suveranităţii statale absolute, domeniul în care suveranitatea de stat a fost sacrificată este limitat la afacerile externe şi de securitate. Astfel, ceea ce s-a permis a fost interferenţa în dimensiunea internă, domestică, a politicii externe.

Aspiraţiile OSCE merg însă mai departe. Principiile OSCE acoperă standarde mai cuprinzătoare legate de comportamentul politic la nivel intern – proceduri democratice, tratamentul minorităţilor, libertatea presei –, care merg dincolo de afacerile externe şi de securitate. Dacă OSCE va reuşi să se dezvolte – aşa cum aspiră – într-un sistem de monitorizare internaţională a comportamentelor politice interne rămâne de văzut. În cazul în care însă va reuşi, acest lucru va reprezenta o altă ruptură faţă de tradiţia suveranităţii statale de tip european, şi va duce statele membre OSCE (sau cele care acţionează în conformitate cu aceste reguli) în lumea postmodernă.

Caracteristica fundamentală a lumii

postmoderne este aceea că distincţia dintre politica internă şi afacerile externe începe să dispară. De pildă, managementul pieţei unice a UE este o afacere externă sau o problemă internă a statelor membre? Răspunsul este că acoperă ambele sfere. Interferenţa şi supravegherea reciprocă în anumite domenii interne (siguranţa alimentară, subvenţiile de stat, deficitele bugetare) sunt lucruri fireşti în lumea postmodernă. În UE, fuziunile şi subvenţiile de stat sunt reglementate prin reguli comune. În majoritatea ţărilor membre UE, deciziile Curţii Europene de Justiţie referitoare la majoritatea problemelor interne ale statelor (dacă este permis sau nu să aplici pedepse punitive propriilor copii) sunt acceptate ca definitive. Recursul la forţa militară este respins în cazul rezolvării disputelor. Disputele mărunte interstatale pot fi soluţionate prin reguli comune sau decizii ale Curţii, pe când cele importante, cum ar fi disputa britanico-spaniolă asupra Gibraltarului, sunt rezolvate prin acţiunea factorului timp şi a negocierilor. În cea

mai mare parte a timpului, regulile sistemului se susţin între ele. Nimeni nu obligă statele semnatare să se supună prevederilor Tratatului DE sau să plătească amenzile reparatorii decise de Curtea Europeană de Justiţie, însă, cu toate acestea, statele o fac deoarece interesul lor ca individualităţi statale este ca sistemul colectiv să funcţioneze, iar în interiorul UE, toate statele membre sunt interesate în menţinerea funcţionării dreptului european.

Graniţele sunt tot mai irelevante între statele postmoderne. Mulţumită rachetelor, maşinilor şi sateliţilor, dispariţia concep tului de frontieră este o realitate în secolul XXI. În interiorul majorităţii statelor membre ale UE, urmele frontierelor au început să dispară, iar singura modalitate de a şti că ai trecut dintr-o ţară în alta este schimbarea culorilor semnalelor rutiere. Procedurile legale sunt acum aplicate de-a lungul frontierelor, mergând chiar până la reglementarea taxelor de parcare. Acest mediu de securitate nou, care până de curând se baza pe principiului frontierei-zid, se

bazează azi pe deschidere, transparenţă şi vulnerabilitate reciprocă. În anumite relaţii postmoderne, cum ar fi relaţiile UE cu Rusia, transparenţa este încă limitată şi atent definită, aşa cum este cazul cu Tratatul FEE. Acest lucru reprezintă o adevărată revoluţie în afacerile strategice. Printre altele, aplicarea pe o scară tot mai largă a principiilor postmoderne a dus la o adevărată revoluţie în gestionarea problemelor zilnice ale statelor.

Cele mai importante instituţii caracteristice lumii postmoderne au fost deja menţionate, însă ele sunt departe de fi exclusive. Curtea Drepturilor Omului de la Strasbourg aparţine aceleiaşi categorii a instituţiilor postmoderne deoarece interferează direct cu jurisdicţia internă a statelor. Nu mai puţin frapant este şi cazul Convenţiei privind Tortura, care permite inspecţiile sistemelor penitenciare naţionale, inspecţii purtate de multe ori fără anunţare prealabilă, fără vize, oriunde şi oricând, în sfera economică, Fondul Monetar Internaţional (FMI) şi

Organizaţia pentru Dezvoltare şi Cooperare Economică (OECD) operează sisteme de supraveghere economică. Tratatul de Neproliferare, luat împreună cu regimurile internaţionale de monitorizare şi verificare ale Agenţiei Internaţionale pentru Energie Atomică, sunt şi ele aspecte ale securităţii postmoderne. Lipsa de transparenţă din partea statelor ce posedă armament nuclear, ca să nu mai amintim cazul statelor nucleare nesemnatare ale Tratatului de Neproliferare, cum ar fi India, Pakistan şi Israel, lasă impresia unui sistem incomplet pentru moment.

Curtea Penală Internaţională reprezintă şi ea un punct veritabil de eliminare a distincţiei dintre politica internă şi afacerile externe. Dacă lumea va fi guvernată de legi şi nu de violenţă şi războaie, atunci cei ce încalcă legea vor fi trataţi drept criminali. Astfel, în lumea postmodernă, raţiunea de stat şi amoralitatea lui Machiavelli au fost înlocuite de o conştiinţă morală ce se aplică atât relaţiilor internaţionale, cât şi politicilor interne,

de aici şi interesul renăscut pentru întrebarea dacă sau nu războaiele pot fi considerate legitime. Deşi instituţiile şi regimurile internaţionale de care aminteam au fost create în baza unor tratate convenţionale între state suverane şi ratificate de parlamentele naţionale, rezultatul este o reţea crescândă şi densă de instituţii ce merg mult dincolo de normele tradiţionale ale diplomaţiei internaţionale.

Noul sistem de securitate al lumii postmoderne este legat de problemele amintite anterior, care au făcut ca sistemul balanţelor de putere să nu mai poată acţiona. În scopul evitării războiului, lumea postmodernă ia în calcul ororile pe care tehnologia modernă le poate crea, de aceea totul depinde într-o anumită măsură de tehnologie şi de frica de ororile pe care aceasta le poate aduce. În al doilea rând, această lume postmodernă este mult mai compatibilă cu societăţile democratice: o societate deschisă la nivel domestic este mult mai bine reflectată de o ordine internaţională deschisă. În cele din urmă,

întrucât securitatea nu mai depinde de sistemul balanţelor de putere, lumea postmodernă este mai capabilă să încorporeze state mari şi cu potenţial de putere ridicat. Reunificarea paşnică a Germaniei este în sine o dovadă elocventă a faptului că sistemul s-a schimbat.

Una dintre dificultăţile lumii postmoderne este aceea că democraţia şi instituţiile democratice sunt ferm legate de principiul teritorial statal. Întregul bagaj reprezentând identitatea naţională, teritoriul naţional, armata naţională, economia naţională şi instituţiile democratice naţionale a avut un succes enorm. Cu toate că economia, sistemul juridic şi apărarea pot fi tot mai mult aşezate în cadre internaţionale, cu toate că graniţele naţionale sunt tot mai irelevante, identitatea şi instituţiile democratice se încăpăţânează să rămână naţionale. Acesta este motivul pentru care statele tradiţionale vor rămâne unitatea fundamentală în relaţiile internaţionale în viitorul previzibil, chiar dacă ele au încetat să se mai comporte în maniera clasică.

Care este de fapt originea acestei schimbări? Aspectul fundamental este acela că „lumea a devenit mai onestă”. Un număr mare al celor mai puternice state nu mai doresc să lupte în războaie sau să cucerească. Acest lucru duce însă atât către lumea premodernă, cât şi către cea postmodernă. Franţa, de pildă, nu se mai gândeşte să invadeze Italia sau Germania, deşi deţine arme nucleare, care, teoretic cel puţin, ar pune-o într-o poziţie de superioritate. Franţa nu îşi mai pune nici problema invadării Algeriei pentru restabilirea ordinii. Instinctul imperial este mort, cel puţin în cazul puterilor occidentale deşi, aşa cum vom vedea, imperialismul s-ar putea reîntoarce sub alte forme. Achiziţia de teritorii nu mai reprezintă niciun interes. Achiziţia de populaţii noi ar fi un adevărat coşmar pentru state.

Acest lucru nu este o noutate. Imperialismul a început să moară încet de mai multă vreme. Marea Britanie a inventat statutul dominioanelor imperiale în secolul al XIX-lea şi – în urma unei

presiuni enorme – a lăsat Irlanda liberă la începutul secolului XX. Suedia a recunoscut independenţa Norvegiei în 1905. Noutatea constă, în orice caz, în faptul că Europa trebuie formată, mai mult sau mai puţin, din state ce nu mai guvernează în baza imperativului teritorial.

Dacă această perspectivă este corectă, înseamnă că nu ar mai trebui să privim UE sau chiar şi NATO ca şi raţiunile principale pentru menţinerea păcii în Europa ultimei jumătăţi de secol. Sau cel puţin nu în sensul dur în care acest lucru este explicat, anume că statele care îşi exploatează în comun cărbunele şi oţelul nu pot lupta una împotriva celeilalte, deoarece materia brută a războiului este deţinută în comun. Nici existenţa planificării militare comune sau cartierele generale întrunite în cadrul NATO nu pot explica pe deplin imposibilitatea războiului dintre europeni. Instituţiile comune, întrunite, nu conduc automat la asigurarea păcii. Ele nici măcar nu sunt necesare pentru acest scop. În definitiv, ţările membre EFTA (Asociaţia Europeană a

Liberului Schimb) nu au luptat niciodată între ele, chiar dacă nu erau nici membre NATO, nici membre UE. Dacă statele doresc într-adevăr să lupte între ele, vor găsi întotdeauna o cale să o facă. Exemplul Iugoslaviei ne arată că o piaţă şi o monedă unică, precum şi o armată comună pot fi spulberate atunci când există dorinţa de a purta un război.

Cu toate acestea, NATO şi Uniunea Europeană au jucat un rol important în menţinerea şi susţinerea dorinţei statelor vest-europene de a nu mai lupta unul împotriva celuilalt. NATO a promovat, prin structurile sale, un nivel nemaiîntâlnit de transparenţă în afacerile militare. Planificarea forţelor în cadrul NATO se face în mod deschis, chiar dacă nu este tocmai o procedură întrunită, aşa cum ar fi trebuit să fie. Exerciţiile comune şi structura integrată de comandă sunt cele care susţin deschiderea. Astfel, în interiorul Europei de Vest a existat, în mod informai, un fel de Tratat FEE, întrucât fiecare ştia ce fel de sisteme de armament deţin vecinii, cu

amendamentul că, în majoritatea timpului, statele membre susţineau mai degrabă ideea creşterii, nu a descreşterii, cheltuielilor pentru apărare.

Fără nicio îndoială că şi existenţa unui inamic comun a jucat un rol important în acest sens. Totuşi, existenţa unui prieten puternic comun a fost mult mai importantă. Prezenţa militară americană i-a permis Germaniei, de pildă, să-şi păstreze un nivel de forţe mult mai redus în comparaţie cu poziţia sa strategică. Fără prezenţa militară americană, Germania ar fi trebuit să-şi păstreze un nivel de forţe militare capabile de a face faţă unei confruntări pe două fronturi simultan: împotriva Franţei şi a

URSS. Un astfel de nivel al forţelor militare ar 11 fost, cu siguranţă, o cauză majoră de îngrijorare pentru ambii vecini şi ar fi declanşat, mai mult decât probabil, o cursă a înarmărilor. O astfel de situaţie, numită uneori dilemă strategică, este de altfel tipică sistemului balanţelor de putere. Forţele defensive ale unui stat sunt privite

de către statele vecine drept o ameninţare. Dacă fiecare se conduce după scenariul „să te aştepţi la ce este mai rău”, rezultatul poate fi o spirală a înarmărilor. Aceasta este logica balanţei de putere. Aceeaşi logică s-ar fi aplicat şi în cazul armelor nucleare. Aşa cum s-a întâmplat, garanţia nucleară oferită de SUA Germaniei i-a permis acesteia să rămână un stat non-nuclear. Însă, chiar dacă Germania ar fi abordat o politică a unui nivel redus de sisteme de înarmare şi chiar dacă ar fi decis să rămână non-nucleară acest lucru nu ar fi fost suficient în cazul unei complete izolări internaţionale. Franţa sau Marea Britanie tot ar fi suspectat Germania de dezvoltarea unor programe secrete de înarmare, inclusiv înarmare nucleară. Ceea ce a contat cel mai mult a fost transparenţa creată de NATO. NATO a fost şi rămâne un element de construcţie a încrederii intra-occidentală la scară decisivă.

De aceea unificarea Germaniei în interiorul NATO a fost atât de importantă. În mod ciudat, acesta este felul în care NATO a câştigat, de fapt.

Războiul Rece: nu prin înfrângerea URSS, ci prin schimbarea opţiunii strategice a Germaniei. NATO a oferit cadrul în interiorul căruia Germania – epicentrul Războiului Rece – a putut fi reunificată. Sistemul balanţei de putere a dispărut în Europa datorită Germaniei şi, pentru o vreme, a existat percepţia că soluţia la problema balanţelor de putere ar fi divizarea Germaniei, aşa cum s-a întâmplat după Războiul de 30 de ani. Mai mult, pe baza aceleiaşi logici, Războiul Rece a fost necesar pentru menţinerea divizării Germaniei. Balanţa de putere a cerut o Germanie divizată, iar Germania divizată a cerut o Europă divizată. Pentru ca Germania să fie reunificată a fost nevoie de un nou sistem de securitate în Europa, un sistem post balanţe, postmodern, din care face parte şi Alianţa Nord-Atlantică, ca element-cheie.

Europa unită a fost celălalt element. Rolul UE în domeniul securităţii este similar cu cel al NATO, deşi acest lucru este mai greu de observat deoarece UE este încă departe de a-şi fi atins scopurile legate de apărare şi securitate. Nu

Autoritatea Cărbunelui şi Oţelului (care nu a integrat, de fapt, industriile atât de mult – minele germane au rămas germane, iar combinatele de oţel franţuzeşti au rămas ale Franţei) a ţinut statele Europei departe de război, ci faptul că acestea nu au mai dorit, pur şi simplu, acest lucru. Totuşi. Autoritatea Cărbunelui şi Oţelului, Piaţa Comună, Politica Externă şi de Securitate Comună, Politica Agricolă Comună ş.a.m.d. au îndeplinit funcţii importante. Ele au introdus un grad de transparenţă nemaivăzut până atunci între statele europene. Aceste politici comune au condus la mii de întâlniri ministeriale şi la nivel înalt, astfel încât cei preocupaţi de problemele păcii şi războiului au ajuns să se cunoască între ei foarte bine.

Oficialii pot să se înţeleagă între ei sau nu; pot să se placă sau nu, însă ei aparţin aceleiaşi organizaţii, lucrează împreună şi ating compromisul sau consensul într-o mare varietate de probleme: de la mărimea la care trebuie păstrate bateriile, până la deficitele bugetare. În

comparaţie cu trecutul, acest lucru reprezintă un grad uriaş de ceea ce poate fi denumit integrare administrativă. Integrarea administrativă, trebuie subliniat, nu înseamnă neapărat integrare politică totală – lucru ce ar cere, *inter alia,* existenţa unor partide politice europene – şi nici integrare economică, deoarece aceasta are loc la nivelul companiilor, al investitorilor şi al forţei de muncă. Faţă de ceea ce a fost în trecut, acest tip de integrare denotă o calitate şi stabilitate a relaţiilor politice nemaiîntâlnită. Pentru a crea o societate internaţională socializarea internaţională e o condiţie obligatorie, iar instituţiile europene de la Bruxelles îndeplinesc tocmai acest rol.

O a doua funcţie importantă a instituţiilor comune este de a rezolva şi media disputele apărute între statele membre. Întrucât forţa nu mai este deloc o opţiune, o combinaţie de legislaţie, negociere şi arbitraj este obligatorie, iar UE oferă asta în majoritatea cazurilor, nu a tuturor, deoarece disputele teritoriale, de exemplu, sunt în afara competenţelor sale. Acelaşi

cadru oferit de legislaţie şi negocieri reglementează şi o bună parte a problemelor legate de cooperarea transnaţională. Aşa cum sublinia un observator (dezamăgit), UE nu este o instituţie pentru promovarea interesului european, ci pentru promovarea mai eficace a intereselor statelor membre. În contextul lumii postmoderne, „mai eficace" înseamnă a nu fi obligat să apelezi la mijloacele militare.

Uniunea Europeană reprezintă cel mai evoluat exemplu de sistem politic postmodern. UE reprezintă securitatea prin transparenţă şi transparenţa prin interdependenţă. Este mai degrabă un sistem transnaţional decât unul supranaţional. Deşi mai există unii care visează la un stat european (supranaţional), ei sunt azi în minoritate, iar dacă cineva ia în calcul opiniile non-elitelor, chiar o minoritate neglijabilă. Visul a rămas moştenire de la o generaţie anterioară. El se bazează pe premisa că statele-naţiune sunt fundamental periculoase şi că singura cale de a anihila anarhia dintre naţiuni este aceea de a

impune o structură hegemonică. Este foarte curios că acum, când statul-naţiune a fost transformat într-o structură paşnică şi civilizată, şi mai bine adaptată condiţiilor lumii de azi, există încă unii care doresc înlocuirea sa printr-o strucmră şi mai demodată. Dacă statul-naţiune reprezintă o problemă majoră, atunci cu siguranţă supra-statul nu reprezintă o soluţie.

Cu toate aceste, pare puţin probabil că UE, aşa cum arată ea la începutul secolului XXI, şi-ar fi atins limitele posibile. Pe termen lung, cea mai importantă întrebare rămâne aceea dacă integrarea poate să mai rămână un proces apolitic. Este şocant să vezi că integrarea monetară a fost atinsă exact în momentul în care a fost luată din mâinile politicienilor şi înapoiată tehnocraţilor. Acest lucru s-ar putea să nu fi fost rău dar, în cadrul culturii politice profund democratice europene, dezvoltarea Uniunii ca o continuare a diplomaţiei cu alte mijloace şi nu ca o continuare a politicii cu alte mijloace s-ar putea să coste. Instituţiile internaţionale au nevoie de

loialitatea cetăţenilor lor exact aşa cum au nevoie şi statele, iar acest lucru poate fi obţinut doar prin oferirea unor mecanisme de participare politică a cetăţenilor.

Interesele statelor

Afirmaţia conform căreia UE (ca şi OSCE sau Consiliul Europei) este un forum prin care statele membre îşi promovează propriile interese nu trebuie înţeleasă greşit. „Interesul" înseamnă un anumit lucru pentru starul modern şi cu totul altceva pentru succesoral său postmodern. „Interesele" la care se referea lordul Palmerston ca fiind eterne erau interese vitale de securitate. Ele includeau semnificaţii referitoare la faptul că Rusia trebuie menţinută în afara accesului la Mediterana, că nicio singură putere nu trebuie lăsată să domine Europa continentală sau că Marina Regală a Marii Britanii trebuie să fie mai puternică decât flotele militare ale următoarelor două state din ierarhie, combinate şi aşa mai departe. Chiar definite în astfel de termeni, interesele nu erau nicidecum eterne, deşi ele

puteau avea totuşi o durată de viaţă măsurabilă în decenii cel puţin. Aceste tipuri de interese sunt definite prin probleme de securitate într-o lume a statelor fundamental agresive. Principala funcţie a statelor este de a-şi proteja cetăţenii de invazii, de aici şi caracterul absolut, chiar dacă nu etern, al intereselor. Securitatea este, în cele din urmă, o problemă de viaţă şi de moarte, de aceea şi interesele asociate poartă adjectivul „vital”.

Astfel de interese există şi astăzi în Occident. De exemplu, este un interes vital al Vestului ca nicio ţară să nu ajungă să domine rezervele mondiale de petrol, ca armele nucleare să nu ajungă în mâinile unor indivizi instabili, agresivi şi iresponsabili, sau ca reţelelor teroriste să nu li se mai pemiită să ajungă să se dezvolte la dimensiunile atinse de al-Qaeda. Dacă Japonia, de pildă, ar ajunge în faţa unei ameninţări militare serioase, va exista un interes occidental, probabil chiar un interes vital, în a apăra această ţară. Asta pentru că economia japoneză este o componentă integrantă a pieţei globale, vitală pentru afacerile

occidentale, dar mai ales pentru că eşecul de a apăra o democraţie capitalistă „soră” ar semnifica începutul sfârşitului pentru noi toţi.

Acestea sunt exemple de probleme ce derivă din confruntările dintre lumea modernă şi cea postmodernă. În interiorul lumii postmoderne nu există niciun fel de ameninţări securitare în sens tradiţional, deoarece membrii acestei lumi au exclus orice posibilitate de a se invada între ei. Interesele ce se dezbat în interiorul Uniunii Europene, de pildă, sunt în principal legate de probleme de opţiune în implementarea unor preferinţe politice sau de împărţire a sarcinilor. Nu există, de pildă, nicio raţiune fundamentală pentru care Franţa nu ar trebui să fie pregătită să sacrifice interesele propriilor companii de software în favoarea propriilor fermieri. Acest lucru este doar o problemă de opţiune în materie de politică a celor ce se întâmplă să fie la putere la un moment dat. „Interesele” Franţei sunt definite de procesul politic şi se pot modifica odată cu schimbările succesive de guvern. În Marea

Britanie, Margaret Thatcher a adus cu ea un suflu nemaivăzut la predecesorii săi în ceea ce priveşte deschiderea pieţelor. „Interesul" pentru piaţa liberă s-a născut în 1979 şi cu siguranţă nu a fost unul etem. Interesele naţionale apărate prin Compromisul Luxemburg (mecanismul prin care unele state membre UE îşi rezervă dreptul de veto în cazul în care consideră că anumite interese vitale le sunt puse în joc) nu sunt nici vitale, nici naţionale, nefiind nici măcar „interese" în sens Palmerstonian, deşi nimeni nu poate spune că ele nu ar fi importante.

Dacă a doua jumătate a afirmaţiei lui Palmerston, conform căreia interesele sunt eterne, nu se mai aplică lumii postmoderne, în aceeaşi situaţie se află şi prima jumătate a afirmaţiei, conform căreia nicio ţară nu are prieteni permanenţi. Deşi prietenia poate fi un concept greu de aplicat la relaţiile dintre state, instituţii cum ar fi UE ŞI NATO constituie un analog al legăturii de mariaj dintre indivizi. Într-o lume în care nimic nu mai este absolut, permanent sau

ireversibil, relaţiile dintre statele postmoderne sunt cel puţin de durată mai lungă decât orice interese de stat. Poate că ele chiar vor ajunge să fie permanente. Dacă nu se va întâmpla aşa, probabil că experimentul postmodern va fi eşuat.

În orice caz, trebuie să fim atenţi să nu transferăm vocabularul lumii moderne în cea postmodernă. Este posibil ca Germania să exercite o influenţă dominantă în cadrul UE, or SUA să domine procesul politic al NATO, însă acest tip de dominaţie, obţinut prin persuasiune sau alte mijloace este semnificativ diferit de dominaţia obţinută prin invazie militară. Nu am menţionat accidental cazul acestor două ţări, însă lucrul cel mai important de subliniat în fiecare caz este că influenţa nu ţine, probabil, de mărimea celor două ţări, ci de contribuţia financiară a fiecăreia la cele două organizaţii amintite.

Cine aparţine lumii postmoderne?

Existenţa unei noi ordini europene bazată pe deschidere şi interferenţă mutuală este evidentă. Ţările membre UE împărtăşesc această afiliere,

iar cele de la marginile în extindere sunt mai sensibile. Orice se va întâmpla cu Uniunea Europeană – că se va transforma într-o federaţie sau se va bloca undeva la mijlocul drumului – statul vest-european nu va mai fi niciodată la fel.

Deşi aceste caracteristici postmoderne se aplică în relaţiile dintre statele membre ale UE, ele nu sunt neapărat valabile în relaţiile dintre acestea şi state terţe: atunci când Argentina a decis să acţioneze conform regulilor lui Clausewitz şi nu celor ale lui Immanuel Kant, Marea Britanie a răspuns cu aceeaşi monedă. În mod similar, în timpul Războiului Rece, toate statele europene au fost nevoite să opereze pe baza vechii logici a puterii, înşelătoriei şi neîncrederii în relaţiile lor cu statele membre ale Pactului de la Varşovia, deşi între ele logica postmodernă era aplicată tot mai intens.

Cazul Rusiei ridică o problemă importantă. Va fi Rusia un stat premodern, modern sau postmodern? La această oră, pentru Rusia oricare din cele trei alternative este valabilă. Un colaps în

lumea premodernă a haosului are probabilitatea cea mai redusă deoarece mediul industrial şi urbanizat al Rusiei are o toleranţă redusă pentru dezordine. Există însă riscul ca Rusia să devină un stat prea puternic, mai degrabă decât să dispară cu totul. Există şi un potenţial de postmodernitate în cazul Rusiei. Iar acceptarea de către Rusia a Tratatului FEE sau a misiunii de observatori OSCE în Cecenia în perioada primului război cecen (nu şi în timpul celui de-al doilea) sugerează că această ţară nu este complet pierdută pentru doctrina deschiderii şi a transparenţei. Modul în care Rusia va decide să se comporte faţă de normele Tratatului FEE, dar şi al altora, derivate din apartenenţa la Consiliul Europei, va reprezenta un factor crucial pentru viitor; la fel de crucial va fi şi comportamentul restului Europei pe măsură ce îşi va decide relaţia de securitate cu Rusia.

Dintre statele non-europene, Japonia este un stat postmodern prin înclinaţie. Japonia are limite impuse în ceea ce priveşte capacităţile şi

cheltuielile legate de apărare. Nu mai este interesată în achiziţia de teritorii şi nici în utilizarea forţei militare. Ar fi probabil de acord cu ideea unor inspecţii de verificare în probleme de armament. Este un actor multilateralist entuziast. Dacă nu ar fi fost în partea cealaltă a lumii, ar fi fost un membru natural al OSCE sau UE. Din nefericire. Japonia este o ţară postmodernă înconjurată de vecini adânc înrădăcinaţi în alte ere: postmodernismul unei ţări este posibil până la un punct şi numai în condiţiile unui parteneriat puternic cu SUA acesta poate funcţiona fără să se teamă de vecinătate. Dacă

China, de exemplu, evoluează într-o manieră impredictibilă (modernă sau premodernă), atunci Japonia s-ar putea să fie nevoită să se replieze către un modernism defensiv.

Dar în alte regiuni ale lumii? Trebuie subliniat că ceea ce în Europa a devenit deja realitate, în alte regiuni ale lumii rămâne o aspiraţie. ASEAN8, NAFTA9, MERCOSUR10 sau AU" sugerează toate aspiraţii către un mediu

postmodern. Majoritatea acestor organizaţii au dezvoltat programe similare cu cele ale modelului european. Aspiraţia spre postmodernitate în regiunile guvernate de tratate este oricum improbabilă în viitorul apropiat. Majoritatea ţărilor în curs de dezvoltare ţin prea mult la independenţa naţională şi sunt prea nesigure de propria identitate pentru a exista o deschidere faţă de interferenţa în propriile afaceri; nterne. Cu toate acestea, imitaţia este mai uşor de realizat decât invenţia, iar postmodernizarea rapidă ar putea surveni ca urmare a unei industrializări rapide, care, de altfel, are loc în mai multe părţi ale lumii. Puterea militară a Europei s-ar putea să fi scăzut, însă puterea exemplului său rămâne şi este posibil ca acest lucru să fie un echivalent postmodern al imperialismului.

Hegemonia postmodernităţii?

Lumea postmodernă adună deja o colecţie în creştere de state puternice. Dacă adăugăm acesteia aproape postmodernă Japonie şi ţările aspirante din America Latină, avem de-a face cu

un grup de state care ar trebui să exercite o influenţă semnificativă asupra felului în care este organizată lumea, cel puţin în termeni

8 ASEAN – Asociaţia Naţiunilor din Sud-Estul Asiei.

9 NAFTA – Aria de Liber-Schimb Nord-Americană.

10 MERCOSUR – Aria de Liber Schimb Sud-Americană (Mercado Commun del Sud).

1 AU – Uniunea Africană.

Economici. Chiar şi cei ce subliniază în continuare importanţa suveranităţii se află, de fapt, prinşi într-un cadru de instituţii de cooperare şi de acorduri ce reglementează schimburile, transportul, comunicaţiile, etc. Uneori, pentru a-şi câştiga accesul la pieţele financiare, astfel de state sunt nevoite să accepte amestecul FMI în propriile afaceri economice. În plus, cei ce doresc să dezvolte acorduri de schimb cu UE descoperă că la acestea se găseşte ataşată o clauză în ceea ce priveşte respectarea drepturilor omului.

Cel mai puternic dintre statele moderne însă

rezistă acestor presiuni. China a acceptat până acum puţine angajamente internaţionale ferme. India, totodată, este şi ea binecunoscută prin reticenţa manifestată faţă de aranjamentele ce i-ar putea afecta suveranitatea. Însă, cu toate acestea, majoritatea statelor merg înainte şi profită de existenţa organizaţiilor multilaterale.

Sistemul multilateral de organizare internaţională ce s-a dezvoltat după Al Doilea Război Mondial ar putea fi privit ca un fel de hegemonie a postmodernităţii, însă, în fapt, nu e chiar aşa. Acele părţi ale sistemului, gestionate de OMC (Organizaţia Mondială a Comerţului) şi FMI, sunt vitale pentru prosperitatea economică, însă nu sunt esenţiale pentru sfera securităţii. Pentru majoritatea statelor non-europene sistemul global de cooperare, deşi benefic în mai multe domenii, este respins deoarece se interferează cu exerciţiul deplin al suveranităţii. În cazul unei crize, atunci când suveranitatea statală este ameninţată direct, legăturile de tip multilateral nu mai exercită nicio influenţă asupra deciziei către acţiune violentă, în

cel mai rău caz acestea fiind neglijate sau suspendate.

Astfel, imaginea asupra existenţei paralele a ordinii interne şi a anarhiei internaţionale este falsă cel puţin la un nivel. Lumea reprezintă, de fapt, un sistem ordonat şi bine structurat, chiar dacă lipseşte autoritatea centrală. Pe de altă parte, anarhia rămâne realitatea principală în domeniul securităţii pentru majoritatea regiunilor lumii. Atunci când cineva se decide să utilizeze forţa militară, sistemul se întoarce la „legea junglei" indiferent câte acorduri economice şi de liber schimb ar fi în vigoare. Acest lucru s-a întâmplat deja în Europa odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, în ciuda înaltului nivel de interdependenţe economice dintre statele europene ale momentului.

Prin contrast, structurile actuale de cooperare din Europa întăresc suveranitatea prin întărirea securităţii. Dacă sistemul postmodern îţi protejează securitatea mai bine decât o făcea sistemul balanţelor de putere, şi, în consecinţă,

acest sistem îţi întăreşte abilitatea de a-ţi exercita suveranitatea. Problema este că statele europene îşi definesc suveranitatea într-un mod diferit. Monopolul statului asupra puterii legislative nu mai există în cazul statelor UE; dar chiar şi în cazul altor state europene acest atribut al suveranităţii este limitat prin tratate cum ar fi cele din cadrul Consiliului Europei (de exemplu, cazul jurisdicţiei Curţii Drepturilor Omului de la Strasbourg). Monopolul statelor asupra violenţei este şi el redus de apartenenţa la alianţe, Tratatul FEE şi alte tratate privind controlul armamentelor. În anumite cazuri, monopolul asupra violenţei a fost modificat de acordurile UE referitoare la forţele de poliţie (poliţia fiind braţul intern al monopolului asupra violenţei), lucru ce a permis acestor instituţii să opereze într-un cadru limitat pe teritoriul celorlalte state. Toate aceste lucruri ne arată că statul pe care îl cunoşteam, suveran absolut în propriul teritoriu, capabil de a face ceea ce doreşte oricând doreşte fără niciun fel de interferenţă externă, a parcurs o transformare

substanţială. Ce mai semnifică suveranitatea pentru statul postmodern? Răspunsul este, probabil, o combinaţie de elemente: în centru rămâne controlul afacerilor interne, în special monopolul legal asupra forţei, capacitatea de a elabora şi implementa legi, însă în plan internaţional accentul s-a mutat de la controlul teritorial şi forţele militare la capacitatea de a deveni parte a unor organisme internaţionale şi de a ratifica acorduri. Crearea păcii este în aceeaşi măsură parte a suveranităţii precum capacitatea de a purta un război. Pentru statul postmodern, suveranitatea înseamnă „un loc la masă”.

Statele Unite ale Americii

Care este locul pe care îl ocupă SUA în lume? Nu am exagera dacă am spune că această lume este tocmai creaţia Americii. Dacă europenii au fost capabili să dezvolte securitatea prin transparenţă, asta s-a întâmplat deoarece în spatele acestui fenomen stă America, adică întruchiparea securităţii prin forţa militară. Într-un fel, America a stat în afara sistemului

european, dar şi deasupra lui ca şi gardian.

Elementul central al geopoliticii astăzi este puterea militară a Statelor Unite. America înseamnă 38% din cheltuielile militare de la nivelul întregii planete şi chiar mai mult în termeni de capacităţi militare. La această oră nu există o forţă militară convenţională capabilă să poarte şi să câştige un război total împotriva Americii. Într-adevăr, punând problema în termeni nerealişti, un atac combinat al tuturor celorlalte state ale planetei asupra Americii ar duce la înfrângerea acesteia.

Chestiunile legate de felul în care lumea e organizată sunt cel puţin parţial probleme legate de politica americană. SUA sunt singura putere cu o strategie globală, iar într-un sens sunt singura putere cu o strategie. Restul lumii reacţionează la politica americană, se teme de America, trăieşte sub protecţia americană, conspiră împotriva acesteia, depinde de ea. Fiecare ţară îşi defineşte strategia în relaţie cu SUA.

Scopul Americii, ca al oricărui stat, este de a-

şi prezerva securitatea naţională. Uneori comentatorii aduc în discuţie, puţin neîncrezători, dorinţa Americii de a fi invulnerabilă – şi afirmă, cu un aer de superioritate europeană, că locuitorii bătrânului continent, fiind mai experimentaţi, s-au obişnuit de-a lungul anilor să trăiască sub semnul riscului. Dar, atunci când e posibil, invulnerabilitatea reprezintă ţinta politicii de securitate a oricărui stat. Iar de-a lungul anilor, având o poziţie geografică avantajoasă, americanii s-au obişnuit să se considere invulnerabili, nefiind deloc dispuşi în a face compromisuri în privinţa securităţii naţionale.

Întrucât în lume nu există nicio forţă convenţională capabilă să ducă un război victorios împotriva Americii, ameninţările care îi preocupă pe americani sunt atât deasupra, cât şi sub nivelul războiului convenţional: pe de o parte, armele de distrugere în masă, pe de altă parte terorismul. Împotriva armelor de distrugere în masă deţinute de alte state, strategia descurajării poate încă juca un rol important. Chiar şi aşa, însă, răspândirea

acestor arme rămâne periculoasă şi ameninţătoare atât pentru SUA, cât şi pentru alte ţări. În primul rând, descurajarea funcţionează pe două niveluri. Astfel, ţările ce deţin arme de distrugere în masă ar obţine un anumit grad de invulnerabilitate faţă de SUA, în special dacă deţin arme nucleare şi mijloacele de a le arunca asupra New York-ului. Asta ar însemna că o parte a lumii, posibil ostilă, ar scăpa de sub controlul american, de aici derivând pericole serioase. În al doilea rând, cu cât este mai mare gradul în care aceste arme se răspândesc, cu atât cresc şansele ca anumite organizaţii teroriste să aibă acces la ele. Iar strategia descurajării este puţin probabil să se mai aplice unor indivizi care nu au adresă permanentă şi care sunt pregătiţi să moară pentru cauza lor.

De aici rezultă şi dubla concentrare a SUA în domeniul securităţii: războiul împotriva terorismului şi campania de prevenire a proliferării armelor de distrugere în masă. Cei ce sprijină şi ajută America în această dublă confruntare îşi asigură protecţia sa. Aceia care

caută obţinerea de arme de distrugere în masă sau care îi sprijină pe terorişti devin inamicii săi. În aceste condiţii, inamicii vor fi supuşi la „schimbări de regim” cu un nou guvern care nu manifestă ambiţii în privinţa armelor de distrugere în masă, sau care are o atitudine prietenoasă faţă de Statele Unite, preferabile fiind amândouă variantele.

În cadrul tipologiei oferite de acest eseu, America este un stat modern robust. Este mai mult decât evident că nici executivul, nici Congresul american, nu acceptă necesitatea interdependenţei sau a corolarelor sale, cum ar fi supravegherea reciprocă şi interferenţa mutuală în afacerile interne, aşa cum este cazul majorităţii statelor europene în clipa de faţă. Lipsa de voinţă a SUA în a accepta jurisdicţia Curţii Penale Internaţionale, precum şi relativa reticenţă în ceea ce priveşte inspecţiile de verificare prevăzute de Convenţia privind Armele Chimice sunt exemple bune referitoare la prudenţa americană faţă de conceptele postmoderne. Întrucât SUA sunt, de

fapt, protectorul întregului sistem, acest lucru este probabil normal pentru moment.

Pe de altă parte, în condiţiile în care este cel mai puternic stat din lume. SUA nu ar avea niciun motiv să se teamă de vreo altă ţară şi de aceea are cu atât mai puţine motive în a accepta ideea securităţii bazate pe vulnerabilitate reciprocă, cu excepţia evidentă a domeniului nuclear. La acest capitol SUA sunt cu adevărat vulnerabile, de aici şi o foarte convingătoare cantitate de diplomaţie postmodernă într-un domeniu de altfel scos din sfera oricăror compromisuri politice: Tratatul START12 şi celelalte tratate referitoare la armele nucleare semnate cu URSS. De asemenea, ar putea fi amintit şi Tratatul ABM13, care a fost negociat pentru a prezerva vulnerabilitatea reciprocă ca piesă centrală a unui posnnodernism nuclear. Faptul că acest ultim tratat a ajuns depăşit denotă preocupările americane faţă de noile ameninţări şi nu o schimbare a relaţiilor faţă de Rusia.

În conformitate cu vocaţia sa modernistă,

abordarea americană faţă de relaţiile internaţionale este încadrată de utilizarea forţei militare şi de alianţele militare. În ciuda dimensiunii uriaşe a schimburilor şi investiţiilor ce curg de-a lungul a doua oceane, piatra de temelie a relaţiilor Americii cu Europa şi Japonia este de natură militară, respectiv NATO şi Tratatul de Securitate cu cea din urmă.

2 START – Tratatul privind Reducerea Armamentului Strategic.

3 ABM – Tratatul privind Rachetele Antibalistice.

Este America o putere imperială? Răspunsul e. desigur, nu în sensul obişnuit al termenului, respectiv a căuta teritorii de ocupat. De-a lungul unei semnificative perioade din istoria sa, America a fost evident anti-imperială, începând cu propriul război de independenţă şi apoi prin aplicarea Doctrinei Monroe. Este adevărat şi că SUA s-a implicat semnificativ în America Centrală, că a ocupat teritorii prin forţă sau prin cumpărare, că a fost implicată în declinul imperial de la sfârşitul

secolului al XIX-lea, dar este la fel de adevărat că a fost şi una dintre primele puteri care a renunţat la coloniile sale. Totodată, a procedat în aşa fel încât să fie sigură că imperiile francez şi britanic vor fi dezmembrate. SUA sunt un stat fondat pe un sistem de idei, iar vocaţia sa este dată de răspândirea acestora. Ţările europene sunt bazate pe ideea de naţiune şi istorie. Pentru americani istoria este un fel de culcuş. Americanii ţintesc – aşa cum spunea scriitorul mexican Octavio Paz – la colonizarea timpului, adică a viitorului, nu la colonizarea spaţiului.

Cu toate că SUA au actualmente mai multe forţe militare desfăşurate pe glob decât avea Imperiul Britanic la apogeul său, ele nu sunt destinate aceluiaşi scop. În general, scopul acestor trupe a fost şi este de a apăra aliaţii SUA (Germania în timpul Războiului Rece, Coreea de Sud, Japonia, sau Arabia Saudită până la eliminarea lui Saddam Hussein). Din punct de vedere geopolitic, un alt fel de a privi desfăşurarea acestor trupe ar releva existenţa

unui inel defensiv la periferia Eurasiei, respectiv o formă distantă de apărare avansată. În majoritatea cazurilor, trupele americane rămân închise în propriile baze militare şi nu se amestecă în afacerile interne ale ţării gazdă. De obicei, trupele americane sosesc atunci când izbucneşte un conflict, însă se instalează pentru a asigura securitatea şi, uneori – ulterior încheierii conflictului – pentru a întări forţele necesare bunei guvernări, deoarece câteodată cele două componente merg mână în mână. De multe ori, acest lucru se dovedeşte a fi o acţiune de durată.

Dacă America nu este imperială în sensul clasic al termenului, ea este totuşi hegemoniei; America nu doreşte să guverneze, însă ţinteşte către controlul afacerilor externe. Hegemonia este în mod esenţial voluntară, parte a unei negocieri în urma căreia America oferă protecţie, iar aliaţii săi oferă baze militare şi sprijin. Din punctul american de vedere, statele pot alege să fie aliaţi sau să rămână irelevante, caz în care ele simt lăsate să se descurce singure. Dacă însă astfel de

state încep să fie o ameninţare, atunci ele devin şi potenţiale ţinte pentru SUA.

Într-un anumit fel, America nu seamănă cu statele moderne clasice. Există, astfel, o tendinţă imperială în politica americană în ceea ce priveşte dorinţa de a promova oriunde democraţia. Această cauză îi atrage atât pe cei de la stânga, cât şi pe cei de la dreapta politicii americane, pe wilsonieni şi neoconservatori. Iar dacă acest aspect denotă o trăsătură imperială, în acelaşi timp are şi o conotaţie anti-imperială: pe de o parte li se spune statelor cum ar trebui să fie guvernate, pe de altă parte li se spune cum ar trebui să se auto-guverneze. Este o abordare tipic postmodernă, dar în acelaşi timp o abordare cu solide motivaţii moderne. Pe de o parte este o abordare opusă logicii de tipul „s-ar putea să fie un ticălos, dar este ticălosul nostru”, iar pe de altă parte există şi un anumit tip de convergenţă între a crea condiţiile de securitate pentru democraţie în lume şi a crea condiţiile de securitate pentru America. Modernul şi postmodernul se pot întâlni în cazul

Americii la fel ca şi în cazul liniilor paralele.

Pax Romană a reprezentat un imperiu cu frontierele păzite de legiuni din ce în ce mai înstrăinate de centru. *Pax Britannica* a însemnat tot un imperiu, ţinut laolaltă prin intermediul mărilor patrulate de Marina Regală. Însă niciunul dintre cazuri, nu a însemnat un imperiu global. În era globalizării, orice formă de *Pax Americană* trebuie să aibă acoperire globală, însă SUA nu pot face acest lucru, deoarece, chiar şi pentru America, a gestiona afacerile întregului glob reprezintă un scop de neatins. Astfel, hegemonia globală americană nu va fi deloc paşnică, ci va fi presărată din când în când de conflicte, arunci când o ameninţare reală sau potenţială va fi identificată. Vom avea de-a face cu o alianţă globală, dar nu cu un imperiu global: Sparta mai degrabă decât Atena.

În cele din urmă, este înţelept să te gândeşti la America în termeni de ţară cel puţin la fel de impredictibilă ca oricare alta. America este ţara care a ales de două ori în secolul XX preşedinţi pe

baza unei campanii în favoare păcii, dar care mai apoi au implicat-o în război; ţara care, deşi declarase Coreea în afara perimetrului său de securitate, a purtat un război chiar în acel loc; ţara care, pe baza experienţei coreene, a fost decisă să nu mai poarte vreun război pe continentul asiatic, dar a făcut-o din nou în Vietnam; ţara care a surprins o lume întreagă arunci când şi-a revizuit, pe neaşteptate, complet politica în urma vizitei lui Nixon în China, iar la puţin timp după aceea a abandonat paritatea fixată pe dolar. Astăzi avem de-a face cu o administraţie americană venită la putere cu ideea respingerii proceselor de „construcţie naţională”, dar care este angajată totuşi într-un astfel de proces masiv în Iraq. Chiar şi la nivel intern, au existat în cazul SUA puternice schimbări de direcţie, aşa cum e cazul cu prohibiţia, izolaţionismul, McCarthysmul sau mişcarea anti-război. Din acest punct de vedere, SUA nu este cu nimic diferită de alte ţări, cu excepţia evidentă a faptului că, datorită puterii sale militare,

schimbările din politica americană afectează întreaga lume.

Statul postmodern

Statul postmodern se defineşte pe sine însuşi prin politica de securitate. Acest lucru se realizează în baza unei opţiuni politice.

Nu există nicio „lege de fier” a istoriei care să oblige statele să-şi asume riscul de a aplica principiul transparenţei, mai degrabă decât forţa militară, ca fiind felul cel mai bun prin care se prezervă securitatea. Cu toate acestea, doar anumite tipuri tic state şi societăţi sunt în poziţia de a face o astfel de alegere. În spatele ordinii internaţionale postmoderne se află statul postmodern, mai pluralist, mai complex, mai puţin centralizat decât statul modern, dar cu toate acestea deloc haotic, spre deosebire de statul premodern.

Pe măsură ce statul devine mai puţin dominator, interesele de stat devin o cantitate tot mai neglijabilă în formularea politicii externe; media, emoţiile opiniei publice, interesele

particulare de grup, sau chiar interesele regionale (inclusiv grupurile transnaţionale) intră toate în calcul. Deconstrucţia statului modern nu este încă încheiată, dar se desfăşoară rapid. Astfel, fiecare în felul său, Uniunea Europeană, mişcarea către mai multă autonomie regională în tot mai multe ţări, precum şi tendinţa mai mult sau mai puţin universală către privatizare, sunt toate părţi ale unui proces care creează state mai pluraliste, state în care puterea este dispersată pe arii tot mai largi. Acestor dezvoltări la nivel statal le corespund societăţi din ce în ce mai sceptice faţă de puterea statului, mai puţin naţionaliste, societăţi în care identităţile multiple coexistă, iar dezvoltarea personală şi consumul au devenit scopurile centrale ale vieţii majorităţii oamenilor. Recrutarea pentru forţele armate devine tot mai dificilă (consumerismul este cauza principală pentru care nu mai are rost să mori), deşi din fericire tehnologia ne aduce în situaţia în care tot mai puţini recruţi sunt necesari pentru serviciul militar. Odinioară, afişele pentru recrutare titrau

ŢARA TA ARE NEVOIE DE TINE!; acum ele poartă slogane de tipul *INTRĂ ÎN ARMATĂ: FII TOT CEEA CE POŢI FIU;* realizarea de sine, personală, a înlocuit patriotismul ca mobil principal în a te alătura forţelor armate. Şi, în plus, în timp ce soldaţii încă mor cu bravură pentru ţările lor, aceiaşi soldaţi îşi pot da în judecată ţara pentru rănile suferite pe câmpul de luptă.

Este posibil să identificăm (în linii mari) cele trei tipuri de stat, prezentate în acest eseu, cu trei tipuri de economie: agrară în starul premodern, industrială (producţie de masă) în statul modern şi economie informaţională plus servicii postindustriale în statul postmodern. Statul postmodern este acela care preţuieşte cel mai mult individul, trăsătură ce, de altfel, explică şi natura sa mai puţin războinică. Războiul este în mod esenţial o activitate colectivă, iar conflictele secolului XX au fost purtate de liberalism – doctrina ce preţuieşte individul – împotriva a diferite forme de colectivism: clasă, naţiune, rasă, comunitate sau stat. Pe această bază, SUA s-ar

califica drept stat postmodern şi, într-adevăr, politica sa faţă de vecinii apropiaţi, Mexic şi Canada, cât şi faţă de statele europene se încadrează mai mult sau mai puţin în aria postmodernului. Însă, în acelaşi timp, Statele Unite sunt o putere globală şi îşi privesc vecinii cu aceleaşi lentile cu care privesc întreaga lume, o lume ce conţine prea multe pericole încât să te încrezi în ea şi nu în propria superioritate militară. Mai mult decât atât, în urma experienţelor din cursul secolului XX, majoritatea statelor europene au devenit mai puţin naţionaliste, în timp ce America nu. Acest lucru a survenit, probabil, şi datorită faptului că naţionalismul european e bazat pe etnicitate, pe când naţionalismul american are la bază loialitatea faţă de constituţie, fiind astfel mai uşor de prezervat într-o societate mai pluralistă, aşa cum este cea americană.

Toate statele industriale sau post-industriale sunt potenţial postmoderne. În orice caz, în anii 1930 Germania şi Uniunea Sovietică au luat-o pe alt drum. Atât fascismul, cât şi comunismul au

fost, fiecare în felul său, sisteme politice create în scopuri războinice. Etosul şi retorica, uniformele, paradele şi glorificarea conflictului militar, trăsături ale fascismului, au deschis drumul către război. În cazul guvernelor fasciste statul nu numai că deţinea monopolul asupra exercitării violenţei, ci mai mult, violenţa era un *raison d être.* Comunismul, pe de altă parte, privit retrospectiv, pare şi el o încercare de a guverna un stat precum conduci o armată şi ca şi cum acel stat ar fi în stare de război permanent. Nu întâmplător a fost utilizat conceptul de „economie de comandă" în cazul comunismului.

Atât comunismul, cât şi fascismul, au reprezentat încercări de rezistenţă în faţa modernizării societăţilor, proces adus de ideile iluminismului şi tehnologia revoluţiei industriale. Acest proces de modernizare însemna că legăturile de ordin personal erau înlocuite de relaţii contractuale anonime, de tip comercial, şi că în locul certitudinilor unei vieţi determinate de naştere şi încercuite de legăturile de familie,

oamenii se găseau pe sine condamnaţi să fie liberi şi să lupte pentru viaţă şi statut în interiorul unei societăţi competitive. Astfel, atât comunismul, cât şi fascismul, au încercat să ofere un refugiu de tip colectivist pentru individ, un refugiu în faţa singurătăţii şi incertitudinilor vieţii din societatea modernă. Ambele au încercat să utilizeze statul pentru a reface acel sentiment al comunităţii, pierdut odată ce oraşele industriale luaseră locul satelor. Ambele sunsţineau şi menţineau, *inter alia.* lipsa de discreţie şi spiritul conformist specific mediului rural; poliţia secretă era, de fapt, echivalentul erei industriale pentru bârfele satului. „Volta Superioară cu rachete" (o expresie folosită adesea pentru a descrie în termeni peiorativi Uniunea Sovietică) ilustra cel mai bine scopul comunismului: viaţă rurală plus putere statală; modernizare tehnică într-un decor politic primitiv. Comunismul şi fascismul reprezentau, în acest sens, apogeul statului modern, puternic centralizat, care urmăreşte controlul total asupra vieţii membrilor săi. Toate metodele pe care

statele le aplică în politica lor externă (forţa, spionajul, secretomania) erau utilizate la nivel intern – un *raison d état* transformat într-un sistem de guvernare internă şi externă.

Statul postmodern reprezintă exact opusul. În acest caz, individul a câştigat", iar politica externă este o continuare a politicilor interne dincolo de frontierele de state şi nu viceversa. Consumerismul individual înlocuieşte gloria colectivă ca temă dominantă a vieţii naţionale. Războiul trebuie evitat, iar achiziţia de teritorii prin forţă nu mai reprezintă niciun interes.

O ordine de tip postmodern reclamă un stat posunodern, iar un stat postmodern reclamă o ordine posunodernă. Pentru a crea un sistem de securitate postmodern viabil în Europa este fundamental ca cei mai puternici actori europeni să urmeze acest model. Războiul Rece a putut lua sfârşit doar printr-o transformare internă a Uniunii Sovietice. Acest lucru nu este însă nici finalizat, nici garantat, însă în termeni istorici evoluţia a fost una foarte rapidă. Ceea ce s-a

petrecut totuşi, probabil într-un mod ireversibil, este transformarea modului de a face politică externă.

În mare parte, Rusia a renunţat la imperiul său extern, alăturându-se restului Europei ca un stat post-imperial. Ultimele detalii ale acestei tranziţii urmează să fie stabilite, iar acest lucru s-ar putea să mai ia ceva timp. Cu toate acestea, Rusia pare să fi abandonat ambiţiile şi câştigurile imperiale. Acest lucru este foarte important pentru statele vest-europene. Nicio ţară nu s-ar putea simţi în siguranţă în timp ce vecinul său ar fi sub ocupaţie inamică sau sub un regim impus din afară. Din acest punct de vedere, securitatea este indivizibilă.

Atâta timp cât URSS a încercat să îşi menţină controlul teritorial asupra Poloniei şi a celorlalte ţări central-europene.

14 Perri 6 din Demos comenta asupra acestui paragraf astfel: „Ascensiunea individualismului coincide din punct de vedere istoric cu ascensiunea organizaţiilor. Cultura

individualismului este, astfel, susţinută doar în cadrele unei societăţi cu un nivel organizaţional înalt: individualismul nu supravieţuieşte şi nici nu iese victorios asupra principiilor ordinii sociale”. Sunt complet de acord. Acest argument poate corecta şi balansa posibilă mea tendinţă de a supralicita argumentul opus. Structurile organizaţionale complexe, ce sunt necesare pentru susţinerea individualismului, coincid exact cu tabloul zugrăvit de mine în ceea ce priveşte statul postmodern.

Posibilitatea extinderii ambiţiilor sale mai departe către vest nu putea fi neglijată. Nici nu era nevoie ca aceste ambiţii să fie generate de goana după putere sau glorie: logica apărării teritoriale spune că întotdeauna ai nevoie de mai mult teritoriu pentru a apăra ceea ce ai achiziţionat deja. Astfel, în măsura în care URSS a pierdut un imperiu, Occidentul a pierdut un inamic.

În acest sens, pentru vestul Europei era postmodernă a început în 1989. Până atunci

statele vest-europene au putut opera conform logicii postmoderne între ele, însă tema dominantă a politicii lor externe şi de apărare după al doilea război mondial a fost determinată de Războiul Rece. Acest lucru le-a constrâns, în cele din urmă, să-şi bazeze gândirea strategică în termeni de protecţie, secretomanie şi balansare. Esenţa politicii occidentale, în această perioadă, a fost aceea a statului modern. Acest tip de logică ţine de domeniul trecutului. Ţările europene sunt acum state postmoderne, care trăiesc pe un continent postmodern.

3

SECURITATEA ÎN NOUA LUME

Hamlet: *Ce mai e nou?* Rosencrantz: *Nimic, domnule, doar că lumea a devenit mai cinstită.* Hamlet: *Atunci a sosit sfârşitul.*

Hamlet (Actul II, Scena 2)

Trăim într-o lume nouă, însă nu există nicio

nouă ordine mondială (pentru a utiliza o expresie la modă în primii ani de după 1990), nicio nouă dezordine mondială (pentru a utiliza o expresie care a devenit şi mai la modă). Există o zonă de siguranţă în Europa şi una de haos şi pericole în afara sa. Ceea ce face ca această lume să fie deosebit de dificilă şi periculoasă este faptul că, prin intermediul globalizării, trei zone diferite de ordine-dezordine sunt interconectate. O lume divizată în trei necesită o politică de securitate etajată pe trei nivele, precum şi trei tipuri mentale. Niciuna dintre cele două cerinţe nu este uşor de atins.

Înainte de a ne putea gândi la cerinţele de securitate pentru astăzi şi mâine, trebuie să uităm regulile de securitate de ieri. Secolul XX a fost marcat de cerinţe absolute. Războiul împotriva lui Hitler şi lupta împotriva comunismului trebuiau câştigate. Singura politică posibilă a fost victoria absolută, predarea necondiţionată.

În lumea actuală, mult mai complexă şi mai ambiguă, s-ar putea să nu ne mai confruntăm cu

aceleaşi ameninţări totale, sau s-ar putea să nu mai fie nevoie să utilizăm aceeaşi metodă – a războiului total – împotriva lor. În general va trebui să renunţăm la predarea necondiţionată ca scop şi obiectiv politic ultim. În niciuna dintre cele trei lumi în care trăim nu va mai fi necesară victoria completă.

Războaiele lumii moderne

Războiul din Golf I

Cea mai familiară problemă a statului postmodern o constituie lumea modernă a statelor ambiţioase. Dacă, în cele din urmă, astfel de state vor decide să se alăture unui sistem postmodern de diplomaţie deschisă, cu atât mai bine, însă aceasta va necesita mult timp, iar de la prezent la viitor vom avea de parcurs multe pericole. Primul război din Golf reprezintă o ilustrare atât a pericolelor, cât şi a modului în care acestea au fost abordate. Astfel, un stat ambiţios atacă un altul, punând astfel în pericol interesele occidentale. În cazul invadării Kuweitului de către Saddam

Hussein, interesul principal a fost menţinerea unei pluralităţi de state într-o zonă a lumii în care există resurse vitale de petrol (în termeni de energie globală, o astfel de politică este similară cu cerinţa tradiţională a Marii Britanii privind existenţa unei pluralităţi de putere pe continentul european). Dacă lui Saddam Hussein i s-ar fi permis să anexeze Kuweitul, el ar fi devenit automat stăpânul geopolitic al Golfului. Statele mai mici din zona Golfului ar fi fost la dispoziţia sa, iar Arabia Saudită s-ar fi aflat în faţa unei ameninţări serioase. Prevenirea acestui lucru a fost un motiv suficient pentru război, însă pe măsură ce campania militară s-a intensificat a devenit evident că un şi mai mare pericol se înfăţişa sub forma programului lui Saddam privind armele de distrugere în masă.

Occidentul a răspuns acestei invazii clasice printr-o contra-invazie clasică. Statele Unite au construit o coaliţie puternică, au stopat agresiunea şi au pedepsit agresorul. SUA au creat, apoi, un sistem de presiune în scopul dezarmării

Iraqului şi pentru a gestiona problema programelor sale de înarmare. Americanii nu au dat de înţeles că Iraqul ar trebui ocupat sau că Saddam Hussein ar trebui înlăturat de la putere, oricât de atractivă ar fi fost această idee. Punctul de referinţă pentru un război de această natură este reprezentat, fără îndoială, de războaiele limitate ale secolului al XVIII-lea şi nu de războaiele absolute ale secolului XX. Primul Război din Golf a fost un război al intereselor nu o ciocnire a ideologiilor.

Raţiunea pentru care acest război a fost purtat nu a fost dată de faptul că Iraqul ar fi violat normele de comportament internaţional. Din nefericire, realitatea este că, dacă o ţară invadează pe alta, care se întâmplă să fie situată în afara zonei de interes a unui stat puternic, acest lucru ar putea rămâne nepenalizat. Cel mai probabil, ţara invadatoare va fi condamnată, iar câştigurile teritoriale nu vor fi recunoscute. Îşi va pierde credibilitatea şi reputaţia. S-ar putea să sufere sancţiuni economice pentru o vreme. Însă,

cu toate acestea, invadatorul s-ar putea să nu fie atacat de cel puternic. Dacă India ar fi invadat Nepalul sau Argentina Paraguayul este puţin probabil că o coaliţie ar fi fost rapid construită pentru a întoarce rezultatul.

Entuziasmul iniţial faţă de ideea unei noi ordini mondiale15 care să urmeze Primului Război din Golf a avut la bază speranţa că ONU urma să funcţioneze aşa cum fusese iniţial gândită: o autoritate mondială care să supravegheze respectarea dreptului internaţional, adică o organizaţie de securitate colectivă. Acea speranţă nu a fost însă pe de-a întregul neîntemeiată. Practic, sfârşitul Războiului Rece adusese lumea înapoi în 1945. În timp ce instituţiile ce s-au născut şi dezvoltat datorită – sau împotriva – cursului Războiului Rece (cum ar fi NATO sau UE) arătau ca şi cum ar fi avut nevoie de schimbări radicale, ONU era o organizaţie preRăzboi Rece şi, de aceea, avea şanse să devină o instituţie eficace post-Război Rece. Până la un punct chiar aşa s-a şi întâmplat. ONU este mult mai activă azi

decât a fost în perioada Războiului Rece: între 1946 şi 1990 au existat 683 de rezoluţii ale Consiliului de Securitate, iar în următorii 13 ani numărul aproape că s-a dublat. Mai mult, tot în ultimii 13 ani, circa 500.000 de trupe ONU au fost desfăşurate în diferite zone de conflict.

Cu toate acestea, ONU este mult mai activă în domenii ca operaţiunile de menţinere a păcii sau activităţi umanitare decât ca organizaţie de securitate colectivă. Iar noua ordine mondială, care la un moment dat adunase atâta speranţă, era bazată tocmai pe o ordine a securităţii colective.

Un sistem de securitate colectivă este acela în care comunitatea internaţională impune prevederile dreptului internaţional asupra statelor recalcitrante. Aceasta a fost ideea din spatele atât a Ligii Naţiunilor, cât şi a Organizaţiei

15 Sintagma a fost, în fapt, utilizată de preşedintele Bush în contextul primului război din Golf.

Naţiunilor Unite: acţiune colectivă împotriva

celor care încalcă dreptul internaţional. Aceasta ar fi fost, într-adevăr, o nouă formă de ordine internaţională, în sensul că până acum nu am văzut niciodată aşa ceva în practică, începând cu criza Abisiniei până în zilele noastre. Din nefericire, nici nu există multe şanse să vedem aşa ceva în viitor.

Unii au înţeles greşit semnificaţiile Primului Război din Golf, considerându-l drept un război al principiilor sau o acţiune colectivă de securitate, deoarece retorica politică a acelor zile întărea această impresie. În fapt, a fost vorba de o apărare colectivă a intereselor Occidentului. Aşa cum un număr de persoane remarcau la acea vreme, dacă Kuweitul ar fi produs morcovi în loc de petrol era foarte improbabil ca o coaliţie puternică să se fi format atât de repede pentru a anihila agresiunea Iraqului. Primul Război din Golf a fost dus pentru protejarea vechii ordini nu pentru crearea uneia noi.

Dintr-o altă perspectivă, însă, o ordine a securităţii colective nu ar fi fost ceva nou.

Securitatea colectivă este o combinaţie a doua idei mai vechi: stabilitate prin balansare şi stabilitate prin hegemonie. Astfel, *status quo-*|*i*| este menţinut printr-un corp de putere la nivel mondial (elementul hegemonie), ce îşi aşază greutatea alături de un stat victimă a unei agresiuni pentru a crea o balanţă de putere, comunitatea internaţională fiind aşadar factorul de balansare.

Aceasta este, de fapt, lumea veche a suveranităţii de stat în care alţii nu se amestecă, o lume a coaliţiilor de state, o lume a securităţii obţinute prin forţa militară. ONU, ca organizaţie de securitate colectivă, este prezent pentru a apăra *status-quo-ul,* nu pentru a crea o ordine internaţională nouă. Şi, într-adevăr, ordinea europeană postmodernă este bazată pe idei complet diferite.

Războaiele din fosta Iugoslavie

Povestea războaielor din fosta Iugoslavie şi a intervenţiei occidentale este una mai complicată. Fosta Iugoslavie conţine elemente ale unei lumi post-imperiale/premodeme în care statele slabe

abia dacă deţin controlul asupra mijloacelor de forţă. Pe termen lung, multe din statele zonei au aspiraţii postmoderne. Însă aspectul dominant până acum a fost crearea unor state-naţiune moderne, aşa cum este cazul Serbiei şi Croaţiei".

Intervenţia occidentală s-a făcut în numele individului – intervenţia umanitară a început sub auspicii postmoderne, însă a fost deturnată de ambiţiile lui Milosevic privind crearea unei structuri de stat modern naţionalist. Prima confruntare majoră, cea din Bosnia, a fost gestionată şi purtată, mai mult sau mai puţin, în conformitate cu reţeta folosită în Primul Război din Golf – un amestec de forţă militară limitată şi negocieri – cu un grad semnificativ de succes. Al doilea episod, cel din Kosovo, a fost diferit. Aici misiunea umanitară viza situaţia din interiorul Serbiei. Campania militară a fost purtată pe de-a întregul prin intermediul forţelor aeriene, cu scopul de a impune nişte valori minime asupra unui stat care nu dorea să le respecte. Spre deosebire de Primul Război din Golf, aceasta a fost

o acţiune dusă în numele unor principii şi, spre deosebire de regula generală a Europei postmoderne, intervenţia în afacerile interne ale statului nu s-a făcut prin consens reciproc, ci prin forţa militară. Fundamentul acestei acţiuni a fost descris de către Tony Blair prin ceea ce poate fi numită o declaraţie clasică a aspiraţiilor postmoderne:

Trebuie să intrăm în noul mileniu făcând cunoscut dictaturilor că purificarea etnică nu va fi acceptată. Iar dacă vom lupta, o vom face pentru valori, nu pentru imperative teritoriale. Vom lupta pentru un nou internaţionalism în care represiunea brutală a unor grupuri etnice nu va fi tolerată. Vom

16 Fosta Iugoslavie conţine elemente de premodernitate, modernitate, şi postmodernitate, în acelaşi timp. De obicei, a predominat premodernul (opţiunea hegemonică); acest sistem a dispărut şi acum încearcă să scape din haos prin statul-naţiune modern. În Bosnia, însă, există mulţi cu aspiraţii postmoderne.

Lupta pentru o lume în care cei responsabili de crime nu vor avea unde să se ascundă17.

Este, totodată, interesant să citez şi cel mai puternic criticism al acestei abordări. Astfel, Henry Kissinger notează că:

Abandonarea abruptă a conceptului suveranităţii naţionale... a marcat naşterea unui nou stil de a face politică externă, sub ***influenţa*** *politicii interne şi pe baza invocării unor sloganuri moral is tice universale... Cei ce se strâmbă atunci când aud de istorie nu au cum să ştie că doctrina legală a suveranităţii naţionale şi principiul non-ingerinţei – înscrise în Carta ONU – au apărut la sfârşitul devastatorului Război de 30 de ani.*

Noua disciplină a dreptului internaţional a căutat să prevină repetarea distrugerilor produse de războaiele religioase ale secolului al XVII-lea, în timpul cărora circa 40 % din populaţia Europei Centrale a fost exterminată în numele unor viziuni concurente asupra adevărului universal. Odată ce doctrina intervenţiei universale se răspândeşte, iar adevăruri concurente se confruntă, riscăm să

intrăm într-o lume în care, aşa cum spunea G.K. Chesterton, „virtutea te înnebuneşte”.

Pentru a oferi un răspuns acestei afirmaţii, adepţii intervenţiilor postmoderne ar argumenta probabil că, cel puţin pentru moment, ei nu vizează ideea intervenţionismului universal. Însă există şi un al doilea, mult mai important, argument. Europa – pentru prima oară după 300 de ani – nu mai este deloc o zonă a unor adevăruri concurente. Sfârşitul Războiului Rece a adus în Europa ceva similar cu un set de valori comun împărtăşite. Acest lucru face posibile intervenţiile postmoderne în context european atât din punct de vedere

17 Discurs la Camera de Comerţ din Chicago, Septembrie, 1998.

18 Henry Kissinger, „Has NATO’s succes heralded its own demise?”, 1999.

Moral, cât şi practic. Unul dintre cele mai evidente aspecte ale intervenţiei din Kosovo a fost existenţa unui sprijin unanim din partea unui grup de state membre NATO, indiferent de poziţia de pe

spectrul politic. De altfel, a existat aproape tot timpul un consens pentru acţiune atunci când a venit vorba de războaiele din Balcani şi de crimele asociate acestora. Probabil că în crearea acestui consens au jucat un rol important memoriile legate de Holocaust şi cele referitoare la dislocările de populaţie aduse de naţionalismul extrem al Celui de-al Doilea Război Mondial. Valorile europene comune s-au dezvoltat din această experienţă comună istorică şi care, în cazuri extreme, se dovedeşte a fi o justificare suficientă pentru intervenţia militară. Ar fi cu totul altceva să intervii pe un alt continent, cu o altă istorie, deoarece ar fi nevoie de un mai mare risc de catastrofă umană. Ordinea europeană este bazată pe o istorie particulară, precum şi pe valorile ce derivă din aceasta. O ordine internaţională universală este încă limitată de consensul relativ redus asupra a ceea ce înseamnă valori universale.

Aceasta nu înseamnă că intervenţia în numele unor valori va fi uşor de realizat. Este

foarte periculos să te implici în conflicte ce au la bază principii şi idei; este foarte dificil să renunţi la ele dacă intervenţia în numele lor merge prost, şi la fel de dificil să le susţii atunci când numărul victimelor creşte. Iar, pe de altă parte, războiul este întotdeauna distructiv. Este uşor să îi pedepseşti pe cei care încalcă principii, însă este foarte dificil să implementezi principiile prin forţă militară. Bombele pot pulveriza oraşele, însă ele nu pot crea principiile de drept sau aplicarea non-discriminării în legislaţia muncii. La fel, trupele militare pot păstra ordinea, însă nu pot crea un sentiment al comunităţii sau o cultură a toleranţei.

În faţa statelor postmoderne stă, aşadar, o dificultate. Statul postmodern trebuie să se familiarizeze cu ideea standardelor duble. Printre altele, statele postmoderne operează pe baza legii şi a securităţii de tip cooperant. Însă, atunci când vor avea de-a face cu tipuri de state mai demodate, aflate undeva în afara graniţelor postmodernităţii, europenii vor trebui să se reîntoarcă la metodele dure ale erei precedente –

forţa, atacurile preemptive, înşelătoria, şi orice altceva poate fi necesar în cazul celor care încă trăiesc în lumea secolului al XIX-lea, o lume a statelor „fiecare pentru sine”.

În junglă trebuie folosite legile junglei. În această perioadă de pace a Europei există o tendinţă de a neglija apărarea, atât în componenta fizică, cât şi în cea psihologică. Acest lucru reprezintă unul dintre pericolele majore ce stau în faţa statului postmodern.

Al doilea Război din Golf: armele de distrugere în masă

Există, în orice caz, un al doilea set de forţe ce reîntăreşte poziţia statului modern şi care, în consecinţă, ar putea modifica structura relaţiilor internaţionale. Acest set de forţe derivă din potenţială răspândire a armelor de distrugere în masă, fenomen ce a stat, cel puţin parţial, la baza Celui de-al Doilea Război din Golf. Pentru o perioadă de cincizeci de ani, răspândirea armelor nucleare a fost îngrădită fie datorită faptului că statele nu aveau nevoie de ele, fie prin controlul

strict asupra materialelor şi tehnologiei necesare pentru producerea lor. În cursul anilor 1990, lumea a parcurs două şocuri majore. India şi Pakistanul au reamintit comunităţii internaţionale că deţin armament nuclear, iar apoi ambele au demonstrat de-a lungul unor crize că utilizarea acestor arme nu poate fi exclusă cu totul. Al doilea şoc, chiar mai alarmant decât primul, a fost constituit de descoperirea (în timpul Primului Război din Golf) faptului că Iraqul se afla nu doar la câteva luni distanţă de asamblarea unei arme nucleare, ci că deţinea deja programe de înarmare chimică şi biologică pe scară extinsă. Acest lucru a semnificat atât faptul că timpul câştigat prin aplicarea unor politici şi acorduri de limitare a proliferării expirase, cât şi faptul că Occidentul s-ar putea confrunta foarte repede cu alte cazuri de state care achiziţionează arme nucleare sau alte tipuri de armament capabil să provoace pierderi inacceptabile de vieţi omeneşti.

Dacă acest lucru s-ar întâmpla, am trăi într-o lume total diferită. Războiul Rece a dus, în cele

din urmă, la stabilitatea nucleară şi, printr-o înţelegere adecvată a riscurilor derivate dintr-o situaţie de instabilitate, a extins stabilitatea şi asupra armamentelor convenţionale. Însă Războiul Rece a reprezentat o structură de sistem bipolar, gestionată de două state precaute şi care, într-o anumită măsură, împărtăşeau anumite elemente istorice şi culturale comune. Chiar şi aşa au existat anumite momente dificile pe traseul către stabilitate. Cu cât mai multe ţări achiziţionează arme nucleare, cu atât creşte numărul ţărilor dornice să le achiziţioneze. La un anumit moment, cei care au acceptat iniţial restrângeri auto-impuse referitor la aceste arme, s-ar putea să se vadă nevoiţi să le revizuiască. Un sistem internaţional în care mai multe ţări deţin arme nucleare nu ar mai funcţiona deloc după principiul balanţelor de putere. De fapt, nici măcar nu ştim cum ar funcţiona o astfel de lume. În aceste condiţii, căutarea unui nou echilibru internaţional – având la bază procesele normale de încercări-erori – ar avea consecinţe devastatoare. În aceste

condiţii, s-ar atinge în premieră idealul unei lumi a suveranităţilor egale, întrucât prin deţinerea de arme nucleare ţările posesoare devin egale, iar un stat mic ce deţine o cantitate mică de astfel de armament poate produce pierderi masive unei mari puteri.

Cert este că, pe măsură ce creşte numărul statelor ce deţin arme nucleare, creşte şi numărul celor ce doresc accesul la această tehnologie; şi cu cât creşte numărul celor ce vor avea acces la ele, cu atât sistemul va fi mai instabil, iar riscul ca unul dintre statele ce deţine această armă să o şi utilizeze, mai devreme sau mai târziu, creşte şi el. Proliferarea nu este o ameninţare doar pentru un stat sau altul, ci este o ameninţare pentru întregul sistem al relaţiilor interstatale. Pare mai probabil că proliferarea va conduce nu atât de mult la instabilitate, cât la anarhie nucleară, la o lume a ţărilor independente şi suverane, fiecare capabilă de a o distruge pe cealaltă, iar unele capabile de a distruge întreaga planetă.

Acesta este coşmarul lumii moderne. A

preveni acest coşmar ar trebui să devină o prioritate pentru toţi cei care îşi doresc să trăiască într-o lume coerentă. Întrebarea este cum se poate realiza acest lucru. Aplicarea normelor legale existente şi a principiului auto-apărării nu vor rezolva problema. Nu doar că auto-apărarea se aplică prea târziu după un atac nuclear, dar acest principiu nu acoperă un tablou mai general. Confruntarea nucleară îi afectează pe cei ce nu sunt direct implicaţi, prin precipitaţii radioactive şi contaminare. O confruntare nucleară ar alimenta continuarea proliferării şi ar ridica tabuu-ul existent în ceea ce priveşte utilizarea armelor nucleare pe mai departe, întrucât odată cu creşterea numărului celor ce au arme nucleare, creşte şi probabilitatea utilizării acestora, singura politică raţională rămâne aceea de a stopa răspândirea lor, în primul rând. Acest lucru reprezintă un interes vital al întregii lumi civilizate. Ar fi iresponsabil să nu acţionezi chiar şi dacă doar o singură ţară îndepărtată ar avea acces la tehonologie nucleară. La fel de greşit ar fi să

rămâi în expectativă până când aceeaşi ţară achiziţionează mijlocul de propulsie, respectiv bomba. La acel moment costurile acţiunii militare s-ar putea să fie deja prea mari. De aici a rezultat şi doctrina acţiunilor preventive din *Strategia de Securitate Naţională* a SUA. În practică, aşa cum am mai spus, acest lucru nu este foarte departe de doctrina tradiţională a Marii Britanii conform căreia nici unei puteri nu trebuia să i se permită să domine Europa continentală. Această doctrină a dus, de pildă, la Războiul pentru succesiunea Spaniei, război purtat pentru asigurarea garanţiei că nu va exista o unire a coroanelor Franţei şi Spaniei. Acest război este un exemplu de război preventiv: nimeni nu a atacat Marea Britanie; însă, dacă Marea Britanie ar fi permis unirea celor două forţe, ar fi fost ulterior incapabilă să facă faţă unui atac purtat de noua superputere. La fel. armele nucleare transformă orice ţară care intră în posesia lor într-un inamic greu de înfruntat.

Dacă fiecare ar adopta doctrina preventivă, atunci lumea ar degenera într-un haos, probabil

nu la fel de dezastruos ca anarhia nucleară, însă suficient de impredictibil deoarece fiecare ţară ar încerca să ghicească prima intenţiile celorlalte pentru a avea capacitatea de a ataca prima. De altfel, doctrina preventivă a fost unul dintre factorii ce au condus la izbucnirea Primului Război Mondial. Un sistem în care e necesară doctrina preventivă va fi stabil doar în condiţiile în care acest sistem este dominat de o singură superputere sau de un concert al puterilor. Doctrina preventivă are, aşadar, nevoie de complementaritatea unei doctrine a superiorităţii strategice durabile, iar aceasta este, de altfel, şi principala temă a *Strategiei de Securitate Naţională* americane.

Dacă răspândirea armelor nucleare devine tema majoră a relaţiilor internaţionale, atunci s-ar putea să vedem că lumea se îndreaptă către o ordine dominată de o singură putere hegemonică. Dacă un astfel de sistem poate dura depinde foarte mult de numărul suficient de state care să-l considere legitim. În practică, va fi necesar pe

viitor să existe o coaliţie sau un concert, întrucât pentru a putea umple acest spaţiu uriaş singură, America ar suporta costuri uriaşe la nivel intern, precum şi prea mult resentiment la nivel internaţional. O astfel de lume va fi una mult diferită şi mult mai dificilă decât cea în care ne-am obişnuit. Armele nucleare aproximează absolutul, aşa cum au făcut-o şi ideologiile secolului XX. Niciuna dintre acestea nu permite compromisul. Argumentaţia raţională şi soluţiile negociate s-ar putea să piardă în faţa imperativului exclusivist al securităţii.

Securitatea şi lumea premodernă

Dar haosul lumii premoderne? Ce trebuie făcut cu acest haos? La începutul anilor 1990 răspunsul părea a fi: cât mai puţin posibil. Haosul nu reprezintă o ameninţare de felul acelora cu care ne-am obişnuit deja – un atac armat din partea forţelor militare ale unui stat vecin agresor. Haosul din Somalia şi prăbuşirea structurilor de stat în anumite părţi din fosta Iugoslavie au dat naştere la sentimente de milă, furie şi ruşine, însă

ele nu au reprezentat o ameninţare directă la adresa vieţii şi a modului de viaţă al celor ce trăiau în zone sigure şi bine organizate. Este adevărat că regiunile controlate de haos creează efecte nedorite – droguri, boli, refugiaţi – însă acestea nu sunt totuşi acele ameninţări la adresa intereselor vitale, care să atragă intervenţia militară occidentală. Implicarea militară într-o zonă de haos înseamnă cheltuieli şi riscuri; dacă intervenţia se prelungeşte, ea poate deveni de nesusţinut în ochii opiniei publice; dacă intervenţia e lipsită de succes ea poate deveni distrugătoare din punct de vedere politic pentru guvernul care a promovat-o. Astfel, reacţia iniţială occidentală faţă de Balcani, în Somalia, sau Afghanistan a reprezentat o combinaţie de neglijenţă, eforturi de mediere sterile plus o încercare de acţiune umanitară pentru a trata simptomele, rămânând departe de boală (posibil contagioasă).

De atunci, statele occidentale au învăţat trei lucruri importante despre statul premodern şi

haosul pe care acesta îl creează. Şi s-ar putea ca alte învăţăminte să urmeze, pentru simplul fapt că nivelul nostru de cunoaştere al acestor fenomene e încă slab. În primul rând, occidentalii au învăţat că haosul se extinde. Colapsul din Sierra Leone a dus la destabilizarea Liberiei; destabilizarea din Liberia a pus în pericol vecinii, inclusiv Sierra Leone, chiar în momentul în care situaţia părea să se îmbunătăţească. În Africa Centrală, haosul din Republica Democrată Congo (fostul Congo belgian) este legat de evenimentele tragice din Rwanda şi fragilitatea din Burundi. În jurul Afghanistanului au existat riscuri majore pentru Pakistan şi republicile post-sovietice din Tadjikistan şi Uzbekistan. În mod normal, atunci când un stat încetează să funcţioneze, nu mai funcţionează nici frontierele acestuia.

Parţial acest lucru se explică – şi acesta este, de fapt, al doilea lucru învăţat de occidentali – prin faptul că atunci când statul se prăbuşeşte, criminalitatea îi ia locul. Acest lucru este, într-un anumit sens, logic. Atunci când funcţionează,

statul exercită un dublu monopol, asupra violenţei şi asupra legii. Pe măsură ce monopolul statului asupra violenţei se pierde, dispare şi legea, care este imediat înlocuită de criminalitate. Statele premoderne sunt de obicei scena unei serii de conflicte – iniţial războaie civile, apoi războaie ale tuturor împotriva tuturor (aşa cum bine le-a numit Hobbes) – pentru controlul resurselor. Aceste resurse pot fi de mai multe feluri: minerale (vezi cazul minelor de ruteniu din Sierra Leone sau minelor de aur din Rwanda), pietre preţioase (părţi din Africa Centrală şi Afghanistan), droguri sau persoane (refugiaţi sau sclavi sexual). Pietrele preţioase (numite acum adeseori „pietre sângeroase”) sunt preferate deoarece sunt uşor de transportat, ascuns şi comercializat, deşi comunitatea internaţională încearcă acum să termine acest tip de trafic prin stabilirea unor certificate de origine. Cu toate că statul încetează să mai deţină puterea, capturarea instituţiilor statale poate fi avantajoasă. Instituţiile de stat oferă oportunităţi în ceea ce priveşte obţinerea de

ajutoare internaţionale, obţinerea de venituri din mită precum şi un anumit grad de prestigiu. Chiar şi în condiţii de haos, capturarea instituţiilor de stat reprezintă „premiul cel mare”.

Această descindere în lumea criminalităţii este foarte importantă pentru statele moderne şi postmoderne pentru simplul fapt că criminalitatea şi haosul sunt contagioase. Statele premoderne sunt prea sărace pentru a aduce un profit suficient bandelor criminale ce preiau controlul instituţiilor de stat sau care luptă pentru controlul unor porţiuni de teritoriu. Diamantele, drogurile şi femeile transformate în prostituate trebuie să fie comercializate în afara graniţelor. În plus, există nevoia stringentă de anne. Interesele criminale s-ar putea să-şi aibă baza în lumea premodernă, însă ele au întotdeauna şi filiale occidentale. La un moment dat, astfel de grupuri s-ar putea să devină destul de puternice încât să ameninţe atât securitatea Occidentului, cât şi securitatea victimelor pe care le deţin în lumea premodernă. Desigur, acest lucru nu e valabil în toate cazurile –

cazurile mai apropiate geografic sunt mult mai periculoase decât cele distante – însă opţiunea de a combate aceste probleme la sursă trebuie reţinută.

Acest lucru ne aduce la a treia lecţie, respectiv cea învăţată la 11 Septembrie 2001. Uneori o zonă de haos se poate transforma într-o ameninţare directă majoră la mare distanţă. Este adevărat că circumstanţele din Afghanistan erau unice. Ceea ce mai rămăsese din statul afgan fusese preluat de un regim islamist extremist care contractase funcţiile statului unor diverse grupuri: finanţele către baronii drogurilor, sănătatea şi protecţia socială către ONU şi câteva ONG-uri, iar apărarea lui Osama bin Laden. În schimbul unui refugiu şi a unor facilităţi unde să-şi antreneze teroriştii, bin Laden oferea personal şi armament pentru purtarea războiului civil cu Ahmed Masood. (Probabil bin Laden a ajutat şi la asasinarea lui Masood, deoarece pare o prea mare coincidenţă asasinarea acestuia doar cu câteva zile înaintea atacurilor din septembrie.) Luptătorii

şi teroriştii proveneau din diferite surse: unii erau membrii ai „Legiunii Arabe” ce luptaseră fie în Balcani, fie în Cecenia, alţii proveneau din Pakistan, iar câţiva erau occidentali. Cu toţii, terorişti şi luptători, erau musulmani, mulţi dintre ei fiind deja participanţi într-un fel sau altul la criza prelungită ce afectează lumea islamică din Nordul Africii şi Orientul Mijlociu. Este puţin probabil ca aceste circumstanţe speciale „afgane” să mai apară din nou, sau ca Occidentul să le mai permită să apară. În orice caz, faptul că Occidentul ştia de aceste baze de antrenament, şi cu toate acestea le-a permis să continue să opereze este, privit retrospectiv, incredibil. Însă lecţia învăţată rămâne, anume că haosul din anumite părţi ale lumii nu ar trebui lăsat să evolueze nesupravegheat. Istoric vorbind, nu Imperiul Persan, bine organizat, a dus la prăbuşirea Imperiului Roman, ci barbarii.

Dificultatea rezidă însă în a şti ce fel de formă de intervenţie ar trebui urmată, având în vedere că cea mai logică procedură în cazul

haosului ar fi colonizarea. Dacă statul-naţiune a eşuat de ce să nu mergem înapoi la o formă mai veche de organizare, respectiv imperiul? Statul-naţiune a fost un motor puternic pentru progres însă este departe de a fi obţinut un succes garantat. La locul său de naştere, în Europa, s-a ajuns la un sistem interstatal care, în cele din urmă, a condus la prăbuşirea sistemului balanţelor, iar statele însele şi-au depăşit limitele tradiţionale pentru a menţine sistemul în funcţiune. Într-un mod destul de ciudat, pe măsură ce europenii, după două războaie devastatoare, adoptau un model ce reducea exclusivitatea statului-naţiune şi a claritătii acestuia de diviziune faţă de vecini, exportau masiv modelul statului-naţiune în forma sa originală supuşilor lor imperiali de pe alte continente. Actul fundamental al decolonizării a fost în sine un ultim dictat imperial întrucât le-a oferit africanilor şi asiaticilor un sistem pur european şi complet străin istoriei acestor popoare. Primul exponent al acestui model din

Extremul Orient, Japonia, a demonstrat un asemenea dinamism prin comparaţie cu vecinii săi, încât a devastat întreaga regiune şi apoi s-a devastat pe sine însăşi. De atunci, atât Japonia cât şi celelalte ţări ale regiunii au supravieţuit într-un mod mult mai convenabil sub hegemonia benignă americană. În Africa şi Orientul Mijlociu, pe de altă parte, statul-naţiune a fost un eşec major pentru aceste ţări, pentru cetăţenii lor, cât şi pentru regiune ca întreg.

În orice caz, nu mai există cale de întoarcere la imperialism, cel puţin în forma sa clasică. Imperiul nu are cum să funcţioneze într-o eră post-imperială. Nicio ţară occidentală nu mai crede în propria-i misiune civilizatoare încât să îşi impună dominaţia prin forţă, iar acest lucru nu ar fi posibil deoarece ideologia occidentală este una profund democratică, ori democraţia nu poate fi obţinută prin coerciţie (deşi forţele armate pot lotuşi crea condiţiile pentru democraţie prin răsturnarea de la putere a dictatorilor). Imperialismul, în forma sa tradiţională, nu ar fi

acceptabil nici pentru popoarele din statele eşuate, cu excepţia probabil a unei faze iniţiale când acestea ar fi eliberate din ghearele haosului sau ale tiraniei. Experienţa imperială este încă proaspătă în memoria victimelor sale şi, în general, nu a fost o experienţă prea plăcută.

Statul-naţiune şi imperiul sunt oarecum termeni opuşi: statele-naţiune sunt unifonnizante, imperiul este pluralist şi divers. Statele-naţiune sunt delimitate de geografia limbilor. Imperiile în forma lor tradiţională, de exemplu Imperiul Roman sau cel Otoman, nu aveau nicio dificultate în a se extinde, deoarece toţi cei intraţi în matricea imperială puteau deveni cetăţeni, cel puţin teoretic. Imperiul creat de un stat era însă diferit. Statul era fundamentat pe baze culturale, sau chiar rasiale, şi astfel nu putea absorbi cu uşurinţă străinii. Acest lucru lăsa deschise doar două alternative: de a le aloca popoarelor cucerite un statut inferior într-un imperiu rasist (alternativă aleasă de statele-naţiune europene ale secolului al XLX-lea), sau de a anihila popoarele

cucerite ori a le transforma în sclavi, concluzia logică a naţionalismului extrem din secolul XX. Statul-naţiune poate fi liberal, însă imperialismul liberal este o contradicţie în termeni. Imperiile secolului al XLX-lea erau bazate pe fundamente rasiste împărtăşite, atât colonizatorii, cât şi colonizaţii, părând să fi acceptat ideea superiorităţii rasei albe. Însă aceste premise sunt astăzi depăşite. Versiunea postmodernă imperială trebuie să fie voluntară pentru a fi acceptabilă şi acceptată; dacă este să dureze, atunci trebuie să aibă o formulă cooperantă.

O formă voluntară limitată de imperialism este oferită de programele de asistenţă ale FMI şi Băncii Mondiale. În schimbul ajutorului financiar, care reprezintă de fapt biletul pentru revenirea în economia mondială, o ţară acceptă consultanţă şi supraveghere din partea acestor instituţii. Acest lucru poate lua uneori forma unor oficiali străini plasaţi în interiorul unor ministere ca şi consilieri, ceea ce este de multe ori echivalent cu a da ordine. În 1875, lumea dezvoltată a gestionat criza

financiară egipteană într-un mod oarecum similar: o comisie britanică reprezentându-i pe creditori a supravegheat încasările bugetare ale guvernului egiptean, în timp ce o comisie franceză supraveghea cheltuielile bugetare. Similaritatea dintre acest model şi cel al FMI are o limită deoarece în cazul Egiptului am asistat la răsturnarea guvernului (aşa cum se întâmplă, uneori, şi cu programele de asistenţă ale FMI), iar cel nou instalat a ameninţat cu suspendarea programului de asistenţă. În loc de a încerca să renegocieze termenii acordului, aşa cum face FMI, Marea Britanie a trimis în Egipt 31,000 de militari conduşi de generalul Wolseley, pentru a reinstaura ordinea şi guvernul.

O criză financiară poate fi gestionată printr-o formă limitată (voluntară) de imperialism, aplicată exclusiv sectorului financiar. Atunci când o criză este generalizată, iar comunităţii internaţionale îi pasă, o formă mult mai lărgită de intervenţie este necesară. Acest imperialism general, de asemenea voluntar, ia forma administrării de tip filantropic,

şi este de obicei implementat de comunitatea internaţională prin intermediul Naţiunilor Unite, aşa cum este cazul Bosnia, Kosovo sau Afghanistan. Această formă a fost temporar aplicată şi în Timonil de Est sau în Cambodgia, pe o perioadă şi mai scurtă. Prin intermediul acestui model se oferă populaţiei unui stat eşuat un spaţiu de respiraţie şi o anumită asistenţă internaţională, în scopul de a încuraja restabilirea unei ordini de stat durabile. Aceste aranjamente nu sunt, oricum, la fel de eficiente precum formele de imperialism tradiţional. Deoarece noul tip de aranjamente are caracter voluntar, totul este subiect al negocierilor şi compromisurilor; din cauza faptului că autoritatea ce administrează asistenţa este internaţională lipsesc şi claritatea, hotărârea şi responsabilitatea specifice unei autorităţi naţionale; din cauza faptului că este temporară, există şanse ca programele să se încheie mult înainte ca treaba să fi fost terminată. Cu toate acestea, într-o eră postmodernă caracterul internaţional şi voluntar se traduce prin

legitimitate, iar în final nimic altceva nu ar funcţiona mai bine.

Cea mai extinsă formulă de expansiune neoimperială este Uniunea Europeană. În ultimii câţiva ani, toate ţările Europei Centrale şi-au transformat constituţiile, şi-au rescris şi reformulat legile, şi-au ajustat reglementările privind piaţa, au dezvoltat mecanisme instituţionale anti-corupţie şi au adoptat un volum uriaş al legislaţiei europene, toate acestea cu scopul de a deveni membre ale Uniunii. Schimbările produse în Turcia, ca, de exemplu, abolirea pedepsei cu moartea sau stabilirea cadrului juridic pentru minorităţi, sunt în mod special spectaculoase, într-o altă perioadă istorică astfel de schimbări ar fi fost posibile doar în contextul anexării de către o putere colonială, însă schimbările de care vorbesc se bazează pe o acţiune pur voluntară, acţiune ce are ca scop integrarea în imperiu, asigurarea unui loc la masă şi a unei voci în guvernământ. Această formă de imperiu are şanse mari de a funcţiona deoarece

structura sa cooperativă îi oferă legitimitate pe termen lung. Probabil „commonwealth”, nu imperiu, ar fi un concept mult mai potrivit pentru a descrie acest fenomen. Posibilitatea apartenenţei, a integrării, joacă un rol vital în stabilizarea Balcanilor şi în încurajarea reformelor la toate marginile Uniunii Europene. Imposibilitatea subdivizării ţărilor în unităţi mai mărunte de factură etnică – de altfel una din cauzele pentru care statul-naţiune funcţionează prost într-o eră ce valorizează principul auto-determinării – sugerează că în zonele cu o mare diversitate etnică, un sistem de guvernare mai larg, similar cu acela al vechilor imperii, s-ar putea să aibă mai mult succes decât sistemul statului naţional.

Lăsate singure, câteva dintre noile state membre ale Uniunii Europene ar fi eşuat, pe când preluarea „de pe raft” a unor modele constituţionale şi sisteme de reglementare nu le-a produs niciun rău; mai mult, există avantaje certe ale apartenenţei la un sistem supranaţional care le

ajută să îşi protejeze propriile interese atunci când au de a face cu ţări de mărimea unor continente, precum Statele Unite în prezent sau China, în viitor. Pentru alte noi state membre, Uniunea poate oferi o soluţie la problemele pe care statul-naţiune nu le-a putut gestiona. Cipru, de exemplu, a supravieţuit foarte bine ca parte a Imperiilor Veneţian, Otoman sau Britanic. Ca stat-naţiune nu a funcţionat, în prezent, datorită integrării în imperiul european postmodern s-ar putea să revină la o existenţă normală.

Imperiul este expansiv, în special în formula voluntară postmodernă. Procesul de consolidare a unei naţiuni este unul lung şi dificil de atins şi, în plus, nu eşti niciodată sigur că încercările de azi au şanse de a fi încununate de succes. Este nevoie de un grad mare de precauţie atunci când cineva se gândeşte la posibilitatea intervenţiei din haosul premodern. Una dintre regulile de bază ar fi că e mult mai bine să intervii înainte ca adevăratele probleme să apară. Însă nici acest lucru nu este facil. Pe de o parte, niciun stat nu ar accepta ideea

că intervenţia radicală externă ar fi necesară pentru a-i preîntâmpina colapsul. Pe de altă parte, actorii externi nu doresc să îşi asume costurile şi riscurile asociate unei intervenţii până în momentul în care este evident că nu mai există nicio altă soluţie (când, din păcate, este prea târziu).

Intervenţiile de tip umanitar sunt întotdeauna extrem de periculoase pentru cei care intervin. Este foarte greu să fixezi obiective clare, este foarte greu să ştii unde şi când trebuie să te opreşti. Riscul unei „misiuni avortate" este considerabil. Pentru cei ce se află implicaţi în lumea premodernă există întotdeauna riscul că vor rămâne acolo deoarece pur şi simplu se află deja acolo. Intervenţiile motivate de elemente de putere şi bazate pe interese foarte clare au mult mai mari şanse de a fi eficiente, înţelepciunea convenţională şi doctrinele realiste ale relaţiilor internaţionale avertizează împotriva implicării militare în lumea premodernă pe baza unor raţiuni altruiste pure.

Cu toate acestea, în ciuda coerenţei lor intelectuale, aceste doctrine „realiste” nu sunt, de fapt, deloc realiste. Deşi anumite lecţii au fost învăţate deja în Somalia sau Bosnia, vor exista întotdeauna alte crize şi alte dezastre. Mediul postmodern al perioadei de după Războiul Rece este unul în care politica externă va fi parţial calculată în baza politicilor interne, iar politicile interne vor fi întotdeauna influenţate de mass-media şi de sentimentele morale. Trebuie înţeles că nu mai trăim deloc într-o lume a interesului naţional pur şi exclusiv. Drepturile omului şi problemele umanitare fac parte inevitabil din procesele noastre politice.

O nouă ordine mondială s-ar putea să nu devină deloc realitate, ci să rămână o aspiraţie, în special pentru cei ce trăiesc în noua ordine europeană. Dorinţa de a proteja indivizii în locul rezolvării problemelor de securitate ale statelor, face parte din etosul postmodern. Într-o lume în care mai multe state experimentează prăbuşirea şi colapsul există suficiente premise pentru

intervenţia umanitară. Operaţiunile din aceste zone sunt întotdeauna la jumătatea distanţei dintre calcularea propriului interes, care îţi spune să stai deoparte, şi sentimentul moral al opiniei publice că totuşi „ceva trebuie făcut”. În diferite modalităţi, toate aceste tipuri de operaţiuni au fost direcţionate în a ajuta civilii aflaţi în primejdie din cauza unor forţe militare, a propriului guvernământ sau a haosului. Rezultatele nu sunt întotdeauna impresionante, iar în anumite cazuri intervenţiile au doar jumătate din elanul şi apetitul necesar. Această lipsă a elanului derivă din contradicţiile interne ale acestor intervenţii în care interesele îţi spun să rămâi deoparte, iar conştiinţa îţi cere să te implici, un fel de a fi undeva între Hobbes şi Kant.

Aceste intervenţii umanitare s-ar putea să nu aibă succesul scontat, însă ele îţi pot salva conştiinţa, iar între timp este posibil să salveze totuşi şi nişte vieţi omeneşti. Ele nu sunt, prin urmare, nepotrivite.

Astfel, va trebui să ne consolăm cu faptul că

ne vom implica şi în continuare în situaţii în care interesul şi calculul raţional ne spun să rămânem în afară. În acest caz, există totuşi nişte reguli de luat în calcul. Prima regulă spune că obiectivele trebuie moderate în conformitate cu mijloacele aflate la dispoziţie. Războaiele ideologice cereau victoria totală, războaiele bazate pe interese reclamau victoria, pe când în intervenţiile din lumea premodernă victoria nu mai este deloc relevantă.

Victoria în lumea premodernă s-ar putea traduce prin imperiu, ori niciuna dintre părţile implicate nu par a fi interesate de acest lucru. Puterea postmodernă ce intervine pentru a salva vieţile indivizilor, a civililor, doreşte să se oprească în mod normal înainte ca afacerea să devină una specific imperială. În consecinţă, obiectivele intervenţiei trebuie definite chiar mai precis decât în cazul intervenţiilor militare ce au la bază interese derivate din raţiuni de stat. Obiectivele ar trebui exprimate în termeni relativ i şi nu absoluţi: mai multe vieţi salvate, nivele mai reduse de

violenţă între facţiunile locale. Totodată, aceste obiective trebuie balansate faţă de reducerea eventualelor pierderi în rândul celor ce intervin. În acelaşi timp, autorităţile politice occidentale trebuie să accepte – sau să aştepte – posibilitatea eşecului în unele cazuri. În astfel de situaţii, ele trebuie să fie pregătite pentru a părăsi aria şi a evita alte pierderi. Operaţiunea din Somalia nu a fost un succes pentru nimeni, şi totuşi nu a fost lipsită de raţionalitate încercarea, cu amendamentul că această încercare ar fi putut fi mai bine organizată şi pregătită. Nu a fost deloc iraţională nici retragerea atunci când s-a dovedit că intervenţia nu reuşeşte. Încercarea de intervenţie a creat totuşi pentru localnici un spaţiu de respiraţie, le-a adus o şansă de a-şi rezolva unele probleme. Faptul că ei au eşuat în a exploata această oportunitate nu a fost din vina forţei care a intervenit.

În consecinţă, este important de subliniat că intervenţiilor din lumea premodernă li se aplică încă doctrina lui Clausewitz conform căreia

războiul reprezintă continuarea politicii cu alte mijloace. Astfel, intervenţia militară ar trebui să fie însoţită întotdeauna de eforturi politice. Dacă aceste eforturi eşuează, sau atunci când costurile operaţiunii militare devin prea mari nu mai există nicio altă alternativă decât retragerea.

Concluzie: SECURITATEA ŞI LUMEA POSTMODERNĂ

Faptul că nu există niciun fel de nouă ordine mondială e deja de domeniul opiniei comune. Mult mai puţin înţeles este însă faptul că există totuşi o nouă ordine europeană: nouă, datorită faptului că nu are un alt precedent istoric, nouă deoarece este bazată pe concepte complet noi. Într-adevăr, ordinea a venit înaintea conceptelor care să o definească. Un comentator ce eşuează în a înţelege acest lucru – deşi înţelege majoritatea celorlalte lucruri mai bine decât oricare dintre noi, descriindu-le cu o mare claritate şi eleganţă – este Henry Kissinger care afirmă că: „Într-o lume cu actori ce deţin forţe operaţionale mai mult sau mai

puţin egale, există doar două căi către stabilitate. Una este hegemonia, iar cealaltă este echilibrul” 19. Aceasta a fost într-adevăr o problemă de opţiune fundamentală în trecut, dar astăzi ea nu mai este valabilă. Balansarea produce instabilitate, iar acum este mult prea periculoasă. Hegemonia atrage resentimente. Hegemonia e greu de acceptat într-o lume liberală care valorizează drepturile omului şi auto-detenninarea.

19 Henry Kissinger la Conferinţa „Marea Britanie în lume”, 29 martie 1995.

Dincolo de cele două posibilităţi prezentate de Kissinger, există o a treia: securitatea postmodernă. De fapt, au existat trei tipuri de alternative: prima a survenit în urma opţiunii dintre haos şi imperiu; anarhie sau monopol centralizat asupra puterii. A urmat alegerea dintre imperiu şi naţionalism: autoritate centralizată sau balanţă de putere. Astăzi ne confruntăm cu a treia alternativă, aceea de a opta între naţionalism şi integrare: balanţă sau transparenţă. Haosul este

calmat de imperiu; imperiile sunt distruse de naţionalism; naţionalismul face loc, să sperăm, internaţionalismului. La capătul traseului se află libertatea individuală, protejată mai întâi de către stat, iar mai târziu protejată în faţa statului.

Tipul de lume pe care îl vom avea depinde de tipul de state ce compun lumea. Astfel, pentru lumea premodernă, succesul înseamnă imperiu, iar eşecul înseamnă haos. Pentru lumea modernă, succesul înseamnă gestionarea balanţelor de putere, iar eşecul înseamnă căderea înapoi în războaie sau imperii. Pentru statul postmodern, succesul înseamnă deschidere şi cooperare transnaţională. Despre eşecul statului postmodern vom vorbi puţin mai încolo. Sistemul statului deschis este consecinţa finală a societăţii deschise.

Această tipologizare nu are intenţia de a fi exclusivă, deoarece viitorul este plin de surprize, la fel cum este şi trecutul, de altfel. Totodată, această categorizare nu intenţionează să reprezinte o progresie de tip hegelian. Ea

reprezintă într-adevăr ideea de progres, însă nimic nu rămâne inevitabil. De exemplu, nu există nimic inevitabil în ceea ce priveşte supravieţuirea statului postmodern în interiorul a ceea ce rămâne în continuare un mediu dificil.

Ordinea postmodernă europeană se confruntă cu aceleaşi provocări ca şi Statele Unite. În primul rând, există pericolul derivat din lumea premodernă. S-ar putea ca noi să nu fim interesaţi de haos, însă haosul s-ar putea să fie interesat de noi. De fapt, haosul, sau cel puţin criminalitatea existentă în interiorul său, are nevoie de lumea civilizată pentru a o prădui. Societăţile deschise sunt uşor de penetrat. În forma sa cea mai negativă, terorismul, haosul poate deveni o ameninţare serioasă la adresa întregii ordini internaţionale. Terorismul semnifică privatizarea războiului, lumea premodernă cu dinţi; dacă teroriştii vor utiliza arme biologice sau nucleare, efectele ar putea să fie devastatoare. Acest lucru ar reprezenta atacul non-statului asupra statului. Un pericol mai mic este

posibilitatea de a fi înghiţit de lumea premodernă din raţiuni de conştiinţă, iar apoi să fii fie lipsit de voinţa de prelua controlul sau de a pleca, în cele din urmă, o astfel de probabilitatea ar putea să aibă un efect debilizant asupra moralului şi, în acelaşi timp, periculos pentru pregătirea militară.

Al doilea pericol major emană din lumea modernă. Nu există niciun stat care să dorească să invadeze Europa acum sau în viitorul previzibil. Într-un viitor mai îndepărtat, un stat înarmat şi ambiţios, precum ar fi China sau India, ar putea să afecteze balanţa regională şi astfel să ameninţe interesele europene, însă totuşi un atac direct asupra continentului european pare improbabil. Adevărata ameninţare ce emană din lumea modernă s-ar putea să vină sub forma armelor de distrugere în masă, un pericol pe care din nou Europa îl împărtăşeşte cu SUA.

Cele două abordări aplicate în confruntarea acestor ameninţări au fost descrise mai devreme. Abordarea americană este bazată pe hegemonie, respectiv controlul – prin mijloace militare, dacă

este necesar – politicilor externe ale statelor potenţial ameninţătoare. Slăbiciunea acestei abordări derivă din faptul că un astfel de obiectiv s-ar putea să fie greu de atins chiar şi de Statele Unite. Puterea s-ar putea să fie uşor de distribuit şi răspândit încât să poată fi supusă unui control facil; dacă prea multe intervenţii militare sunt necesare în acest scop, costurile susţinerii acestora s-ar putea să devină prea greu de suportat. În acelaţi timp, intervenţia militară creează resentiment şi teamă, astfel remediul ales ar putea să răspândească boala în loc să o trateze.

Răspunsul european, postmodern, la aceste ameninţări înseamnă extinderea sistemului cooperativ imperial mai departe. „Nu am nicio altă cale de a-mi apăra frontierele decât aceea de a le extinde” spune o dată Ecaterina cea Mare – iar Uniunea Europeană pare uneori să spună acelaşi lucru. Aceasta este, de fapt, o descriere exactă a celei mai naturale politici de securitate a unei comunităţi de state postmoderne. Cu cât va fi mai extinsă reţeaua postmodernă, cu atât mai puţine

riscuri vor surveni din partea vecinilor, şi cu atât vor exista mai multe resurse necesare pentru apărarea comunităţii fără a fi necesară militarizarea excesivă. Imperiul Roman, în ultimele sale stadii, a deţinut avantaje similare, însă a renunţat la ele, în paralel cu neglijarea apărării. Deşi Uniunea Europeană s-a dezvoltat sub aripa protectoare a puterii militare americane, acest lucru nu mai este esenţial pentru supravieţuirea sa pe termen lung, cu condiţia că poate să atingă o masă critică, ceea ce deja a făcut, şi cu condiţia că poate atinge o cultură de apărare robustă, pentru care însă mai are câte ceva de făcut. Chiar şi aşa, acest tip de politică are anumite limitări. În primul rând, acest proces se bazează pe răspândirea unei culturi politice europene. Pentru mulţi dintre vecinii Europei acest lucru este echivalent cu schimbarea de regim politic, şi chiar acolo unde acest proces este posibil, este probabil că se va produce lent. În al doilea rând, există constrângeri de ordin geografic; *commonwealth-ul* european s-ar putea

să fie mai mult sau mai puţin contiguu, pe când ameninţările, într-o lume globalizată, pot veni de oriunde.

Deşi diferite, cele două abordări, americană şi europeană, nu sunt incompatibile una cu cealaltă. S-ar putea ca o anumită combinaţie a celor două tipuri de politici să poată fi pusă în funcţiune. De pildă, muşchiul militar poate să cureţe calea pentru o soluţie politică ce implică un fel de penumbră imperială în jurul Uniunii Europene, element ce s-ar putea dovedi suficient de atractiv în gestionarea ariei cu cea mai mare doză de ameninţare din Orientul Mijlociu. Dacă Europa este serioasă în acest proces, atunci ea trebuie să-şi aducă contribuţia la muşchiul militar. Viitorul nu este determinat doar de mari proiecte şi de tratate, ci şi de deciziile luate în teren de către comandanţii forţelor din Afghanistan sau Iraq. Imperiul cooperării reprezintă un vis atractiv, însă până să se transforme în realitate – şi s-ar putea ca asta să nu se întâmple niciodată – spaţiul postmodern trebuie să fie capabil de a se

apăra pe sine. Statele ce se ghidează după principiile raţiunii de stat şi ale politicii de putere creează vecini inconfortabili pentru conştiinţa democratică postmodernă. Presupunând că lumea evoluează (aşa cum pare a sugera Kissinger) către o luptă intercontinentală, este Europa pregătită pentru aşa ceva?

Al treilea pericol este specific lumii europene postmoderne şi emană chiar din interiorul său. O lume postmodernă în care interesele de securitate nu ocupă un loc de frunte în minţile oamenilor este o lume în care statul devine mai puţin important. La adăpostul creat de NATO ŞI UE, statul s-ar putea să slăbească şi să se fragmenteze, în special dacă devoluţia se transformă în dezintegrare. Un mozaic medieval de state s-ar putea să devină prea divers pentru a se mai organiza şi prea difuz pentru a mai permite existenţa hotărârii necesare în probleme de securitate. Din punct de vedere istoric, statul a fost forma de organizare cea mai eficientă în domeniul securităţii. Următoarele decenii vor

dovedi dacă o uniune de state va fi la fel de capabilă să combată ameninţările externe în măsura în care a fost capabilă să elimine conflictele interne.

Economia postmodernă poate avea ca rezultat faptul că fiecare trăieşte doar pentru sine şi deloc pentru comunitate, declinul accentuat al ratei natalităţii în Occident fiind deja o bună dovadă a acestei tendinţe. Există şi riscul ca deconstrucţia statului să ducă la deconstrucţia societăţii. În termeni politici, un exces prea mare de transparenţă şi de difuzare a puterii politice ar putea duce la un tip de stat şi de ordine internaţională în care nimic nu mai poate fi făcut şi nimeni nu mai este responsabil deoarece nu mai există un centru clar de putere şi responsabilitate. S-ar putea să ne înecăm cu toţii în complexitate.

Se pare că în Europa Occidentală era statului puternic – dintre 1648 şi 1989 – a trecut şi că ne îndreptăm acum către un sistem al suprapunerilor de roluri şi responsabilităţi între guvernăminte, instituţii internaţionale şi organizaţii private, fără

ca vreuna să mai deţină controlul. Poate fi făcut un astfel de sistem să funcţioneze? Trebuie să sperăm şi să încercăm acest lucru.

Partea a 11-a

CONDIŢIILE PĂCII:

DIPLOMAŢIA SECOLULUI XXI

INTRODUCERE

Singure, cuvintele sunt, cu siguranţă, hune.
(W.B. Yeats, *Cântecul ciobanului vesel*)

Trăim într-o lume plină de pericole care cu siguranţă se vor amplifica. Pericolele îngemănate reprezentate de terorism şi armele de distrugere în masă ne pun în faţa unui mediu de securitate modificat în mod radical. Conflictele vor produce pierderi mai mari decât până acum. Este esenţial să începem să căutăm soluţii atât la problemele noastre, cât şi la problemele altora. În trecut, era

suficient ca o naţiune să aibă grijă exclusiv de ea. Acest lucru nu mai este valabil şi azi. Într-o eră a globalizării, nicio ţară nu mai poate fi o „insulă”. Crizele din Kashmir, Orientul Mijlociu sau din Peninsula Coreea afectează securitatea pe fiecare continent şi sunt o preocupare pentru toată lumea.

Vechile soluţii oferite pentru rezolvarea problemelor legate de ordinea internaţională – balansarea sau hegemonia – nu mai sunt atractive. Dacă balanţa înseamnă balansarea dintre un număr din ce în ce mai mare de state aflate în posesia unor arme nucleare, atunci ea este mai mult o problemă decât o soluţie. În trecut, balanţele de putere se bazau pe războaie ocazionale destinate rebalansării sistemului ori descurajării agresorilor, într-o eră nucleară acest lucru nu mai este acceptabil.

Alternativă reprezentată de hegemonie nu este nici ea mai bună. Una dintre modalităţile prin care poate fi asigurat faptul că armele nucleare nu proliferează ar fi stabilirea unei hegemonii benigne a Statelor Unite. Însă şi acest lucru ar

ridica o mulţime de probleme şi ar rezolva doar câteva. O astfel de misiune ar fi mult prea mare pentru o singură ţară şi, în plus, oricât de benignă ar fi, hegemonia ar stârni oricum resentiment şi teamă. Din aceste temeri ar apărea terorismul şi, probabil, proliferarea şi mai accentuată a armelor de distrugere în masă. Chiar o hegemonie mai cuprinzătoare, care să includă Europa şi Japonia, deşi mai lejeră şi mai uşor de suportat la marginile sale, nu ar apărea deloc mai benignă în ochii celor cărora le-ar fi destinată.

Dacă nici balansarea, nici hegemonia nu mai sunt capabile să furnizeze securitate, atunci trebuie găsită altă soluţie. *Partea I* a acestei cărţi a descris alternativă ce s-a dezvoltat în Europa postbelică: o comunitate de state post-naţionale, post-imperiale, ce convieţuiesc într-o stabilitate şi securitate fără precedent istoric. Ceva similar, dacă se va putea obţine totuşi vreodată, ar fi potrivit la scară internaţională. Ar fi începutul unei adevărate societăţi internaţionale. Acest eseu explorează dificultăţile ce stau în faţa atingerii

unui astfel de obiectiv.

Soldaţii şi diplomaţii, în cele din urmă, încearcă să facă acelaşi lucru: să schimbe modul de a gândi al celorlalţi oameni. Atât soldaţii, cât şi diplomaţii, se confruntă cu aceleaşi probleme: nu ştiu nici ce se află în mintea oamenilor, nici cum aceştia vor reacţiona atunci când încerci să le schimbi punctul de vedere.

Greşelile în materie de politică externă pot fi cel puţin la fel de dezatruoase ca şi greşelile în materie de război. Uneori e chiar dificil să distingi între cele două. Pierderea de către Marea Britanie a coloniilor sale americane în secolul al XVIII-lea a fost, în principal, un eşec politic ce s-a manifestat în sine în termeni militari. A fost războiul din Vietnam un eşec de politică externă sau un eşec militar? Probabil că ambele, însă eşecul politic a venit primul. În sens invers, modul în care preşedintele J.F. Kennedy a gestionat criza rachetelor din Cuba a reprezentat un triumf diplomatic, dar în aceeaşi măsură a fost şi un succes militar, deoarece forţă a fost o parte

integrantă a strategiei de succes. Masacrul bosniacilor de către miliţiile sârbe la Srebrenica a fost atât un eşec diplomatic, cât şi unul militar; negocierile de la Dayton, care au încheiat războiul din Bosnia, au fost un succes atât pentru diplomaţie, cât şi pentru forţele armate implicate. Atunci când diplomaţia nu se referă la cum să eviţi războiul, ea se referă la cum să alegi să lupţi războiul potrivit, la timpul potrivit şi cu aliaţii potriviţi. Diplomaţia este, în cel mai mic detaliu, o problemă la fel de serioasă ca şi războiul.

Însă, pe când militarii profesionişti încearcă – aproape ca într-o rutină – să înveţe din trecut, efortul similar din lumea diplomatică este foarte mic. Istoria militară este studiată de toţi militarii serioşi, pe când istoria diplomatică pare a fi scrisă de cercetători pentru cercetători.

Acest eseu reprezintă o încercare de a oferi nişte maxime pentru diplomaţie. Ele nu sunt nici reguli, nici norme, ci doar nişte probleme asupra cărora să se poată reflecta. Lumea este fluidă. Contextul, dispoziţia şi personalitatea joacă toate

un rol mult mai important în relaţiile internaţionale decât sugerează manualele de specialitate. Diplomaţia este o artă, nu o ştiinţă. Marii oameni de stat creează reguli din mers, iar uneori o fac într-un mod strălucit. Însă pentru alţii ar fi deja mult spus că încearcă să înveţe din experienţă.

Punctul de început este ceea ce poate fi descris drept o perspectivă postmodernă. Obiectivul principal al politicii externe este considerat a fi pacea şi prosperitatea, nu puterea şi prestigiul. Puterea este vitală pentru apărarea păcii, însă nu trebuie uitat că ea este doar un mijloc, şi nu un scop în sine. Astfel, acestea sunt maxime pentru o eră post-imperială şi pentru puteri postimperiale, în vremurile premoderne20, războiul era un mod de viaţă; în vremurile moderne, războiul a fost un instrument de politică externă, însă în lumea postmodernă războiul este ceva ce trebuie evitat pe cât posibil. Utilizarea forţei este acum mai mult un eşec al politicii decât un instrument al acesteia. Venim dinspre Hobbes

şi al său război al tuturor împotriva tuturor, am trecut prin Clausewitz, pentru care războiul este o continuare a politicii prin alte mijloace, şi ne-am întors, în cele din urmă, la Sun-Tzu, filosoful-militar taoist chinez, care a argumentat că cel mai bun război este acela care nu trebuie luptat.

Samuel Huntington a scris că războaiele viitoare s-ar putea să fie legate mai mult de răspunsul la întrebarea „cine eşti?" decât de „ceea ce faci" sau „de partea cui eşti". Aceasta este, într-un fel, şi tema acestui eseu. Pacea viitoare s-ar putea şi ea să depindă de răspunsul la întrebarea „cine eşti?". Lumea este încă divizată între *Ei* şi *Noi,* însă (şi aici probabil argumentaţia mea diferă de cea a lui Huntington) există pentru *Noi* anumite oportunităţi în care putem decide şi cum ne definim pe noi înşine, şi cum îi definim pe ceilalţi.

Cu toate că acest eseu este scris ca un comentariu asupra a cinci maxime, el intenţionează să ofere un argument unic.

20 Clasificarea statelor în premoderne,

moderne şi postmoderne este explicată în detaliu în eseul anterior al acestei cărţi. Statul premodern nu este, de fapt, un stat. E o zonă a haosului, în care guvernământul a pierdut monopolul asupra violenţei, în care războiul civil şi criminalitatea fac din viaţa de zi cu zi un coşmar, aşa cum este cazul în Somalia şi alte câteva locuri din Africa. Statul modern este cel mai bine cunoscut. Ghidat de naţionalism, uneori agresiv, insistent asupra suveranităţii şi a monopolului faţă de lege şi forţă, statul modern a constitui! principalul mod de organizare a ordinii mondiale pentru o sută de ani sau mai mult, fiind, în acelaşi timp, cel mai dinamic şi, uneori, cel mai violent element. Statul postmodern este acel stat pregătit pentru a-şi redéfini suveranitatea sub forma drepturilor legale, dar şi pentru a accepta interferenţa reciprocă în afacerile interne. Primul exemplu de comunitate postmodernă este Uniunea Europeană.

Astfel, ar fi probabil mai util pentru cititor să înceapă cu o trecere în revistă a argumentului.

Prima maximă se referă la nevoia de a-i

înţelege mai bine pe străini. Acest gând (evident, dar adeseori neglijat) nu a fost niciodată mai relevant. Până la sfârşitul Războiului Rece, preocuparea centrală a politicii occidentale a fost reprezentată de ţări şi popoare cu tradiţii culturale similare. În Occident, războaiele au fost purtate de creştini împotriva creştinilor. Chiar şi comunismul a fost, de fapt, un bastard al Iluminismului şi al culturii creştine. Problemele noii ere vor veni din partea unor culturi ce sunt puţin înţelese în Occident. Efortul cerut în a le înţelege şi riscurile de a nu reuşi acest lucru, sunt uriaşe.

A doua maximă se referă la faptul că vieţile oamenilor şi politica ţărilor lor rămân locale chiar şi în era globalizării. Acest lucru este valabil şi pentru politicile externe. „Gândeşte global şi acţionează local" poate fi un bun slogan pentru lumea afacerilor, însă nu îi ajută cu nimic pe diplomaţi, întrucât străinii sunt prin definiţie ***outsidéri,*** puţin interesaţi în a acţiona pe plan local. Pentru ca o strategie de politică externă să

aibă impact, ea trebuie să meargă cumva „sub pielea” domeniului politicii interne a altor state.

Această constatare ne conduce la luarea în calcul, în cadrul celei de-a treia maxime, a dificultăţii de a influenţa guvernămintele străine. Guvernămintele pot fi mituite, însă încetează să mai asculte atunci când banii se termină; ele pot fi ameninţate, pot fi chiar înfrânte din punct de vedere militar, iar teritoriul lor ocupat, însă îşi pot schimba rapid politica odată ce trupele pleacă; ele pot fi şi convinse, persuadate. În final, ceea ce contează cel mai mult este probabil voinţa şi capacitatea de a face angajamente pe termen lung. Calea optimă de a folosi forţa militară s-ar putea să rezide tot într-o strategie a îndiguirii: să-ţi aperi ţara, căutând în paralel modalităţi de a-i schimba pe alţii.

Dificultatea acestui lucru, aşa cum argumentează a patra maximă, este că elementele fundamentale ale politicii unei ţări sunt mai profunde decât interesele sale naţionale. Negocierea intereselor este foarte importantă,

însă adevărata întrebare se referă la modul cum sunt definite acestea, totul fiind raportat la identitatea ţării respective şi a locuitorilor săi. Asigurarea unei schimbări de durată este, aşadar, ceva ce merge mai departe de negocierea asupra intereselor.

Totodată, pentru a găsi soluţii permanente s-ar putea să fie nevoie să gândim în termeni de redefinire a identităţilor. Numai în cazul în care va fi posibil să dezvoltăm o identitate mai largă va exista şansa de a construi acea comunitate internaţională care să ne permită să convieţuim unii cu alţii fără război.

Dacă priveşti lumea doar ca pe o luptă pentru putere şi interese, poţi ajunge la iluzia că schimbarea se obţine doar prin putere şi utilizarea forţei. Uneori acest lucru este posibil. Iar forţa rămâne vitală în stabilirea ordinii şi apărării libertăţii. Însă, de cele mai multe ori, forţa este o cale ineficientă în încercarea de a schimba modul de gândire al oamenilor. Pentru a fi capabil să schimbi modul de a gândi al cuiva, trebuie să fii,

de asemenea, pregătit să-ţi schimbi propriul mod de gândire. La nivel internaţional, soluţiile pe termen lung se referă la găsirea unei legitimităţi comune. Acest lucru putea însemna schimbarea propriilor idei referitoare la semnificaţiile cuvântului „străin”.

În cele din urmă, există două surse de putere: forţa şi legitimitatea. Oamenii se supun din frica de violenţă sau din respectul faţă de autoritate. Civilizaţia şi ordinea se nasc din punerea forţei în serviciul autorităţii legitime. Instrumentele de aplicare a forţei şi ideile referitoare la legitimitate se schimbă odată cu trecerea timpului şi cu progresul tehnologic. Însă atât forţa, cât şi legitimitatea, rămân esenţiale pentru asigurarea ordinii. Forţa fără legitimitate produce haos; legitimitatea fără forţă va fi răsturnată.

Maxima 1 Străinii sunt diferiţi

Politica externă ar fi foarte uşor de realizat dacă nu s-ar adresa străinilor.

Demersul diplomatic al lordului Macartney

pe lângă împăratul Chinei în 1793 – o expediţie diplomatică ce a inclus câteva sute de persoane, care au petrecut câteva luni în China – intenţiona stabilirea de relaţii între Imperiul Britanic şi cel Chinez, iar, în particular, viza deschiderea posibilităţii de stabilire a schimburilor comerciale. Împăratul chinez şi curtea sa au ignorat în totalitate aceste mesaje. Chinezii au interpretat vizita drept una venind din partea unui ţinut îndepărtat ce dorea să se pună voluntar sub cârmuirea împăratului Chinei. Ei au remarcat una din afirmaţiile lui Macartney: „Regele nostru ne-a trimis cu cea mai mare mare umilinţă pentru a prezenta omagiile sale Marelui împărat”. Chinezii l-au iertat cu generozitate pe ambasadorul britanic pentru insolenta cerere de a face schimburi cu China: „Nefiind obişnuit cu uzanţele Imperiului aţi prezentat propuneri indecente… îl veţi informa pe suveranul dumneavoastră că împăratul a fost de acord să nu îl considere pe acesta responsabil pentru erorile ce le-a comis faţă de instituţiile celeste, asupra cărora el se

dovedeşte a fi ignorant”. Probabil că chinezii nici nu aveau posibilitatea de a interpreta vizita altfel. De cealaltă parte, Macartney – care a refuzat de altfel să se ploconească – a raportat că a fost primit ca ambasador al unui stat suveran străin, că împăratul a ascultat cererile sale, dar nu a oferit niciun răspuns. Pentru Macartney, de asemenea, nu exista posibilitatea de a înţelege lucrurile altfel. Aşa cum demonstrează Alain Peyrefitte în cartea *Coliziunea a doua civilizaţii* (1989), procesul de neînţelegere reciprocă dintre britanici şi chinezi a continuat – elementul de neînţelegere voită fiind tot mai semnificativ – până în 1839, atunci când dialogul diplomatic a fost abandonat în favoarea „dialogului” armelor din Războaiele Opiumului.

Nu este deloc surprinzător că două civilizaţii atât de diferite, aflate la distanţe atât de mari, nu s-au înţeles deloc între ele. De atunci, lucrurile s-au mai schimbat, deşi vocabularul chinez al sincerităţii şi al apologiei gradate cu mare atenţie rămâne foarte diferit de tradiţia diplomatică

occidentală. Chiar şi atunci când China îşi promovează interesele într-o manieră asemănătoare cu cea a ţărilor vestice, o face printr-un limbaj ce poate fi foarte uşor înţeles greşit.

Cea mai cunoscută modalitate de a-i înţelege greşit pe străini este de a presupune că ei îţi sunt asemănători, greşeală comisă atât de Macartney, cât şi de împăratul Chinei. 170 de ani mai târziu, Hruşciov a comis acelaşi tip de greşeală atunci când a interpretat drept slăbiciune faptul că preşedintele Kennedy a folosit un canal informai, neoficial, de comunicare cu el. Canalul paralel de comunicare făcea parte, de altfel, dintr-un stil personalizat, de exprimare liberă, a echipei administraţiei Kennedy, dezvoltat de către fratele preşedintelui american, Bobby. Percepţia lui Hruşciov faţă de acest canal paralel de comunicare era că el este folosit doar atunci când vrei să eviţi o maşinărie guvernamentală ostilă ţie, lucru care probabil că ar fi fost adevărat în cazul lui Hruşciov, dacă ar fi ales o astfel de metodă de

comunicare.

Ar fi foarte uşor să ofer multe alte exemple, serioase sau banale. Un exemplu mai trivial poate fi considerată vizita făcută de o figură proeminentă a *Armatei Salvării* într-o ţară guvernată pe atunci de un regim militar. În ciuda întregului efort întreprins pe canalul diplomatic, mesajul că titlul său de „general” este unul onorific şi nu militar nu a fost înţeles corect. Acest personaj a fost întâmpinat la sosire cu onomri militare şi s-a bucurat – sau poate că nu s-a bucurat deloc – de un program complet referitor la activităţile forţelor armate. Orice diplomat poate oferi cel puţin o jumătate de duzină de astfel de întâmplări.

Lată însă şi trei exemple de cazuri cu consecinţe foarte grave. Primul exemplu este luat din evenimentele încâlcite ce au premers izbucnirii Primului Război Mondial. Kaiser-ul german, un personaj care a contribuit decisiv la atragerea continentului european în război, pare să fi fost ghidai în acţiunile sale de câteva premise

false. Atunci când a auzit de asasinarea Arhiducelui Franz Ferdinand la Sarajevo, kaiserul german i-a garantat împăratului austriac loialitatea sa neţărmurită *(Nibelungentreu,* sau „cecul în alb”, aşa cum e numit uneori), pe baza supoziţiei că austriecii nu doreau decât umilirea Serbiei, ţară a cărei cauză o promovaseră asasinii arhiducelui; „situaţia s-ar clarifica într-o săptămână datorită faptului că Serbia ar ceda imediat” afirma kaiser-ul. Împăratul Austro-Ungariei, Franz Josef – pe care se baza de altfel kaiser-ul – probabil că nici nu îl dorea, însă oficialii săi înalţi, inclusiv cei militari, îl doreau, iar împăratul nu mai deţinea controlul deplin asupra situaţiei. În orice caz, nu existase nicio raţiune ca acest război să devină unul general european până când Rusia nu a decis să intervină în sprijinul Serbiei. Astfel, a doua premisă falsă a kaiser-ului a fost că ţarul Rusiei va împărtăşi reacţia sa faţă de regicidul comis la Sarajevo („Ţarul nu îşi va oferi sprijinul unor asasini”) şi că va fi de acord cu pedepsirea Serbiei. Din nefericire, kaiser-ul nu

cunoştea presiunile la care era supus ţarul Rusiei de către opinia publică, cum ar fi demonstraţiile de stradă masive din faţa Ambasadei Austriei de la Sankt-Petersburg. Guvernul rus nu îşi permitea să ignore astfel de proteste într-o ţară care deja trecuse printr-o revoluţie şi se afla în pragul celei de a doua. Ţarul Rusiei, ca şi împăratul Austro-Ungariei, de altfel, nu deţinea controlul total asupra situaţiei. A treia asumpţie falsă a kaiser-ului german era că Marea Britanie („această naţiune de magazioneri, o naţiune mincinoasă, lipsită de conştiinţă şi urâtă de toată lumea”) orchestra un plan secret de distrugere a Germaniei. Probabil că acest lucru ar fi fost logic dacă Marea Britanie ar fi aplicat doctrina purului interes, respectiv un război preventiv împotriva rivalilor potenţiali, înainte ca aceştia să ajungă prea puternici şi să te lovească mortal. Totodată, e posibil ca şi kaiserul să fi făcut un lucru similar, dacă ar fi fost în locul Marii Britanii. De altfel, aşa cum s-a dovedit, nici măcar kaiserul nu deţinea controlul situaţiei. Astfel, odată mobilizarea

declanşată, el a descoperit că planurile militare – „imuabile”, după cum le numea şeful Statului Major german, von Moltke – prevedeau atacarea Franţei, lucru ce presupunea violarea neutralităţii Belgiei, şi astfel atragerea Marii Britanii într-un război european general.

Primele două judecăţi greşite făcute de kaiser-ul german subestimau riscurile confruntării cu Rusia; a treia judecată greşită l-a făcut să ignore încercările de aplanare a crizei întreprinse de Lordul Grey. În cazurile Rusiei şi Austriei, cel puţin, kaiser-ul credea că îşi cunoaşte foarte bine omologii (ceea ce, până la un punct, era adevărat) şi că aceştia se vor comporta şi vor gândi aşa cum ar fi făcut-o el însuşi. Însă s-a dovedit că el se înşelase în evaluarea celor doi monarhi datorită faptului că nu luase în calcul presiunile interne exercitate asupra lor. Aceste greşeli erau constituite din eşecul de a înţelege şi aprecia miza uriaşă ce se afla atât în faţa Germaniei, cât şi a Europei.

În cazul celui de-al doilea exemplu cu

consecinţe serioöse, în care ne referim la cazul Chinei moderne, lejeritatea cu care guvernul Statelor Unite – sau mai exact generalul MacArthur – a decis că nu există un risc real privind implicarea Chinei în războiul din Coreea, va rămâne celebru. În ceea ce priveşte partea americană, această percepţie pare să se fi dezvoltat din credinţa că sovieticii deveniseră din ce în ce mai precauţi faţă de evoluţia evenimentelor din Coreea (lucru adevărat), iar China s-ar fi aflat sub controlul sovietic (ceea ce era fals). S-ar putea să fi existat şi iluzia că „prietenia statornică a Americii faţă de poporul chinez" – pentru a-l cita pe Harry Truman – era un sentiment reciproc. Guvernul american deţinea surse de informaţii secrete preţioase la Moscova, însă niciuna la Beijing, deoarece americanii nici nu recunoşteau Republica Populară, nici nu erau reprezentaţi în China la nivel oficial.

Era, aşadar, un fapt eroic acela de a face orice fel de judecăţi faţă de China sau faţă de cum ar fi reacţionat China. Marca Britanie, care era cel

puţin reprezentată la Beijing, s-a apropiat de anticiparea evenimentelor, guvernul britanic intrând în alertă pe măsură ce trupele americane se apropiau de râul Yalu (care marchează frontiera dintre China şi Coreea), tară însă ca acest lucru să-i fi afectat cu ceva pe americani. Cu toate acestea, preocuparea britanică se referea în special la faptul că China ar putea să fie îngrijorată privind accesul la sursele de electricitate din valea râului Yalu, lucru ce reflecta, de altfel, mentalitatea de tip contabil care infectează de multe ori procesul politic britanic, o altă faţetă a premisei că străinii gândesc ca şi noi.

În fapt, preocupările Chinei erau mult mai largi şi, *mutatis mutandis,* probabil nu mult diferite de cele ale Statelor Unite. În acest sens, dacă Statele Unite ar fi putut decide că în perimetru! său de securitate cade Coreea – în ciuda semnalelor americane că nu era aşa – şi astfel să trimită trupe pentru a apăra un guvern democratic acolo, nu putea şi China, care de altfel dăduse semnale explicite în acest sens, să

privească de această dată Coreea de Nord ca făcând parte din perimetrul său de securitate şi astfel să fie decisă să o apere cu forţele sale armate? Privind retrospectiv, este într-adevăr uimitor cât de limitată a fost încercarea de a înţelege poziţia Chinei, în ciuda faptului că acest lucru nu ar fi fost chiar atât de dificil. Existau, fără îndoială, câţiva observatori capabili în China, care ar fi putut oferi o consiliere potrivită, însă ei fuseseră excluşi din procesul politic al Comisiei Camerei Reprezentanţilor privind activităţile legate de zonele ne-americane (House Committee on Un-American Activities).

Exemplul referitor la Coreea ne oferă a doua modalitate de a-i percepe şi înţelege greşit pe străini, respectiv aceea de a nu-i lua în calcul. În cadrul celui de-al treilea exemplu, cazul Vietnamului, Statele Unite au reuşit performanţa de a-i ignora pe nord-vietnamezi şi de a-i înţelege greşit pe vietnamezii din sud, simultan. În cartea sa dedicată Războiului din Vietnam*. În Retrospect* (1995). fostul secretar american al apărării din

acea vreme, Robert McNamara, identifică unsprezece cauze ale dezastrului. Primele patru sună aşa:

z Am judecat greşit intenţiile geopolitice ale adversarilor noştri şi am exagerat pericolele pe care acţiunile lor le-ar aduce Statelor Unite.

2. l-am privit pe oamenii simpli şi pe liderii din Vietnamul de Sud prin prisma propriei noastre experienţe. Am văzut în ei setea – şi o determinare de a lupta – pentru libertate şi democraţie. Am judecat total greşit forţele politice din acea ţară.

3. Am subestimat puterea naţionalismului de a motiva oamenii pentru a lupta şi a muri în scopul apărării credinţelor şi valorilor proprii.

4. Judecăţile greşite atât faţă de prieteni, cât şi faţă de inamici, au reflectat profunda noastră ignoranţă faţă de istoria, cultura şi politica din acea zonă, precum şi personalităţile şi felul de a fi al liderilor lor21.

McNamara avusese ocazia de a învăţa anterior aceleaşi lecţii în Cuba, unde fiasco-ul din operaţiunea Golful Porcilor a demonstrat că nici

cubanezii nu împărtăşeau aceeaşi sete pentru libertate şi democraţie cu Statele Unite. Dat fiind numărul mare de oficiali americani angajaţi în lupta din Vietnam, în planificarea strategiei, sau în gestionarea retragerii, este şocant să vezi cât de mic era numărul celor angajaţi practic în încercarea de a-i înţelege pe vietnamezi (probabil puteau fi număraţi pe degete), în comparaţie cu cei ce încercau să-i convingă pe vietnamezi să facă ceea ce doreau Statele Unite. Ne confruntăm, în acest caz, cu un contrast izbitor, prin comparaţie.

21 Robert McNamara, *în Retrospect: the Tragedy and Lessons of Vietnam* (Times Books, 1995).

De pildă, cu abordarea Statelor Unite faţă de Japonia după Al Doilea Război Mondial, când Pentagonul a angajat pe unul dintre cei mai renumiţi antropologi americani pentru a scrie un studiu referitor la societatea japonezăz2. Acest din urmă fapt ne arată forţele militare performând la nivel excepţional. Cele trei exemple citate mai sus, exemple ce vorbesc de situaţii în care războaiele

merg prost ea rezultat al neînţelegerii celeilalte părţi, ilustrează situaţii în care, probabil printr-o coincindenţă, factorul militar a ajuns să controleze procesul decizional. S-ar putea ca lipsa de interes a militarilor în ceea ce-i priveşte pe oponenţii lor externi să derive din percepţia că aplicarea coercitivă a puterii ar fi fost singura modalitate de a obţine rezultatele scontate.

Avem de-a face cu o lecţie pe care toţi va trebui să o reînvăţăm: străinii sunt diferiţi. Ei au evoluat cu totul diferit faţă de noi; gândurile lor sunt structurate diferit deoarece limbile pe care le vorbesc şi cărţile pe care le-au citit sunt diferite; obiceiurile lor diferite au fost formate de şcoli diferite, de alte obiceiuri sociale, de eroi naţionali diferiţi, de biserici, moschei sau temple diferite; s-ar putea ca ei să privească la televizor aceleaşi comedii cu noi, însă ştirile TV încă vin din studiouri diferite şi cu diferite puncte de vedere; mai mult, ideile lor referitoare la justiţie şi legitimitate s-ar putea să fie semnificativ diferite de ale noastre.

Desigur, este foarte dificil să înţelegi pe toată lumea. Cu toţii facem greşeli, toţi suntem victime ale greşelilor. Chamberlain ar putea fi iertat pentru faptul de a-l fi înţeles greşit pe Hitler („un om pe care te poţi baza atunci când şi-a dat cuvântul"). De altfel, chiar foarte mulţi germani l-au înţeles greşit pe Hitler. Însă atât Hitler, cât şi von Ribbentrop – ultimul ar fi trebuit să ştie deoarece a petrecut o perioadă de timp în Marea Britanie – l-au înţeles greşit pe Chamberlain. Se pare că Hitler ar fi întrebat

— Studiul lui Ruth Benedict. *The Chrysanthemum and the Sword: Pattems of Japanese Culture* (Seeker & Warburg, 1947) a rămas clasic până în zilele noastre.

„Was nun?" („Şi acum?") arunci când, împotriva tuturor aşteptărilor, Chamberlain s-a ţinut de cuvânt şi a declarat război în 1939. Ambele părţi au comis simultan aceleaşi greşeli, fiecare crezând că partenerul de negociere juca în conformitate cu aceleaşi reguli. Chamberlain a presupus că Hitler era un gentleman ce îşi va

respecta cuvântul dat; Hitler nu s-a gândit nici măcar un moment că Chamberlain s-ar putea să-şi păstreze cuvântul dat. Cincizeci de ani mai târziu am trecut printr-un proces similar de iluzii şi deziluzii în cazul lui Slobodan Milosevic.

Cazul lui Chamberlain nu este singular. Înţelegerea greşită a lui Hitler şi a Germaniei de către Stalin a fost chiar mai gravă. În ciuda avertismentelor din toate părţile (mai mult de şaptezeci, conform unor surse), precum şi în ciuda neruşinării explicite a lui Hitler, Stalin se pare că ar fi crezut că Hitler va ţine la pactul sovieto-nazist până în ultimul moment, când trupele germane au invadat URSS. Stalin nu a judecat mai puţin greşit situaţia nici atunci când l-a suspectat pe Churchill că folosea deliberat războiul pentru a distruge Uniunea Sovietică. Mai apoi a venit rândul lui Roosevelt, care l-a judecat greşit pe Stalin presupunând că alianţa pe timp de război va fi posibilă şi ulterior, Roosevelt crezând, totodată, că Stalin ar fi dispus să colaboreze cu el în ceea ce privea viziunea roosveltiană a unei lumi a pieţelor

deschise, gestionate de forţele liberale progresiste.

Aceste percepţii şi înţelegeri greşite s-au manifestat în primul rând la nivel individual, dar ele existau şi la nivel cultural sau societat. Cum ar fi putut Roosevelt să îl înţeleagă pe Stalin când el avea o atât de redusă cunoaştere asupra a ceea ce Uniunea Sovietică era de fapt? Sau cum ar fi putut Stalin, care nu călătorise niciodată în afara Rusiei – cu excepţia perioadei în care fusese comisar al Armatei Roşii în Polonia – să aibă habar de modul de a gândi al unuia ca Churchill, care venea într-adevăr din altă lume? Este greu de crezut că Hitler, Chamberlain, Roosevelt sau Stalin ar fi comis aceleaşi erori în cazul în care ar fi avut de-a face cu conaţionali de-ai lor. Acelaşi lucru se poate spune şi despre cei care au încercat să negocieze cu Milosevic. În cursul anilor 1990, liderii politici occidentali au înţeles în cele din urmă că liderii din Balcani nu erau neapărat nişte gentlemani oneşti, în ciuda limbii engleze bine şlefuite prin care îşi transmiteau minciunile.

Înseamnă acest lucru că ar trebui, poate, să eliminăm discuţiile diplomatice informale? Nu în mod necesar. Relaţiile de putere şi relaţiile personale sunt inevitabil împletite şi de aceea este mult mai bine ca cei ce deţin puterea să se cunoască şi să se înţeleagă între ei. Însă ar trebui, într-adevăr, ca ei să se cunoască unul pe celălalt. Acest lucru presupune o înţelegere minimală a trecutului politic şi cultural diferit al fiecăruia – lucru ce nu poate fi dobândit în urma unor întâlniri generate de crize – şi, în acelaşi timp, înţelegerea relaţiilor de putere, precum şi a motivaţiilor politice (iar uneori private) pe care le au. Contactul personal este necesar – încrederea este, într-adevăr, în cele din urmă esenţială – dar nu este suficient.

Înţelegerea greşită a inamicilor poate veni şi din percepţia că inamicul încearcă întotdeauna să te înşele, dar, cu toate acestea, şi neînţelegerile dintre amici sunt la fel de răspândite. Marea Britanie şi, probabil, şi Statele Unite din când în când au subestimat în mod sistematic dorinţa

Germaniei de reunificare. Marea Britanie şi SUA nu erau ameninţate de existenţa *status-quo*-|*i*||*x*|. Pentru cele două, divizarea Germaniei şi a Berlinului erau un fel de soluţie. Soluţia nu ar fi fost neapărat satisfăcătoare, însă toată lumea se obişnuise cu ea. Lideri cum au fost Macmillan sau Kennedy erau mult mai interesaţi de stabilitate decât de schimbare. De Gaulle, care trăise perioada în care ţara sa fusese divizată şi ocupată, îl înţelegea, probabil, mult mai bine pe Adenauer.

Puterilor imperiale le este foarte dificil să înţeleagă sentimentele celor pe care i-au colonizat. Lucrurile arată diferit, în funcţie de poziţia pe care te afli, la vârf, sau la bază. Imperiile sunt interesate de ordine; subiecţii lor doresc libertatea şi controlul asupra propriilor destine. „Dar nu sunteţi voi liberi sub imperiu?” ar putea întreba, intrigat, imperialistul. În timpul Primului Război Mondial, britanicii s-au amăgit crezând că arabii îşi doreau să fie guvernaţi de Marea Britanie; tot britanicii au făcut şi greşeala clasică prin care presupuneau că instituţiile

străine sunt similare cu ale lor, crezând astfel că, de pildă. Călifarul era o versiune islamică a Papalităţii. Ulterior, în aceeaşi regiune, era aproape cert că Eden şi Nasser urmau a se înţelege greşit unul pe celălalt. Mult mai şocant în cazul tragicomediei din Suez a fost faptul că britanicii i-au înţeles atât de greşit pe americani. Însă, neînţelegerea celei late părţi între americani şi britanici are o istorie lungă. Eşecul parlamentului şi guvernului britanic din secolul al XVIII-lea în a-i înţelege pe subiecţii nord-americani – în ciuda legăturilor istorice, de sânge şi lingvistice – a fost doar începutul.

Probabil că cei puternici au dificultăţi mult mai mari în a înţelege lumea exterioară. În primul rând, cei puternici au mult mai puţină nevoie de a-i înţelege pe alţii, prin comparaţie cu cei slabi. Dacă poţi să-ţi atingi scopul prin forţă, de ce să te mai deranjezi cu procesul laborios şi de durată de a-i înţelege sau persuada pe străini? Cei puternici pot să-şi poarte singuri de grijă în majoritatea timpului. Problema este că, pe măsură ce devii

mai mare cu atât greşelile pe care le comiţi sunt mai mari, iar reţinerea în a recunoaşte greşelile de timpuriu şi a le corecta este şi ea mai mare. În al doilea rând, o ţară mare, cu un aparat birocratic şi imperial uriaş, va întâmpina mari dificultăţi în a atinge consensul la nivel intern, încât a-i mai asculta pe străini sau a lua în calcul preocupările lor s-ar putea să fie pur şi simplu prea complicat. Dacă te afli în mijlocul unei ţări mari, într-o mare capitală, în interiorul unei administraţii mari, poate fi o problemă uneori chiar să realizezi că mai există o lume exterioară.

Războiul modern creează şi el o distanţă; la prima privire, el creează percepţia că înţelegerea oamenilor este mai puţin importantă. Dacă nici măcar nu mai ai nevoie să fii aproape de oameni pentru a-i ucide, de ce să te mai îngrijorezi despre ce ar putea fi în capul acelor oameni? O astfel de abordare neglijează faptul că a câştiga bătălii nu este echivalent cu a câştiga un război. Războiul se referă la schimbarea modului de a gândi al oamenilor, sau cel puţin la schimbarea

comportamentului lor. Dacă armele moderne creează iluzia că îi poţi gestiona pe străini de la distanţă, atunci aceste arme sunt la fel de periculoase pentru cei care le deţin ca şi pentru victimele lor. Totuşi, gestionarea problemelor legate de ţinte mai puţin clare, aşa cum sunt grupurile teroriste, solicită un grad mai mare de inteligenţă şi sensibilitate. Acelaşi lucru îl solicită şi pacea. Dacă descoperim că suntem eficienţi în purtarea războiului şi inepţi în ceea ce priveşte pacea, atunci înseamnă că ne reîntoarcem la abordarea lui Ginghis-Han sau Timur Lenk.

Cuvintele şi armele pot crea distanţă. Acest lucru este suficient pentru a evita terminologia şi vocabularul religios sau moral în diplomaţie; descrierea lumii în categorii morale poate îngreuna înţelegerea celorlalţi. Caracterizarea Statelor Unite de către Iran drept „Marele Satan” reprezintă un handicap serios în momentul în care trebuie încheiate înţelegeri. Ronald Reagan şi-a început mandatul de preşedinte numind URSS „imperiul răului”, însă a renunţat la acest limbaj şi

la sentimentele din spatele său pe măsură ce a început să dezvolte o relaţie serioasă cu Gorbaciov.

Imposibilitatea de a te pune pe tine în locul celuilalt este destul de gravă. Problema este că, chiar şi atunci când încerci să faci acest lucru o vei face prost, deoarece locul celuilalt nu este deloc acolo unde îţi imaginezi tu că ar fi, şi, mai mult, imaginaţia celuilalt, în locul căruia vrei să te pui, este diferită de a ta. Dacă Saddam Hussein i-ar fi înţeles pe străini mai bine, poate că nu le mai dădea drumul ostaticilor când a avut loc „Furtuna în Deşert", şi probabil că, în primul rând, nu ar mai fi invadat Kuweitul. Nu este suficient nici să asculţi atent la ceea ce străinii îţi spun, sau să te uiţi la ceea ce fac ei. Probabil că Saddam Hussein l-a înţeles corect pe ambasadorul american. URSS şi Coreea de Nord e posibil să fi înţeles corect ceea ce Acheson a părut să spună (într-un discurs ţinut la Naţional Press Club în ianuarie 1950), anume că Peninsula Coreea nu era în perimetrul de securitate al SUA – lucru ce ar fi implicat că

Statele Unite nu ar fi apărat-o. Argentinienii au tras şi ei concluzia logică în urma retragerii vasului britanic *Endurance:* dacă britanicii nu erau dispuşi să plătească nici costurile menţinerii unui vas de supraveghere în regiune, era puţin probabil ca ei să lupte pentru Insulele Falkland. Însă informaţia şi analiza nu sunt suficiente. E nevoie să înţelegi temperamentul ţării şi al liderilor săi, respectiv cum vor reacţiona ei într-o situaţie de criză. Unul dintre motivele succesului extraordinar al lui Henry Kissinger în Europa şi Orientul Mijlociu a fost, pe lângă intelectul său excepţional, faptul că avea capacitatea şi experienţa de a intra în empatie cu ambele părţi.

Primul lucra pe care decidenţii trebuie să îl facă este să-i asculte pe oamenii aflaţi la faţa locului. Reflectând asupra erorilor comise în Vietnam, Robert McNamara notează: „S-ar putea să fi făcut erori de interpretare similare faţă de sovietici de-a lungul confruntărilor noastre frecvente – Berlin, Cuba, Orientul Mijlociu – dacă nu am fi avut parte de consilierea şi sfaturile

unora ca Tommy Thompson, Chip Bohlen şi George Kennan. Aceşti diplomaţi de marcă au petrecut decenii studiind Uniunea Sovietică, poporal şi liderii săi, încercând să înţeleagă corect de ce se comportau într-un anumit fel sau cum ar fi putut reacţiona la acţiunile noastre" 23. Însă ar trebui probabil să mergem cu un pas mai departe şi să acceptăm posibilitatea că s-ar putea ca niciodată să nu ne înţelegem între noi. Sir Anthony Parsons, care a deţinut postul de ambasador al Marii Britanii la curtea şahului Iranului, obişnuia să-şi aducă aminte de anxietatea pe care o resimţea

23 Robert McNamara, *op. cit.*

Atunci când şahul decidea să-i vorbească unui distins oaspete britanic în engleza sa excelentă. Dacă şahul s-ar la adresat în persană, iar conversaţia s-ar fi purtat printr-un interpret, oaspetele ar fi rămas cu impresia că avea de-a face cu cineva venind dintr-o altă cultură. Conversaţia în limba engleză fluentă, însă, era mult mai riscantă: ea lăsa impresia că cei doi s-au

înţeles foarte bine, iar şahul nu era deloc diferit de englezul obişnuit.

Înţelepciunea convenţională poate fi şi ea greşită, chiar dacă este emisă de presupuşi experţi. „Ura interetnică multiseculară” s-a dovedit a fi o explicaţie eronată dată conflictelor din Balcani, iar capacitatea de a lupta a sârbilor nu s-a ridicat la nivelul aşteptărilor sugerate de Al Doilea Război Mondial. Nu s-a dovedit corectă nici afirmaţia unora conform cărora prezenţa forţelor militare străine nu este binevenită în Afghanistan. Este important să fii la faţa locului pentru a înţelege, însă acum, nu cu douăzeci de ani în urmă.

Una dintre regulile cardinale ale diplomaţiei este că trebuie să asculţi vocea şi sfaturile venite de la faţa locului. Acest lucru se poate dovedi greşit, însă şansele de a vedea lucrurile dintr-un unghi deformat cresc proporţional atunci când te afli la mii de kilometri distanţă. Ca observator experimentat, George Kennan a fost acela care a produs mutaţia din politica externă americană faţă

de URSS prin disiparea iluziilor preşedintelui Roosevelt referitoare la posibilitatea de a putea coopera cu Stalin. (Faimosul articol semnat de „X” în revista *Foreign Affairs* a sosit exact la momentul în care şi alţii începuseră să vadă tot mai clar duritatea sistemului sovietic.) Ca o precondiţie la problema sfaturilor de la faţa locului, o ţară trebuie reprezentată de cineva care vorbeşte limba. Înţelege cultura politică, observă cursul vieţii de zi cu zi, cunoaşte temperamentul liderilor şi preocupările omului de pe stradă, cu care respiră practic acelaşi aer. Teoria conform căreia în era telefoanelor, a e-mail-urilor şi a avioanelor cu reacţie nu mai ai nevoie de reprezentare la faţa locului este complet greşită. Aşadar, relaţiile diplomatice ar trebui întrerupte, iar ambasadele închise doar arunci când nu mai există alternativă. (De obicei, exact arunci când guvernele ar avea cea mai mare nevoie de ele apare şi presiunea de a închide ambasadele.) Nu aş vrea să sugerez prin aceasta faptul că diplomaţii ar deţine vreun monopol asupra înţelepciunii şi cunoaşterii.

Diplomaţii, ca şi oricine altcineva, pot emite judecăţi greşite. De exemplu, informaţiile trimise de Ambasada Marii Britanii din Berlin înainte de Al Doilea Război Mondial s-au dovedit a fi sărace, iar, pe de altă parte, Ambasada Statelor Unite din Saigon a ajuns să fie dominată de militari, iar informaţiile pe care le-a dat reflectau mai mult iluzii, nicidecum realităţile din sate şi de pe străzi. Fii pregătit să asculţi pe oricine are un anumit nivel de profunzime în problemele ţării şi mentalităţii liderilor săi. S-ar putea spune multe, de asemenea, despre oportunitatea de a pleca urechea la ceea ce spun vecinii ţării de care eşti interesat. Vecinii au şi ei interese mari în joc, precum şi un anumit grad de empatie culturală. Succesorul lui McNamara în postul de Secretar al Apărării, Clark Clifford, a început să aibă îndoieli faţă de politica americană din Vietnam în momentul în care a observat că Thailanda era pregătită să trimită doar 2.500 de oameni, prin contrast cu cei circa o jumătate de milion trimişi de americani. Probabil thailandezii ştiau ceva în

plus faţă de Washington.

Nu toate percepţiile greşite conduc la războaie, şi nu toate războaiele sunt cauzate de percepţii şi înţelegeri eronate. În cazul Primului Război Mondial, judecăţile eronate au jucat un rol important. Poate că războiul tot ar fi venit, mai devreme sau mai târziu, fie datorită faptului că aşa dorea de fapt Germania, aşa cum argumentează unii istorici24, fie pur şi simplu datorită faptului că războiul era atunci încă parte a culturii relaţiilor internaţionale. Nimic nu este, însă, inevitabil, iar marile evenimente istorice încă depind de deciziile şi, uneori, de greşelile, indivizilor. Dacă aceştia

24 Cea mai binecunoscută opinie în acest sens îi aparţine lui Franz Fischer în *Germany's War Aims în the First World War* (London, 1967).

Sunt mai bine informaţi, dacă se înţeleg între ei mai bine, atunci vor lua şi decizii mai bune. Orice părere am avea despre Primul Război Mondial, este clar că în cazul Celui de-al Doilea Război Mondial nu mai poate fi vorba doar de

accidente şi judecăţi eronate. Al Doilea Război Mondial s-a produs deoarece Hitler şi partidul nazist şi l-au dorit. Însă, şi în acest caz, dacă unii ar fi înţeles atunci în mod mai clar asta, şi dacă ar fi fost pregătiţi să şi acţioneze ca atare, probabil că exista şi posibilitatea prevenirii războiului. Churchill, cel puţin, a crezut tot timpul acest lucru.

A lucra cu guvernele străine poate fi mult mai dificil în era democratică decât era pe vremea „frăţiei" monarhilor, când diplomaţii proveneau cu toţii din aceeaşi aristocraţie transnaţională. La momentul când se producea schimbarea, credinţa kaiser-ului în această frăţie dintre monarhi l-a împiedicat să vadă ascensiunea sentimentului naţional din Rusia, precum şi importanţa acestuia în calculele ţarului. Cultura comună a unei elite care întâi vorbea latina, apoi italiana, şi ulterior franceza, a trecut. În locul ei avem o cultură de masă comună, însă acest lucru are puţin de-a face cu felul în care oamenii gândesc sau reacţionează. Într-o lume a comunicaţiilor şi produselor globale,

iluzia similarităţii este din ce în ce mai puternică. S-ar putea ca străinii să poarte aceiaşi jeanşi şi să mănânce aceiaşi hamburgeri, s-ar putea ca ei să vorbească aceeaşi limbă globală, însă ei nu gândesc la fel.

Maxima 2

Ceea ce contează, în final, este politica internă în secolul al XLX-lea, istoricii germani au dezvoltat o teorie numită primordialitatea politicii externe. În conformitate cu această teorie, statul ar da întotdeauna politicii externe precedenţă în faţa politicii interne. Întrucât originea statului rezidă în crearea unei securităţi comune pentru locuitorii săi. şi întrucât datoria fiecărui stat este aceea de a se proteja de un posibil atac extern, această teorie are logica ei. Pentru o mare parte a istoriei acest lucru trebuie să fi fost valabil. În măsura în care statele erau preocupate în primul rând cu apărarea, în măsura în care monarhii îşi datorau poziţia unor conexiuni dinastice şi sancţiunii bisericii şi nu neapărat propriului popor, relaţiile cu ceilalţi monarhi erau o problemă de

importanţă vitală. Pentru o lungă perioadă de timp, în orice caz, politica de stat s-a referit doar la chestiuni de politică externă sau apărare, politica internă revenind în actualitate doar atunci când apărea nevoia de a ridica taxele pentru a putea plăti costurile războaielor. În secolul al XLX-lea însă, exact atunci când erau dezvoltate teoriile referitoare la politica externă, aceasta începea, de fapt, să-şi piardă din supremaţie, ilustrând într-un fel argumentul lui Hegel despre bufniţa Minervei25. Guvernele deveneau tot mai dependente de sprijinul intern, iar sprijinitorii de la nivel intern – în curând, votanţii – erau tot mai interesaţi de politica internă, domestică.

În zilele noastre, primatul sferei politice domestice este mai mult decât evident în majoritatea ţărilor. Ceea ce păstrează guvernele la putere este politica de acasă, nu relaţiile externe. În Marea Britanie, niciun scrutin din secolul XX nu a fost câştigat sau pierdut ca rezultat al unor acţiuni de politică externă şi, în plus, cu una sau două excepţii (Germania anului 2002 poate fi un

exemplu), acest lucru este adevărat pentru orice ţară democratică. Şi în cazul statelor nedemocratice, principala ambiţie a unui guvern este de a rămâne la putere. Uneori, acest lucru presupune politici gândite pentru a menţine masa poporului fericită, alteori atenţia guvernului se poate îndrepta către a menţine armata fericită. Orice s-ar întâmpla, preocuparea pentru fericirea străinilor figurează foarte jos în agendă.

25 Hegel se referea la faptul că oamenii devin conştienţi de un anumit fenomen abia atunci când acesta este pe punctul de a dispărea.

Ar fi foarte uşor să multiplic exemplele. Puterea lobby-urilor industriale, a contributorilor externi la campaniile electorale – multe ţări scot în afara legii contribuţiile financiare străine la campaniile electorale tocmai datorită forţei acestora –, precum şi al lobby-urilor din domeniul agriculturii sau pescuitului sunt foarte bine cunoscute. Cine beneficiază de mai multă asistenţă socială, cei câţiva fermieri relativ înstăriţi de acasă, sau numărul uriaş de oameni

săraci din ţările mai puţin dezvoltate? Răspunsul este, desigur, fermierii de acasă. La nivel global, subvenţiile din agricultură sunt de circa zece ori mai mari decât valoarea ajutoarelor internaţionale penmr dezvoltare. Atunci când vine vorba de a opta între interese interne şi interese externe, nivelul intern câştigă. Preşedinţii ascultă întotdeauna foarte atent mesajele liderilor şi omologilor externi, însă ascultă şi mai atent mesajele venite din partea intereselor interne şi a alegătorilor. Un bun diplomat ştie cum să mobilizeze lobby-urile interne. Un ambasador străin la Londra, hotărât în a obţine vizita unui ministru britanic în ţara sa, după un foarte slab progres înregistrat pe baza procedurilor uzuale, a spus fiecărei companii britanice cu interese de afaceri în ţara sa că se află în faţa unor pierderi semnificative dacă vizita nu va avea loc. Lobby-ul făcut de companiile britanice s-a dovedit, ulterior, mult mai eficace decât toate eforturile pe care le-ar fi făcut vreodată ambasadorul străin. O extensie a acestei abordări o găsim acum în cazul

organizaţiilor internaţionale neguvernamentale (ONG). Dacă reuşeşti să aduci de partea ta organizaţii ca *Greenpeace* sau altele asemănătoare, ele pot fi capabile să mobilizeze lobby-urile interne din alte ţări. Acest lucru a fost experimentat cu succes de către guvernul canadian în dorinţa sa pentru un tratat care să interzică minele anti-personal.

Chiar şi în cazul în care există un sprijin intern aparent redus, opinia publică poate juca un factor important. Incidentul americano-chinez din 2001 legat de avionul de spionaj (în care forţele militare chineze au doborât un avion american cu electroni de supraveghere, despre care au spus că le-ar fi violat spaţiul aerian, creând apoi dificultăţi în reîntoarcerea acasă a echipajului şi aparatului) a fost la suprafaţă o problemă de politică externă. În orice caz, este evident că pentru guvernele ambelor ţări opinia publică a jucat un rol considerabil. Astfel, în China, nevoia de a ţine sub control mânia populară a părut a fi principalul aspect politic de gestionat. Temerea guvernului

chinez a fost că mânia îndreptată faţă de guvernul american s-ar putea întoarce împotriva sa în cazul în care publicul nu va considera răspunsul suficient de dur. În cele din urmă, atât echipajul, cât şi avionul au fost returnaţi, ultimul în bucăţi şi piese. În mod similar, disputa dintre Marea Britanie şi Spania asupra Gibraltarului, care pare a fi doar o chestiune de interes extern, nu este importantă deloc din punct de vedere al politicilor externe – Gibraltarul şi-a pierdut semnificaţia strategică de mult –, ci este importantă în ochii opiniei publice din Marea Britanie, Spania şi Gibraltar. În gestionarea problemei palestiniene, care a părut a se apropia de mai multe ori de punctul de fierbere în ultimii ani, ceea ce galvanizează acţiunea statelor arabe nu este neapărat evoluţia evenimentelor din teritoriile ocupate, cât reacţia populaţiilor lor. Atunci când apar manifestaţii de stradă în ţările lor, liderii politici arabi vin în faţă cu încercări reale de rezolvare a problemei.

Evaluarea modului în care evenimentele de

politică externă afectează diverse audienţe interne – dreapta republicană, adepţii Partidului Laburist, armata chineză, strada din ţările arabe – este acum parte a vocabularului relaţiilor internaţionale. Argumentul pentru oferirea unor astfel de exemple este de a arăta măsura în care politica externă este afectată de forţele politice interne. Să ne gândim doar cât de diferită ar fi politica externă americană fără lobby-urile irlandez, evreiesc, polonez, grec, lituanian şi, fără îndoială, multe altele. Lobby-ul cubanez, de pildă, a încurajat de mai mulţi ani o politică a insuccesului, deoarece embargo-ul american pare să îl fi menţinut pe Fidel Castro la putere. Raţiunea şi interesul ar fi modificat politica americană faţă de Cuba de mult.

Uneori, consideraţiile legate de politica internă afectează politica externă chiar şi în domenii unde nu ar părea plauzibile posibile conexiuni. De exemplu, ţările preocupate de mişcările de auto-determinare din interiorul propriilor graniţe privesc situaţiile externe

aproape în exclusivitate din această perspectivă. China doreşte, de exemplu, ca provincia Kosovo să rămână parte a Serbiei-Muntenegru nu din raţiuni de diplomaţie balcanică, ci datorită problemelor din Taiwan şi Tibet. Politica Rusiei este similară. Mai mult, dacă un diplomat britanic discută cu un diplomat spaniol despre statutul Hong-Kong-ului, analogia cu Gibraltarul nu este deloc departe.

În alte situaţii, politica externă poate fi un simbol al unei lupte cu rădăcini mai adânci pentru influenţă la nivel intern. Acesta este, probabil, cazul bătăliilor politice dintre aşa-numiţii reformatori şi radicalii din Iran. Adevărata bătălie este reprezentată de lupta pentru putere internă, iar politica externă nu reflectă altceva decât umbra acestor lupte. Legitimitatea, şi astfel puterea, derivă din opinia publică internă, care este în general preocupată de probleme de acasă. Politica internă se referă la obţinerea puterii politice în interior; fără aceasta, nu există nicio posibilitate de a exercita vreo influenţă externă.

Întrucât ceea ce contează cel mai mult este

politica internă, politica externă rămâne de interes secundar până în momentul în care începe să preseze problemele interne. Când diplomaţia se referă la „alţi oameni” – situaţia din Orientul Mijlociu, criza din Africa, nevoia de stabilizare a Afghanistanului – ea poate fi importantă şi pasional interesantă, uneori chiar vitală pentru interesele naţionale pe termen lung. Însă atunci când interesele interne – şomajul, sistemul de taxe, emigraţia, sau aranjamentele de securitate socială – intră în joc, tonul discuţiilor se amplifică brusc. Aceste elemente de politică internă sunt catalogate drept „politica de jos”, un fel de probleme politice de zi-cu-zi ce sunt departe de diplomaţie, dar care câştigă sau pierd alegerile. Dacă negocierile externe sunt de natură a conduce la creşterea nivelului taxelor sau la creşterea numărului emigranţilor, atunci dezbaterea politică devină mai dură şi mai intensă. În vremuri de pace, acestea sunt de fapt interesele vitale ale guvernămintelor.

Premierii şi preşedinţii sunt angajaţi în

dezbateri în aceeaşi măsură cu miniştrii de externe. Politica externă începe acasă.

Respingerea de către chinezi a delegaţiei diplomatice a Lordului Macartney nu a avut nimic de-a face cu politica externă. În schimb, ea a reflectat convingerea că a permite deschiderea schimburilor comerciale cu lumea exterioară ar putea afecta stabilitatea internă a Chinei. Într-un anumit fel, acelaşi tip de logică este aplicată, în sens invers, şi de modernizatorii Chinei de astăzi. China a intrat în Organizaţia Mondială a Comerţului (OMC) nu din raţiuni de politică externă, ci datorită faptului că guvernul crede că acest lucru va arunca în sus economia chineză („reforma economică" este termenul politicos) şi va creşte prosperitatea în China. Politica s-ar putea să fie una externă, însă resorturile sale sunt interne. Kaiser-ul german a judecat eronat reacţia Rusiei la evenimentele din Serbia din 1914, deoarece el nu era conştient de importanţa dimensiunii interne. Momentul în care tratamentul slavilor a devenit o problemă de emoţie populară

în Rusia – pe măsură ce naţionalismul se răspândea în întreaga Europă – el a devenit o problemă internă pentru ţar, iar politica sa externă a trecut în planul doi.

Este ştiut faptul că politica externă reprezintă reflecţia politicii interne: care sunt priorităţile guvernamentale interne, ce probleme ridică sentimente populare puternice, ce poate avea succes şi ce poate eşua. Pe timp de război, politica externă este de o importanţă supremă, însă asta se datorează faptului că ameninţarea confruntată – invazie, ocupaţie, cu toate consecinţele lor, cum ar fi pierderea proprietăţii, violenţa, pierderea autonomiei26 – ar fi catastrofală pentru afacerile interne. Din acelaşi motiv, deciziile strategice referitoare la apartenenţa la alianţe sau alte acorduri cu efecte profunde, cum ar fi integrarea în Uniunea Europeană, trebuie să fie văzute ca

26 Pierderea autonomiei are un efect real asupra vieţii de zi cu zi. De exemplu, în Germania ocupată, *Directiva Aliată Nr. 1* prevedea că limbile

oficiale din Germania erau de atunci înainte engleza, rusa şi franceza.

Foarte importante pentru agenda politică internă, deoarece ele au consecinţe interne foarte serioase.

Întrucât politica externă este o proiecţie exterioară a afacerilor interne, înseamnă că schimbarea reală de curs a politicii externe derivă din schimbările interne. Trebuie doar să privim înjur pentru a vedea acest lucru. Transformarea Europei începând cu 1989 a survenit în urma programelor de *glasnost* („deschidere”) şi *perestroika* („restructurare”) ale lui Gorbaciov, ambele fiind cuvinte ruseşti ce se refereau la obiective de politică internă ale URSS. Celelalte schimbări majore din Europa au intervenit tot ca urmare a unor revoluţii interne, respectiv sfârşitul regimurilor militare şi autoritariste din Spania, Portugalia şi Grecia. Mai departe, sfârşitul Revoluţiei Culturale din China a avut un impact profund asupra felului în care China şi-a abordat relaţiile de vecinătate. Politica externă a devenit

mai puţin agresivă şi concentrată mai mult asupra intereselor chineze decât asupra chestiunilor ideologice, iar acest lucru s-a întâmplat datorită unor evenimente interne. Schimbarea internă din Iran a adus o revoluţie în afacerile externe ale acestui stat – înlocuind alianţa cu SUA prin douăzeci de ani de ostilitate –, în ciuda unor realităţi geopolitice nemodificate.

Războiului Rece trebuie să i se acorde o importanţă deosebită, deoarece el a fost, în cele din urmă, un război asupra două viziuni referitoare la politici interne aflate în competiţie. A explica lupta de patruzeci de ani ca fiind una între hegemoniile rivale americană şi sovietică ar însemna să pierdem esenţa. A fost, de fapt, vorba de o luptă între două sisteme – democraţia şi economia de piaţă, pe de o parte, şi controlul statist asupra economiei plus controlul de partid asupra a tot ce mai exista, pe de altă parte. Sfârşitul Războiului Rece şi evoluţiile ulterioare ale evenimentelor au demonstrat clar acest lucru. Înfrângerea unuia dintre sisteme nu a fost urmată

de o cucerire imperială, ci de schimbări interne: noi constituţii, apartenenţa la organizaţii capitaliste, cum ar fi OMC ŞI FMI, privatizare.

În secolul XX, problemele interne au devenit o temă dominantă a politicii externe: democraţie, drepturile omului, tratamentul minorităţilor, toate sunt subiecte legitime pentru diplomaţie şi, uneori, chiar cauze de conflict. Acum că înfruntarea Războiului Rece s-a încheiat, principala formă de conflict este războiul civil, iar principalele raţiuni pentru intervenţia militară sunt conflictele interne şi problemele umanitare.

Astfel, principalele probleme de pe agenda de politică externă a zilei se referă la chestiuni cum ar fi: cum poate fi introdusă democraţia în Iraq fără a crea instabilitate; cum sunt protejate minorităţile în Bosnia şi Macedonia; cum ar putea fi reformată Autoritatea Palestiniană. Cei care au solicitat o schimbare de regim în Iraq reprezentau doar o minoritate în sânul comunităţii internaţionale, însă în realitate ceea ce îi separa de curentul comun din relaţiile internaţionale era

doar o problemă de nuanţă. Acest lucru nu este complet nou. În secolul al XVII-lea, chestiunea primordială de politică externă în Europa era dacă un stat ar trebui să fie catolic sau protestant; în secolul al XIX-lea, problema era dacă un stat e mai bine să fie monarhie sau republică. Elementul de noutate îl constituie însă faptul că aceste tipuri de opţiuni ar fi trebuit să devină temele principale de politică externă. În 1945, de exemplu, întrebările referitoare la destinul democratic al Poloniei sau Cehoslovaciei (ca să nu mai menţionăm Germania), precum şi cele referitoare la cum şi de către cine ar trebui conduse aceste ţări, au stat la originea Războiului Rece. În istoria recentă, sistemele de guvernare ale majorităţii ţărilor din Europa Centrală, din Vietnam, Coreea, Cipru, Afghanistan sau Cambodgia au fost subiect de negociere internaţională. Construcţia statală a devenit obiectiv de politică externă după Al Doilea Război Mondial şi, într-o mai mare sau mai mică măsură, a rămas la fel până astăzi.

Ideea că politica externă ar trebui ţinută

separat de politicile interne îşi are originea în conceptele de suveranitate şi autodeterminare. Credinţa că popoarele ar trebui să fie libere în alegerea propriului destin şi a propriilor politici a însemnat non-interferenţă. De aici rezultă că politica externă a unui stat poate fi subiect legitim de preocupare diplomatică, în cele din urmă chiar motiv de acţiune militară, însă politica internă niciodată, deoarece e problema sa exclusivă. Pentru o lungă perioadă de timp, această distincţie a constituit unul dintre principiile cele mai importante ale ordinii internaţionale. Ea încă mai este dragă multor ţări (în special acelora pe care eu le clasific „moderne”), mai ales acelora cu un trecut colonial recent şi o memorie amară a ceea ce înseamnă pierderea autonomiei. Distincţia este apreciată de asemenea în Statele Unite, acolo unde unul dintre curentele de gândire, cel puţin, insistă că singura sursă de autoritate internă şi internaţională este Constituţia SUA.

Dificultatea constă în faptul că, pe măsură ce frontierele devin din ce în ce mai deschise – o

consecinţă de altfel a unei politici externe ce a creat o lungă perioadă de pace – impactul dezvoltărilor de la nivel extern asupra nivelului intern creşte proporţional. Competiţia externă, traficul ilegal de droguri, emigraţia ilegală, precum şi oportunităţile pentru terorismul internaţional, se multiplică. Aceste provocări cu care ne confruntăm pe frontul intern îşi au originea în exterior: războaie şi state eşuate, capturate de corupţie şi interese criminale. Toate reclamă soluţii de politică externă. Pe timp de război, străinii sosesc într-o manieră evidentă şi violentă; pe timp de pace, sosirea străinilor poate fi mai puţin dramatică, iar prezenţa lor mai puţin evidentă, însă efectele pot fi similare.

Încă mai persistă mitul că amestecul în afacerile interne ale unui stat ar fi o aberaţie în politica externă. Astfel de interferenţe au avut loc, de obicei, în circumstanţe neobişnuite, cum ar fi sfârşitul unui război, sau prăbuşirea structurilor interne statale normale. Aceste momente au fost calificate drept execpţionale în istoria oricărei

ţări. Însă, odată cu globalizarea, acest lucru s-a schimbat. Esenţa globalizării constă în faptul că erodează distincţia dintre politica externă şi cea internă. Deciziile referitoare la investiţii în Japonia afectează piaţa forţei de muncă din Europa; foametea din Africa provoacă valuri de solidaritate în Statele Unite; teroriştii de origine egipteană din Hamburg aşteaptă ordinele unui saudit din Afghanistan pentru a ataca oraşul New York. Ar putea exista, prin urmare, multe motive pentru care ar trebui să fim preocupaţi, sau chiar să fim nevoiţi să intervenim, generate de politica internă a altor ţări. Pe măsură ce imperiile sunt înlocuite de state prost guvernate, intervenţiile devin din ce în ce mai fireşti.

Probabil că cea mai importantă schimbare din politica externă a fost inventarea păcii ca obiectiv politic. Această schimbare profundă a survenit ca urmare a creşterii enorme a capacităţii de distrugere deţinute de puterea militară – ilustrată cel mai bine de cele două războaie mondiale şi confirmată de armele nucleare –

precum şi datorită trecerii de la societăţile rural-agrariene la cele urban-industriale şi post-industriale. Primul care a avansat principiul păcii ca platformă de politică externă a fost Gladstone, reprezentant al noii clase industriale, însă a fost nevoie de războaiele secolului XX, cu impactul lor enorm asupra populaţiilor civile, pentru a duce la bun sfârşit schimbarea de care vorbeam. După Primul Război Mondial, reacţia pe ambele maluri ale Atlanticului a fost că pacifismul, mai mult sau mai puţin deghizat în neutralitate, izolaţionism sau sprijin pentru nou formata Ligă a Naţiunilor, va aduce pacea. Acest lucru era pe undeva similar cu opinia că, dacă mănânci creier, devii mai inteligent. După Al Doilea Război Mondial, o abordare ce era mai musculară şi mai subtilă – musculară prin crearea NATO şi mai subtilă prin crearea UE – a încorporat obiectivul păcii în Europa într-un cadru permanent, nu doar într-o simplă politică.

Astăzi, este evident că Europa s-a mutat pe o altă treaptă. Într-o economie globală, în care

distincţia dintre „intern” şi „extern” s-a erodat, şi în care bunăstarea noastră depinde atât de mult de existenţa unor sisteme de schimb şi investiţii deschise, costurile produse de conflictele militare sunt mult mai mari. Acest lucru nu face însă pacea inevitabilă – nu există limite ale mâniei, lăcomiei sau prostiei – dar înseamnă măcar că obiectivele politice ale lumii dezvoltate sunt diferite faţă de epocile anterioare. Opţiunea decisă pentru un mediu pacificat ne explică şi de ce intervenţiile în războaiele civile ale altora sunt din ce în ce mai frecvente, şi de ce trupele militare sunt antrenate pentru misiuni de menţinere a păcii, şi de ce forţele de poliţie şi forţele militare sunt adeseori desfăşurate în exterior. Faptul că forţele armate – instrument de chintesenţă al politicii externe – ar trebui să preia misiuni legate de impunerea legii şi ordinii în afara graniţelor reprezintă, într-un anumit fel, triumful domeniului intern asupra celui extern.

În campaniile prezidenţiale din SUA domină de obicei agenda de politică internă. Acest lucni

este cel puţin ciudat, având în vedere că preşedintele are mai multă influenţă asupra afacerilor externe decât are asupra politicilor interne, unde împarte terenul cu personaje cel puţin la fel de puternice: Congresul, şeful Rezervelor Federale şi statele. Astfel, chiar şi cel mai puternic actor de politică externă din lume este aproape întotdeauna ales pe baza programelor de politică internă. Aşa cum spunea Bill Clinton, unul dintre marii maeştrii ai campaniilor electorale: „Este economia, tâmpiţilor”. Pentru Statele Unite, ca şi pentru majoritatea celorlalte ţări, în majoritatea cazurilor, politica rămâne în primul rând locală, apoi internă la nivel naţional, politica externă venind abia pe locul al treilea.

Dificulatea actualei situaţii rezidă în faptul că, într-o lume fără frontiere, evenimentele externe pot avea un impact intern deosebit, iar atunci când încep să afecteze afacerile interne ele devin cu adevărat serioase. Problemele externe par a fi în mod evident treaba altora. Adevărata

problemă apare atunci când acei „alţii” sunt lipsiţi de voinţă sau incapabili în a-şi rezolva problemele. Şi tocmai deoarece problema de politică externă a unuia este problema de politică internă a altuia – uneori chiar o problemă de supravieţuire politică pentru cel din urmă – primul nu pare a lua în calcul, probabil, ceea ce străinii ar putea discuta pe marginea subiectului. Dificultatea de a convinge o ţară să-şi schimbe felul de a trata problemele interne care au repercusiuni asupra altor ţări este tema următoarei maxime.

Maxima 3 Influenţarea străinilor este dificilă

Odată ce sunt aleşi, preşedinţilor americani li se întâmplă un lucru ciudat. Din poziţia de candidaţi, ei se concentrează mai ales asupra politicii interne, jucând adeseori rolul cuiva din afara Washington-ului. De multe ori, ei chiar iau în derâdere timpul prea mare alocat politicii externe de către preşedintele împotriva căruia candidează. Însă după un mai mult de un an de la alegere, preşedintele acordă mai mult timp politicii externe. Acest lucru nu este însă doar un fenomen

american. Ceva similar pare a se produce, într-o măsură mai mare sau mică, şi în cazul preşedinţilor şi premierilor din ţările europene.

Reducerea ratei criminalităţii sau a şomajului este o treabă dificilă şi incertă. Trebuie negociat cu unele lobby-uri interne puternice şi, oricât ar fi de atent planificate politicile, nimeni nu poate fi sigur cum vor evolua ele în practică. La nivel intern, progresul în ceea ce priveşte evoluţia politicii este unul lent şi dureros. Politica externă, pe de altă parte, oferă perspectiva unui succes aparent şi, în plus, o anumită fascinaţie. Liderii politici pot organiza summit-uri, pot semna acorduri internaţionale sau tratate, pot face oferte de ajutorare semnificative, sau, *in extremis,* pot desfăşura forţe armate.

Ideea că politica externă ar fi mai uşor de realizat decât cea internă, este însă o iluzie. Politica externă se referă la acea parte a lumii care se află în afara controlului direct al guvernului tău. În interior, guvernele pot elabora legi şi, cel puţin teoretic, pot impune supunerea.

În afară, guvernele pot doar să încerce să convingă, să persuadeze, şi să spere apoi că sfaturile vor fi urmate. Influenţarea guvernelor străine nu este un lucra uşor. Fiecare lider politic este închis în interiorul propriului său sistem politic intern, iar influenţa asupra lor este din start limitată. Adeseori este nevoie de un efort major pentru a obţine un rezultat relativ minor. De multe ori, chiar după o lungă perioadă de timp, s-ar putea să nu apară niciun rezultat. Să privim, spre exemplu, doar la timpul şi efortul consumat de-a lungul anilor în problema palestiniană de către emisarii speciali, secretarii de stat şi preşedinţii americani. După Primul Război din Golf, atunci când prestigiul american era la apogeu, adminsitraţia Bush-Baker a reuşit să aducă ambele părţi ale conflictului israeliano-palestinian la masa negocierilor, iar diplomaţia atent condusă din spatele scenei a putut merge până la un acord asupra cadrului de negocieri (celebrul proces Oslo). Însă, fie din cauza ghinionului, fie din cauza lipsei de încheredere,

implementarea acestui proces a fost întârziată sau întreruptă – asta în ciuda eforturilor şi intervenţiilor majore din partea unor personalităţi ce acţionau în numele preşedintelui SUA, aşa cum a fost cazul Senatorului Mitchell sau al şefului CIA, George Tenet. În cele din urmă, însuşi preşedintele american Bill Clinton s-a implicat într-un proces de negocieri maraton la Camp David, şi acesta lipsit de vreun rezultat. Cineva ar putea învinui una sau cealaltă dintre părţile implicate, în funcţie de preferinţe, însă lecţia acestui exemplu rămâne: chiar şi pentru o superputere, a-i convinge pe oameni să facă ceea ce vrei tu este extrem de dificil.

Elaborarea şi implementarea unei schimbări de politică este suficient de dificil de realizat în propria-ţi ţară; a realiza acelaşi lucru în exterior reprezintă o provocare uriaşă. Dacă pe teren domestic interesele bine articulate pot rezista presiunilor pentru schimbare din partea unui guvernământ legitim ales, este chiar mai uşor unor astfel de interese să reziste într-o ţară

străină, mai ales atunci când există percepţia că interesele vor rămâne acolo mult timp după ce străinii vor fi plecat.

Există însă şi momente în care străinii au o şansă reală de a-şi exercita influenţa. De exemplu, atunci când ordinea internă existentă a unui stat s-a prăbuşit, cum ar fi în urma unui război, pentru un stat puternic şi bine organizat poate exista oportunitatea de a construi ceva nou în loc. Am văzut acest lucru pe scară largă după Al Doilea Război Mondial. Aceeaşi oportunitate ar putea exista azi în Iraq. Însă procesul creării şi reconstrucţiei unui stat – la scară naţională – este mult mai dificil de realizat decât distrugerea unui regim. Dovezile eforturilor occidentale în Balcani ilustrează bine această afirmaţie. După utilizarea forţei militare pentru o foarte scurtă perioadă de timp şi după o lungă perioadă de negocieri, obiectivul construcţiei unui stat bosniac durează deja de câţiva ani şi a costat câteva miliarde de dolari. Pacea şi ordinea au fost restaurate; viaţa politică şi-a revenit după alegeri; criminalitatea

este combătută, însă capătul drumului nu se vede încă. Acest lucru nu ar trebui să constituie o surpriză. Dacă este dificil să îţi gestionezi propria economie, va fi mult mai dificil să gestionezi economia altora; dacă reducerea ratei criminalităţii în propria ţară reprezintă o provocare, atunci eliminarea criminalităţii în exterior reprezintă un coşmar; dacă garantarea proceselor de reformă internă este dificilă, atunci remodelarea ţării altcuiva poate fi aproape imposibilă.

Cum ar trebui atunci statele să gestioneze acele situaţii externe ce le afectează interesele vitale? întrebarea este din ce în ce mai relevantă în era globalizării, când acţiunile străinilor pot avea un impact semnificativ pe scena politică internă, unde evoluţiile din Afghanistan sau Arabia Saudită pot schimba pentru totdeauna vieţile oamenilor din New York sau Paris. Răspunsul este că statele au la dispoziţia lor trei instrumente principale de influenţă: cuvintele, banii şi forţa armată. Ele pot convinge, pot mitui sau pot

exercita coerciţia.

Dintre cele trei, la o primă evaluare, persuasiunea pare cea mai slabă dintre toate. În măsura în care cuvintele au greutate, aceasta se întâmplă deoarece ele reprezintă fie promisiuni de asistenţă, fie ameninţări cu forţa. Acest lucru presupune că ele au puţină forţă proprie, dar cuvintele sunt totuşi importante în exercitarea celorlalte două instrumente de influenţă. Însă nici instrumentele economice, nici forţa militară nu deţin un record de succes deplin.

Banii deţin un dezavantaj special, în sensul că odată ce i-ai dat este greu să-i mai iei înapoi. Un transfer continuu de bani este obligatoriu pentru menţinerea influenţei. Chiar şi în acest caz, banii nu pot cumpăra foarte mult. Asistenţa financiară este întotdeauna o sabie cu două tăişuri. S-ar putea crede că oferta de asistenţă financiară acordată în cazuri extreme de FMI i-ar aduce acestei instituţii şi o influenţă majoră. În practică, însă, lucrurile nu sunt chiar atât de simple. Retragerea asistenţei financiare şi

provocarea colapsului economic nu este niciodată în interesul donatorului sau al celui care împrumută. Fixarea condiţionalităţii pentru împrumuturi poate fi eficace pe timpul negocierilor, însă obligarea ţărilor în a respecta condiţiile negociate nu mai este atât de facilă odată ce banii au fost deja transferaţi. O mare parte din programele de asistenţă ale FMI sunt renegociate pe de-a întregul sau parţial.

Utilizarea asistenţei economice pentru atingerea de scopuri non-economice este chiar mai dificilă. Să presupunem că ajutorul financiar este condiţionat de îmbunătăţirea regimului drepturilor omului într-o anumită ţară. În aceste condiţii, ce fel de politică ar trebui să urmeze un guvern dacă ţara în cauză dezvoltă politici economice admirabile, însă eşuează în a îmbunătăţi politicile în domeniul drepturilor omului, aşa cum a fost de altfel cazul statului Chile sub regimul Pinochet? Tăierea ajutorului financiar este o alternativă ineficientă pentru a recompensa gestiunea economică eficace şi, în

acelaşi timp, este puţin probabil ca ea să contribuie la respectarea drepturilor omului. Acelaşi lucru se întâmplă atunci când încerci să legi ajutorul financiar de politica externă. Ar fi trebuit comunitatea internaţională să stopeze asistenţa financiară către Uganda, care de altfel avea programe anti-sărăcie excelente, doar pentru faptul că nu agrea rolul armatei ugandeze în anumite părţi din Congo? Folosirea ajutoarelor ca instrument de presiune se situează undeva între un joc de poker şi jocul „Confruntarea cocoşilor”, atât la nivelul naţional, cât şi la nivelul intereselor internaţionale. Kosovarii, de pildă, care sunt puternic dependenţi de ajutorul extern, sunt în acelaşi timp independenţi în felul lor de a fi, în sensul că de cele mai multe ori nu fac ceea ce li se spune. Cu toate acestea, este dispusă comunitatea internaţională să taie ajutorul economic? Pare foarte improbabil. Uneori ofertanţii de asistenţă pot obţine foarte multe lucruri în schimbul banilor oferiţi, dacă joacă foarte dur în negocieri şi dacă banii sunt alocaţi în tranşe reduse. Însă, şansele

de succes sunt şi mai mari dacă strategia abordată este una a cooperării şi nu una coercitivă şi dacă, în plus, cei ce oferă asistenţa pot opera în interiorul sistemului intern al celui care primeşte asistenţa. Posibilitatea de a opera împreună cu unii aliaţi interni, cum ar fi ministerele de finanţe ale ţărilor ce recepţionează asistenţa, întăreşte enorm poziţia donatorilor. Deasupra tuturor lucrurilor, este foarte important să fii modest în stabilirea obiectivelor. Concentrarea asupra unei singure probleme, pe care să o ţinteşti permanent în timp, are mult mai mari şanse de succes decât schimbarea permanentă între obiective multiple.

Un fenomen asemănător se petrece şi în cazul asistenţei militare. Astfel, un anumit guvern, furnizor de asistenţă, poate avea un atu la momentul la care se negociază, însă odată ce programul de asistenţă începe să se deruleze, furnizorul este angajat şi el în îndeplinirea acelui program. Furnizorul este, astfel, la dispoziţia beneficiarului, şi viceversa. Statele Unite – în ciuda asistenţei masive oferite – nu a reuşit

niciodată să determine guvernul sud-vietnamez să acţioneze aşa cum şi-ar fi dorit. La fel, avantajul avut de SUA asupra Israelului nu a părut a fi niciodată pe măsura relaţiilor strânse în domeniul apărării, cum de altfel ar fi implicat asistenţa militară de circa 70 de miliarde de dolari oferită de-a lungul anilor. Întrebarea lui Lenin „Ce-i de făcut?” ar putea fi aplicată atât acestui caz, cât şi oricăror alte exemple de relaţii foarte strânse. O parte a explicaţiei ar fi că ajutorul este rareori dat doar de dragul de a păstra o poziţie de avantaj faţă de beneficiar. Statele Unite au sprijinit Vietnamul de Sud şi continuă să ajute Israelul datorită angajamentelor pe care le-a avut sau le are. În majoritatea cazurilor, asistenţa reprezintă mai mult decât o simplă politică, pe care o porneşti şi opreşti când doreşti. Asistenţa şi ajutorul sunt legate de obiective naţionale importante, iar în cazul asistenţei SUA faţă de Israel avem de-a face şi cu implicarea unor forţe interne puternice şi influente. Angajamentul faţa de o ţară presupune obligaţia de a convieţui cu

orice tipuri de politici va adopta guvernul ţării recipiente.

Instrumentele economice negative reprezintă şi ele o sabie cu două tăişuri. Sancţiunile oferă perspectiva modificării comportamentului ţării-ţintă. iar ridicarea lor poate constitui un atu important în negocieri. Cu toate acestea, sancţiunile au o mare probabilitate de a afecta populaţia locală şi nu pe conducătorii vizaţi, care de obicei ştiu foarte bine cum să-şi poarte de grijă chiar în prezenţa măsurilor punitive. În ciuda tuturor eforturilor depuse, acest lucru s-a întâmplat în cazul Iraqului. În mod paradoxal, probabil că sancţiunile ar putea fi cel mai eficient aplicate exact acolo unde este mai puţină nevoie de ele, respectiv în cazul regimurilor democratice, pentru simplul fapt că afectarea populaţiei prin astfel de măsuri poate conduce la răzbunarea alegătorilor în alegeri. Însă chiar şi în acest caz, sancţiunile pot avea un efect pervers, respectiv întărirea poziţiei guvernului-ţintă. Măsurile coercitive externe provoacă adeseori un efect de

strângere a rândurilor chiar şi în jurul unui guvern nepopular. Aceste măsuri pot avea şi alte efecte perverse. În cazul Serbiei, de pildă, guvernul nu numai că a fost capabil să dea vina pe regimul de sancţiuni pentru mizeria economică creată, dar, mai mult, a putut şi profita de pe urma acestor măsuri, pentru simplul fapt că sancţiunile au adus o şi mai mare putere prin posibilitatea manipulării discreţionare a sistemului de raţii. Un guvern semimafiotizat, aşa cum a fost cazul cu guvernul sârb al lui Slobodan Milosevic, având puternice conexiuni subterane de tip criminal, înfloreşte într-un mediu al traficului şi ilegalităţilor.

Sancţiunile economice însă nu eşuează întotdeauna. Atunci când într-adevăr au succes, performanţa nu se datorează utilizării lor exclusive, ci ca parte a unui cadru politic mai larg, ce presupune şi alte presiuni şi oferte. Lucrul cel mai important de reţinut este că sancţiunile trebuie impuse de-a lungul unei perioade lungi de timp. Acest lucru s-a întâmplat în cazurile

Africii de Sud, al Rhodesiei şi al Serbiei –

când forţa militară şi mulţi alţi factori au jucat probabil un rol foarte important în răsturnarea acestor regimuri. Cazul Libiei de după atentatul de la Lockerbie, atunci când a existat doar un obiectiv precis delimitat – arestarea şi predarea a doi angajaţi guvernamentali – şi, în plus, sancţiunile au fost aplicate pe o perioadă lungă de timp, reprezintă un bun exemplu despre cum pot fi sancţiunile folosite în mod eficace. Însă este important de notat că, atât în acest caz, precum şi în alte exemple de succes, elementul de izolare internaţională creat de regimul de sancţiuni a fost cel puţin la fel de important cu efectul lor economic la nivel intern. Majoritatea oamenilor doreşte să trăiască într-o comunitate, iar majoritatea guvernelor doreşte şi ea să aparţină unei comunităţi globale, sau cel puţin regionale. În ultima vreme, există tendinţa de a sublinia acest element de excludere şi izolare al sancţiunilor, prin accentul pus mai mult pe necesitatea interzicerii acordării de vize liderilor politici decât pe măsuri economice drastice ce afectează doar

segmentele mai vulnerabile şi mai puţin influente. Acest lucru a fost încercat cu un anumit grad de succes în cazurile Serbiei şi Belarusului, dar cu mai puţin succes, cel puţin până în prezent, în cazuri cum ar fi Zimbabwe sau Burma (Myanmar).

Utilizarea forţei militare reprezintă măsura ultimă de sancţiune în afacerile internaţionale. Elementul de atracţie constituit de utilizarea forţei militare este generat de percepţia faptului că, dintr-odată, guvernul se află la comandă: propriul popor, supunându-se ordinelor, este pe cale de a rezolva lucrurile. Măcar o dată, poate fi ignorat incomodul factor extern. Acţiunea militară poate fi riscantă şi costisitoare, dar utilizarea forţelor armate aduce cel puţin rezultate. Însă aduce oare rezultate? Istoria este echivocă din acest punct de vedere. Nu este vorba aici doar de faptul că – cel puţin în secolul XX – cei ce au declanşat războaie par a le fi şi pierdut şi, în consecinţă, au suferit enorm. Pe termen lung, nici celor care au obţinut victoria nu pare să le fi mers mai bine. Cei cincizeci de ani de ocupaţie sovietică a Europei

Centrale şi de Est au lăsat foarte puţin în urmă, cu excepţia suspiciunii şi a unei amintiri amare. Nici ocupaţia japoneză asupra Coreei, ocuparea de către Indonezia a Timorului de Est, ocupaţia germană asupra Alsaciei-Lorena, sau ocupaţia israeliană din sudul Libanului nu par a îi obţinut nimic pe termen lung, cu excepţia, probabil, a unui sentiment de ură. Machiavelli îl avertiza pe prinţ că este mai bine să omori pe cineva decât să-ţi însuşeşti proprietatea sa; o crimă poate fi cel puţin uitată, pe când hoţia creează inamici pe termen lung. Probabil că acest lucru se aplică şi în afacerile internaţionale. O înfrângere în război va fi uitată într-o bună zi; ocupaţia însă va fi o cauză a urii pe toată durata ei. Amărăciunea creată de ocupaţia germană asupra Alsaciei-Lorenei este numai un exemplu în acest sens.

Acţiunea militară îndreptată împotriva politicii lui Milosevic în provincia Kosovo a avut efect, deşi a fost nevoie de o perioadă mai lungă de bombardamente decât fusese iniţial anticipat. Cu toate acestea, adevărata schimbare a survenit

doar în urma revoluţiei interne care s-a petrecut la un interval de timp semnificativ după intervenţia externă. Atât izolarea, cât şi acţiunea militară au produs schimbarea, iar politicile duse de Europa şi Statele Unite după conflict – sancţiuni, izolare internaţională şi sprijinirea opoziţiei – au fost cel puţin la fel de importante ca şi campania militară în sine. În Primul Război din Golf, intervenţia militară a rezolvat problema militară, însă a lăsat nerezolvate problemele politice legate de existenţa unui regim dictatorial agresiv, a unui popor profund divizat, precum şi a unui guvern care, datorită accesului la venituri uriaşe derivate din vânzarea petrolului, s-a putut despărţi uşor de nevoite populaţiei.

În afara războaielor urmate de capitulare necondiţionată şi ocupaţie ulterioară este foarte dificil de găsit exemple de probleme rezolvate pe deplin doar prin intermediul exclusiv al mijloacelor militare. Chiar şi istoria capitulărilor necondiţionate de la sfârşitul Celui de-al Doilea Război Mondial sugerează că cea mai bună funcţie

a operaţiunilor militare este aceea de a oferi cadrul în care soluţiile politice pot fi negociate, lucru care, de altfel, se aplică atât în cazul războiului clasic, cât şi al operaţiunilor de menţinere a păcii. Astfel, victoria militară a fost o precondiţie a succesului în Germania şi Japonia, însă politicile care au urmat, în aceeaşi măsură cu acţiunile militare în sine, au fost cele care au creat cadrul unei păci durabile. În cazul Balcanilor şi al Afghanistanului este la fel: ceea ce faci după încheierea conflictului este elementul care aduce stabilitate şi permite refacerea. Al Doilea Război din Golf a rezolvat problema Saddam Hussein; rămâne de văzut dacă acest război va rezolva şi problema Iraqului. Acest lucru va depinde enorm de politicile post-intervenţie. Cu puţin timp înainte de a muri, Napoleon, un expert în astfel de probleme, pare să fi spus: „Nimic permanent nu poate fi fundamentat pe forţă”.

Probabil că există un obstacol general în faţa încercărilor de a obţine cooperarea prin intermediul mijloacelor coercitive. Un anumit grad

de acceptare şi cedare poate fi obţinut, probabil, însă nu este suficient. Renunţă la instrumentul coerciţiei – fie că e vorba de bani sau forţă – şi e foarte probabil să pierzi chiar şi acel minim grad de cedare. Constrângerea provoacă mai degrabă resentimentul decât încurajează cooperarea sinceră. Elementul de coerciţie nu a produs aliaţi adevăraţi pentru URSS în Europa Centrală. Utilizarea forţei militare poate să fi îngreunat acţiunile teroriste din teritoriile ocupate împotriva Israelului, însă nu i-a convins pe oameni să renunţe la ideea luptei armate. Atât forţa militară, cât şi banii îşi au rolul lor în procesul de promovare a schimbărilor politice, însă dacă e ca schimbările să se producă, e nevoie de cu totul altceva. Iar acest „ceva” ne aduce înapoi la importanţa cuvintelor.

În cele din urmă, oamenii trebuie să-şi dorească schimbarea şi trebuie, în acelaşi timp, să aibă o viziune alternativă referitoare la cum ar putea arăta lumea lor. Pentru a ajunge la acest lucru, cuvintele trebuie să ofere mai mult decât

promisiunea unui ajutor financiar limitat sau ameninţarea unei acţiuni militare coercitive (temporare). Pentru a-i convinge pe liderii politici asupra necesităţii schimbării cursului politic, asupra riscării propriilor cariere politice, asupra parierii viitorului ţărilor lor, este necesar un angajament uriaş din partea celor care încearcă acest lucru. Dacă acel angajament presupune un viitor în care respectiva ţară va fi inclusă într-un sistem ce-i va oferi un cuvânt, „un loc la masă”, tratament egal şi drepturi legale, arunci s-ar putea să fie suficient de convingător. La momentul potrivit şi cu omul potrivit – gingăşia a avut un efect complet invers asupra lui Hitler şi era puţin probabil să aibă vreun efect asupra lui Saddam Hussein – nu cu fiecare ţară şi cu fiecare ocazie, angajamentele reprezintă singura cale către schimbarea politică reală.

Puterea reprezentată de angajamentul real este ilustrată de transformarea Germaniei şi a Japoniei după Al Doilea Război Mondial, iar în sens opus, rezultatele dezastruoase ale lipsei

vreunui angajament pot fi văzute în perioada de după Primul Război Mondial. Natura angajamentului de după Al Doilea Război Mondial va fi explorată puţin mai târziu, în secţiunea a cincea a acestui eseu, însă el este numaidecât vizibil în prezenţa mapelor americane până în zilele noastre atât în Europa, cât şi în Pacific, prin contrast cu situaţia ce a urmat Primului Război Mondial. În Balcani, la această oră, unul dintre motivele care duc înainte reforma este reprezentat de posibilitatea integrării în comunitatea euroatlantică. Acest proces a început deja în toate ţările desprinse din fosta Iugoslavie ce sunt acum membre ale Consiliului Europei, iar în cazul uneia dintre ele, Slovenia, statutul de membru NATO ŞI UE, s-a concretizat deja. Dacă Europa şi Statele Unite au început să aibă succes în Balcani, acest lucru se datorează faptului că angajamentul faţă de integrarea în UE a mers mână în mână cu forţa NATO şi banii Uniunii Europene. Acest lucru denotă utilizarea forţei în sens constructiv. De obicei, ne gândim la forţă ca

la un instrument coercitiv, însă ea poate fi folosită şi pentru a proteja, pentru a reasigura, pentru a câştiga încredere, pentru a include şi nu pentru a ameninţa.

A determina guvernele străine să îşi schimbe cursul politicilor poate fi destul de dificil; a determina facţiunile dintr-un război civil să înceteze ostilităţile poate fi chiar şi mai dificil. Adeseori, un efort intens şi o strategie concertată a întregii comunităţi internaţionale sunt necesare în acest scop. Atunci când oamenii luptă prin forţă armată înseamnă că modalităţile rezonabile de rezolvare a problemelor au eşuat. Cu cât un conflict are o durată mai lungă, cu atât pasiunile născute sunt mai puternice şi, în consecinţă, motivele de a continua lupta sunt multiplicate. Fiecare soldat ucis şi fiecare femeie violată constituie un motiv pentru a continua. În astfel de circumstanţe, când părţile aflate în conflict nu pot face pace împreună, e nevoie de cineva din afară care să le forţeze să facă acest lucru. Uneori, a face pace în astfel de condiţii înseamnă a face

război. În ambele situaţii, uneori se aplică aceleaşi principii, cum ar fi cele ale masei şi concentrării. Generalii îşi concentrează artileria şi trupele de şoc într-un singur punct. Diplomaţia trebuie să facă la fel: să se concentreze asupra unui număr limitat de obiective şi să adune la un loc cea mai solidă coaliţie posibilă. În cele din urmă, diplomaţia trebuie să folosească muniţie reală, să facă angajamente reale, în termeni de timp, oameni şi bani. În acelaşi timp, este nevoie de cuvinte, deoarece în cele din urmă banii şi forţa pot să ajute, însă viziunea şi angajamentul rămân elementele esenţiale.

Importanţa coaliţiilor în a aduce pacea a fost demonstrată în Balcani. Grupul de Contact a fost cheia încheierii Acordului de la Dayton în cazul Bosniei. Atâta timp cât Franţa şi Marea Britanie au jucat de o parte, cu Germania şi SUA pe de altă parte, iar Rusia cu un joc cu totul separat, nu a existat nicio speranţă pentru vreo soluţie. Fiecare parte implicată în conflict a putut găsi un motiv în a nu încheia un acord pe baza faptului că

americanii, respectiv ruşii, le vor veni în ajutor. Doar atunci când a apărut unitatea la nivel internaţional a fost acordul la nivel intern posibil. Şi în cazul conflictului din Kosovo, unitatea la nivel internaţional a fost un element crucial. Exact atunci când Rusia a început să lucreze cu NATO, au început şi negocierile serioase asupra retragerii sârbeşti din provincie. În cazul Afghanistanului, diferenţa dintre Conferinţa de la Bonn (când un acord între diversele facţiuni afgane a condus la crearea unei Autorităţi Interimare Afgane sub conducerea lui Hamid Karzai)

şi încercările precedente eşuate de la Taşkent şi Peshăwar a constat în prezenţa unei comunităţi internaţionale unite – cu Statele Unite deasupra tuturor – dispusă pentru a presa încheierea unui armistiţiu şi a sprijini acest acord prin bani şi resurse militare. În toate aceste cazuri, acţiunea vizibilă unită a marilor puteri a reprezentat un pas înainte în ajungerea la un acord. Dacă e ca vreodată să existe o soluţionare a

conflictului israeliano-palestinian, acest lucru se va întâmpla doar în baza unui efort concentrat al unei largi coaliţii, care să includă atât ţările din regiune, cât şi actorii-cheie internaţionali. O comunitate internaţională unită nu este ceva uşor de obţinut şi nici nu constituie răspunsul la fiecare problemă internaţională, însă nu există un alt loc mai bun de unde să începi.

A convinge pe cineva să-şi schimbe modul de a gândi este dificil. Majoritatea oamenilor, odată ce îşi consolidează un sistem de credinţe, nu îşi mai schimbă modul de a privi lucrurile. Uneori, cea mai bună politică poate fi aceea a aşteptării. Funcţia diplomaţiei este adeseori aceea de a găsi formula – de cele mai multe ori un amestec ambiguu de cuvinte – asupra căreia fiecare parte poate pretinde că a căzut de acord, în timp ce aşteaptă o schimbare, ca de pildă schimbarea situaţiei interne într-una dintre părţi, lucru care ar rezolva problemele mult mai uşor. Atunci când pare imposibil să găseşti „formula”, lucrul cel mai bun ce poate fi făcut este să vorbeşti în

continuare, astfel încât să creezi percepţia existenţei unui „proces” oferind tuturor o scuză în a aştepta şi a spera, preferabil degradării lucrurilor prin trecerea la acţiune. Uneori este bine să aştepţi ascensiunea unor noi actori pe scenă, aşa cum a fost cazul cu Gorbaciov în Uniunea Sovietică, sau David Trimble în Ulster. Moartea lui Nasser a adus schimbarea în Egipt, iar moartea lui Mao schimbarea în China.

Echivalentul militar al diplomaţiei răbdării este politica de îndiguire. Iar acest lucru a constituit, în mod esenţial, strategia Occidentului faţă de Uniunea Sovietică. A fost vorba de o aşteptare de cincizeci de ani. Indiferent cât de violente şi distrugătoare au fost războaiele intermediare din această perioadă, ele au rămas periferice. Adevăratele bătălii ale Războiului Rece s-au dus în interiorul celor două părţi, respectiv între cum a manageriat Occidentul, prin numeroase dezbateri politice, păstrarea la un loc a Alianţei, şi, pe de altă parte, cum a încercat URSS, prin măsuri militare coercitive (şi o convingere din

ce în ce mai redusă) să facă la fel în blocul răsăritean. Victoria Occidentului în Războiul Rece a reprezentat, într-o anumită măsură cel puţin, triumful diplomaţiei de coaliţie. În cele din urmă, persistenţa şi negocierile dintre aliaţi şi-au dovedit rezultatul. Compromisul a menţinut Alianţa, iar procesul de dezbatere internă a ajutat la legitimarea sa. Unul dintre cei mai mari diplomaţi ai vremurilor noastre, George Kennan, a spus:

În opinia mea, ar fi util să recunoaştem că adevărata menire a societăţilor democratice nu poate fi obţinută prin războaie pe scară largă şi distrugere... Aş aştepta mai degrabă treizeci de ani încât să văd distrugerea Kremlinului produsă prin mijloacele exasperant de întortocheate şi dureros de lente ale diplomaţiei, decât să ne văd apelând la testul armelor (...)21

Cea mai eficace cale de utilizare a forţei poate fi, aşa cum recomanda şi Kennan, în scopul îndiguirii, respectiv să-ţi faci clară voinţa şi capacitatea de a te apăra, timp în care aştepţi oamenii potriviţi, timpul potrivit, coaliţia externă

potrivită şi agenda internă potrivită pentru a găsi o soluţie politică. Această strategie – dialog şi descurajare, aşa cum a devenit – a funcţionat extraordinar în Războiul Rece. Rămâne însă de văzut dacă ea va avea acelaşi efect dacă va fi aplicată tuturor ameninţărilor lumii post-Război Rece. Aşteptarea nu este o strategie eficace atunci când ai de-a face cu o putere instabilă, care se mai află şi pe punctul de a obţine arme

27 Citatul face parte din discursul „Consiliul Internaţional de Energie Atomică”, ţinut de George Kennan în 1949 şi citat de John Lewis Gaddis în *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American Naţional Security Policy* (Oxford University Press, 1982).

Nucleare. Aceste situaţii – să sperăm – vor reprezenta ca/un excepţionale, altfel lumea va intra într-o fază nouă şi periculoasă, în alte cazuri, însă, răbdarea rămâne o virtute cardinală a diplomaţiei. Uneori, s-ar putea să fie vorba de o aşteptare lungă.

O mare parte din ceea ce este politica

externă reprezintă un joc. Liderii fac declaraţii politice răsunătoare de prietenie, preamăresc închiderea negocierilor bilaterale, cad de acord asupra vizitelor oficiale care urmează, cheamă la reţinere şi dialog. Donaţiile financiare sunt făcute doar pentru a nu le implica, dar de dragul de a arăta că faci ceva. Nimeni nu este cu adevărat angajat şi nimic nu se întâmplă de fapt. Dacă unul dintre guverne doreşte într-adevăr schimbarea comportamentului altuia, va avea nevoie de o concentrare clară şi de sprijinul unor aliaţi puternici. Mai mult, toţi cei preocupaţi de schimbare trebuie să fie perseverenţi.

Dincolo de toate, orice guvern are nevoie de implicare. Angajamentele reale încep atunci când oferi ceva ce are importanţă la nivel intern (angajarea de trupe, deschiderea pieţelor sau deschiderea instituţiilor de luare a deciziilor). În măsura în care afacerile externe sunt luate în serios arunci când încep să aibă un impact asupra politicii interne, la fel politica externă devine serioasă în momentul când angajează bunuri

interne.

În lumea computerelor se spune „introduci gunoi, scoţi gunoi”. Un angajament superficial nu va aduce altceva decât rezultate superficiale. Banii cumpără puţin pe termen lung, iar forţele armate lasă puţine în urmă odată ce soldaţii sunt retraşi. Rezultatele de durată implică un angajament de durată. Cel mai mare succes în materie de politică externă al vremurilor moderne, respectiv transformarea Europei după Al Doilea Război Mondial, a fost lansat printr-un angajament fără precedent din partea Statelor Unite. Angajamentul a însemnat asistenţă financiară prin Planul Marshall (subtil croit pentru a influenţa politica internă a statelor europene) şi putere militară prin prezenţa forţelor americane în Europa. Însă lucrul cel mai important a fost angajamentul pe termen lung pe care aceste lucruri îl reprezentau pentru Europa. Statele Unite au operat o modificare de politici de curs istoric (trasată de George Washington)28 şi au acceptat intrarea în alianţe, lucru făcut şi în Asia

de Est. În schimb, SUA au obţinut în Europa o schimbare istorică egală în materie de politici şi comportament.

Maxima 4

Politica externă nu tine numai de interese

T

Atunci când Harold Macmillan l-a întâlnit pe preşedintele Kennedy în cadrul discuţiilor de la Nassau pe probleme nucleare, în 1957, strategia nucleară britanică se afla în criză. Statele Unite tocmai anunţaseră închiderea programului Skybolt, care însemnase vectorul de bază al factorului de descurajare britanic. Problema era dacă Statele Unite erau dispuse să ajute Marea Britanie în menţinerea unei capacităţi nucleare de descurajare, element posibil prin punerea la dispoziţie a sistemului Polaris. De ambele părţi, oficialii erau preocupaţi de ameninţarea sovietică, programele de înarmare, gestionarea alianţei şi logica strategiei descurajării. Secretarul apărării McNamara îşi punea întrebarea dacă era într-

adevăr în interesul Statelor Unite, dar mai ales în interesul stabilităţii strategice a aliaţilor ca ei să deţină arme nucleare sub control

28 Cuvântarea de bun-rămas a lui George Washington în faţa Congresului conţine următorul pasaj: „Poziţia noastră detaşată şi distantă ne invită şi ne face capabili în a dezvolta un alt curs [decât cel al alianţelor]... De ce prin amestecarea destinului nostru cu cel al oricărei părţi a Europei să ne înstrăinăm pacea şi prosperitatea în plasa de ambiţii, rivalitate, interese, umor sau capricii europene? Politica noastră adevărată este să stăm în afara alianţelor permanente cu oricare parte a lumii, în măsura în care avem libertatea de a face acest lucru”.

Independent. În acelaşi timp, se purtaseră discuţii privind crearea unei forţe nucleare multilaterale, care să conţină vase echipate cu armament nuclear (controlat de SUA), dar comandate întrunit de un anumit număr de aliaţi. Scopul era acela de a permite accesul Germaniei în participarea la activităţi şi riscuri nucleare, tară

însă ca aceasta să deţină arme nucleare. Experţii în strategie începuseră să publice articole despre teoria jocurilor, să exploreze logica distrugerii reciproc asigurate, a răspunsului flexibil, precum şi alte strategii nucleare.

Macmillan a ales să ignore toate aceste chestiuni. În prezentarea făcută în faţa lui Kennedy, argumentele sale nu se refereau la URSS, la păstrarea Germaniei în interiorul NATO, la arme nucleare sau la descurajare. Argumentele sale se refereau la Marea Britanie. MacGeorge Bundy şi-l aminteşte pe Macmillan invocând istoria Marii Britanii, încheind cu rezistenţa în faţa Germaniei naziste în 1940, şi spunând că „A renunţa [la statutul de factor de descurajare nucleară independent] ar însemna că Marea Britanie nu ar mai fi naţiunea ce şi-a parcurs propria istorie… Fie Marea Britanie trebuie să rămână în clubul nuclear, fie el [Macmillan] îşi va da demisia şi astfel vom avea o serie permanentă de Gaitskells” – lucru ce însemna probabil o Britanie pe jumătate angajată, pe jumătate

neutrăz9.

Din punctul de vedere al „interesului”, opţiunea pentru o Mare Britanie ca factor de descurajare nucleară independent

29 Incidentul este menţionat în Richard E. Neustadt, *Report to JFK: the Skybolt Crisis în Perspective* (Cornell University Press, 1999). Două alte demente de interes sunt relevante pentru acest eseu. În primul rând, Macmillan a refuzat explicit posibilitatea retragerii facilităţilor americane de la baza militară Holy Loch, pe drept cuvânt: prietenia îţi aduce mai multe beneficii decât ameninţările. În al doilea rând, Neustadt trage concluzia că Statele Unite alocaseră un efort insuficient în încercarea de a-şi înţelege aliaţii cei mai apropiaţi: „Dacă Londra ar fi fost Moscova, kremlinologii ar fi apărut în forţă”. Însă nu existau, din păcate whitehallogi. Cartea lui Neustadt, în întregul ei, reprezintă un argument elocvent pentru nevoia de a depune un efort serios în încercarea de a-ţi înţelege şi aliaţii, nu doar statele ostile.

Putea fi argumentată în ambele direcţii, pro şi contra. Chestiunea era însă – aşa cum Macmillan a punctat-o – nu legată doar de interes, ci de modul în care se autopercepea Marea Britanie, despre tipul de ţară care era şi tipul de ţară care dorea să fie.

În studiul său excelent asupra politicii nucelare a Indiei, George Perkovich realizează un tablou aproape similar30. El trage, astfel, concluzia că, una dintre forţele ce au stat în spatele programului nuclear indian a fost dorinţa de a obţine statutul de mare putere. În balansarea acestui argument a stat dorinţa de a demonstra superioritatea morală asupra marilor puteri mondiale. Primul dintre aceste argumente a condus la programul nuclear indian, iar al doilea argument a dus la întârzierea constantă a testelor, precum şi la trecerea înceată către producţia pentru uz militar. Politica a fost ghidată mai mult de atitudine decât de interese. La nivelul analizei strategice, se poate argumenta că programul nuclear a lucrat împotriva intereselor strategice

ale Indiei. Astfel, prin atragerea Pakistanului în dorinţa de a obţine arme nucleare, e posibil ca India să-şi fi anulat avantajul deţinut până atunci în materie de forţe convenţionale. Oricare ar fi fost balanţa de interese, concluzia analizei lui Perkovich ne arată că purul interes nu este întotdeauna relevant. Politica s-a dezvoltat din identitatea naţională, nu din interese. (Aşa cum s-a demonstrat, calculul a fost greşit. Armele nucleare nu au adus statutul de mare putere, deoarece caracteristicile puterii s-au modificat în comparaţie cu anii 1950. Căderea URSS a demonstrat falimentul unei concepţii pur militare asupra puterii. Armele nucleare nu sunt privite ca utilizabile de către puterile responsabile).

Acelaşi fenomen – anume că politica aleasă nu este determinată întotdeauna de interesul naţional – poate fi observat şi în alte situaţii. În conformitate cu calculul normal al intereselor, Iranul ar trebui să se alieze cu Israelul, sau cel puţin să ia o poziţie neutră, în problema palestiniană. Ca şi Israelul, Iranul are un număr

de

30 George Perkovich, *India's Nuclear Bomb* (University of California, 1999).

State potenţial ostile în lumea arabă, aşa cum războiul din Iraq a arătat-o foarte clar. Iranul putea să ajungă să aplice noţiunea că „inamicul inamicului meu este prietenul meu". Faptul că nu a făcut-o arată că identitatea islamică şi solidaritatea sunt mai importante decât interesele de stat. Aceeaşi observaţie se poate face şi în cazul unor state arabe. În toate cazurile, sentimentul popular reprezintă un factor important şi chiar şi statele nedemocratice trebuie să ţină cont de existenţa sa. Astfel, pentru multe ţări arabe, subiectul Palestina este un subiect de actualitate internă, în măsura în care este şi un interes de politică externă, similar cu problema Israelului în Statele Unite. Identitatea bate interesele, aşa cum domeniul intern bate domeniul extern.

Acesta e unul dintre motivele pentru care înţelegerea străinilor este foarte importantă. Dacă

politica ar fi fost rezultatul unor calcule obiective ale interesului naţional, ar fi contat foarte puţin despre a cui politică este vorba. Lumea reală este diferită. Iranieni, indieni, coreeni sau sârbi, cu toţii au vederi diferite asupra lor înşile şi, mai mult, fiecare îşi defineşte interesele în modalităţi diferite.

Exemplele oferite aici sunt legate de subiectul cadrului strategic. În interiorul unui astfel de cadru, majoritatea politicilor externe se referă, aşa cum spun manualele, la interese. Odată ce Marea Britanie a decis să devină o putere nucleară, ea a dobândit o serie de interese, multe din ele împărtăşite cu celelalte puteri nucleare. Părerile sale referitoare la controlul armamentelor, problematica testelor nucleare, a proliferării, precum şi relaţiile sale cu alte puteri nucleare şi non-nucleare au fost toate derivate din decizia fundamentală de a deţine arme nucleare. Anumite interese sunt derivate din factori istorici şi geografici. Alte interese sunt dobândite ca urmare a unor decizii strategice. Atunci când o

ţară optează să devină stat înarmat nuclear, să găzduiască baze militare străine, sau să adere la o alianţă, acea ţară dobândeşte interese noi, care ulterior formează baza politicii sale naţionale.

Odată ce interesele sunt identificate, o ţară se uită la modalităţile prin care acestea pot fi promovate, precum şi la ameninţările la adresa lor. Încearcă să vadă ce doreşte cealaltă parte; caută aliaţi – ţări cu interese similare – şi ia în calcul ce fel de înţelegeri poate stabili, cum interesele variate ale celor două părţi pot fi reconciliate şi punctele de compromis găsite. Coboară tarifele şi taxele pentru un anumit produs, dacă şi cealaltă parte face un lucru similar asupra unui alt produs; va merge chiar pe mâna unei politici comune care nu îi face prea mare plăcere de dragul menţinerii unei alianţe lărgite. Sau, mult mai adesea, ascultă politicos la ceea ce are de spus cealaltă parte, promite să ia în consideraţie solicitările, şi face exact cum intenţiona să facă de la bun început.

Cu toate că interesele au o importanţă de

ordin secundar, limbajul intereselor are un rol important în afacerile internaţionale. Tocmai datorită faptului că interesele nu ating centrul identităţilor şi valorilor unei ţări, este mai uşor de găsit un compromis printr-o discuţie referitoare la interese decât dacă o astfel de încercare ar fi făcută pentru negocierea valorilor. Odată ce o problemă a fost definită în termeni de bine sau rău, nu mai există niciun rost pentru negocieri şi compromisuri. Compromisurile bazate pe acomodarea de interese vor fi în mod esenţial temporare – întrucât interesele se pot schimba sau pot fi redefinite – însă ele pot fi o etapă utilă în calea către obţinerea unui acord de durată.

O mare parte a politicii externe urmează acelaşi tip de rutină, în altă parte se produc evenimente cu care o anumită ţară se află în dezacord, evenimente pe care nu le poate împiedica. Aşa că, respectiva ţară protestează puţin şi se ajustează la noua realitate, însă cursul major al vieţii naţionale evoluează neschimbat, cu excepţia situaţiilor *de fait accompli,* care sunt şi

ele acceptate, în cele din urmă. Sau poate că, prin identificarea unui interes important, ţara respectivă persistă în negarea noii realităţi până când, dacă este norocoasă sau suficient de pricepută, poate obţine o anumită întoarcere sau măcar un compromis.

Există însă şi decizii care obligă o ţară să iasă din sfera atingerii unor interese naţionale bine definite. Acestea sunt aşa-numitele decizii strategice: ar trebui aderat la o alianţă?; ar trebui purtat un război ce-ţi supune existenţa însăşi la riscuri?; ar trebui obţinute (sau renunţat la) armele nucleare? Astfel de decizii pot fi fundamentate pe calcularea intereselor, însă ele pot fi luate şi de pe alte baze. Aceste tipuri de decizii se referă atât la scopuri, cât şi la mijloace; sunt decizii ce definesc interesele şi nu decizii care sunt dominate de interese. Chestiunile legate de oportunitatea folosirii forţei pentru dobândirea de teritorii sau oportunitatea prezervării dreptului internaţional sunt mult mai importante şi nu pot fi decise prin consultarea intereselor naţionale şi

prin calcularea costurilor şi beneficiilor. Nu este vorba aici de o simplă chestiune tactică, ci este vorba de tipul de lume în care vrei să trăieşti şi tipul de ţară în care vrei să fii. A fost oare în interesul insulei Melos să lupte împotriva Atenei în 416 î. Hr., sau al Poloniei să lupte împotriva Germaniei în 1939? În 1914, a fost în interesul Belgiei să respingă solicitarea Germaniei de a-şi tranzita forţele prin această ţară, violând astfel principiul de neutralitate pe care fusese fundamentată Belgia? Cetatea Melos a fost distrusă, iar 85% din militarii polonezi şi-au pierdut viaţa. Belgienii ştiau că nu au nicio posibilitate de a se opune mai mult de câteva zile Germaniei. Întrebarea legată de interese în aceste cazuri este nepotrivită. Niciuna dintre aceste ţări nu a luptat ca rezultat al calculării intereselor. Acei oameni au luptat deoarece modul lor de a fi ca popor le dicta asta şi nu aveau niciun fel de dorinţă de a fi altfel. În istorie, astfel de momente sunt descrise drept „momente definitorii”. Este o expresie potrivită. Ceea ce defineşte această

expresie este identitatea naţională. În astfel de momente, o ţară poate acţiona pe baza mitului său naţional, sau îşi poate crea unul nou. Din această nouă identitate naţională derivă apoi interesele naţionale.

Pe termen lung, ţările îşi aleg propria identitate naţională. Acest lucru se face prin decizii politice, ce survin adeseori în urma unor presiuni interne. Constituţiile, angajamentele faţă de normele internaţionale (cum ar fi Convenţia Europeană a Drepturilor Omului), apartenenţa la alianţe, sau valorile transmise prin sistemul educaţional, toate influenţează în felul lor identitatea naţională. În feluri diferite. Suedia şi America, India şi Pakistanul, Turcia şi Arabia Saudită, toate şi-au ales identităţi particulare. Niciuna dintre acestea nu este inevitabilă.

În secolul al XLX-lea, una dintre temele centrale ale politicii externe britanice se referea la abolirea comerţului cu sclavi, începând cu Congresul de la Viena – acolo unde această temă a reprezentat un obiectiv major de negociere – şi

continuând cu următoarele cinci decenii, perioadă în care Marea Britanie îşi utiliza puterea militară navală (de multe ori contrar normelor de drept internaţional existente), politica nu a fost ghidată de interese, ci de un puternic consens la nivel intern, care era inspirat mai ales de considerente de ordin moral. De-a lungul aceleiaşi perioade de timp, de astă dată în Imperiul Austro-ungar, politica lui Metternich era definită de considerente şi mai adânci. Scopul central al lui Metternich era de a sprijini regimurile monarhice împotriva ameninţărilor reprezentate de revoluţii, idei republicane, naţionalism şi suveranitatea populară. Această poziţie a fost dictată de tipul de stat existent în Austria, respectiv un imperiu multinaţional, guvernat de o veche dinastie. Poziţia lui Metternich nu era nici rezultatul politicilor interne, nici al calculării politicii externe în baza hărţii Europei şi a balanţelor de putere; ea era determinată de natura însăşi a statului austriac. Mai târziu, credinţa Imperiului Austro-ungar că trebuie să dovedească faptul că este o

mare putere de care trebuie să se ţină cont (şi nu un anacronism într-o eră a statelor-naţiune) a condus-o în Primul Război Mondial şi spre propria distrugere.

Marea Britanie s-a confruntat cu o serie de decizii fundamentale în cursul turbulentului secol XX. În 1939, decizia de a oferi garanţii Poloniei nu a fost neapărat o decizie de opoziţie faţă de dominaţia Germaniei în Europa, ci a fost o decizie – deşi inconştientă – de a risca soarta Imperiului Britanic. Această politică nu a fost adoptată pe baza nici unui calcul raţional al intereselor. Unii au argumentat plauzibil că, după căderea Franţei, interesele britanice ar fi fost mai bine urmărite printr-o politică de acomodare cu Hitler. Hitler părea dispus să lase în pace Imperiul Britanic, cu condiţia că el ar fi fost la rându-i lăsat în pace să dobândească un imperiu continental pentru Germania. Decizia de a purta războiul a venit mai mult dintr-un instinct referitor la tipul de ţară reprezentat de Marea Britanie, precum şi din tipul de Europă pe care aceasta şi-o dorea, sau altfel

spus, tipul de Europă pe care nu şi-o dorea. Într-un fel, în subconştient a existat percepţia că acest lucru era mai important decât orice fel de „posesiuni” din India sau Africa. Sarcina liderului politic este de a defini ceea ce vor oamenii, înainte chiar ca oamenii să ştie exact ce doresc. Politica lui Churchill a fost, astfel, bazată pe o înţelegere în profunzime a poporului britanic şi a istoriei sale.

După Al Doilea Război Mondial a urmat una dintre acele perioade în care sistemul internaţional este reformat, în acest caz în mare măsură de către Statele Unite (cu anumite sfaturi venite din partea Marii Britanii) şi de către Uniunea Sovietică. Ambele ţări căutau să răspundă la aceleaşi întrebări: cum să prevină o revenire a războiului în Europa şi cum să evite o resurgenţă a puterii germane. De partea americană, decizia iniţială viza promovarea unei lumi a pieţelor deschise şi a instituţiilor multilaterale în care SUA să joace un rol principal, o modificare profundă a viziunii Americii despre

ea însăşi, despre rolul său în lume, precum şi despre felul de lume pe care şi-l dorea. De partea sovietică, soluţia lui Stalin se baza pe puterea, pe frica şi controlul unui cordon sanitar. Contrastul dintre tipurile de abordare ale celor două părţi s-a manifestat cel mai pregnant în felul în care au gestionat problema Germaniei. Statele Unite vizau o Germanie democratică, descentralizată şi legată de un sistem multilateral; soluţia Uniunii Sovietice era pentru o Germanie cu un control de stat asupra mijloacelor de producţie şi control sovietic al forţelor militare. Într-un plan mai larg, Statele Unite şi-au promovat politicile prin intermediul Planului Marshall (care prevedea coborârea barierelor de schimb între ţările europene), prin crearea Uniunii Europene (începând cu Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oţelului), precum şi prin intermediul instituţiilor financiare internaţionale, în special FMI şi Banca Mondială. (între timp, Germania şi Franţa au luat şi ele deciziile istorice necesare în a face din Uniunea Europeană punctul focal al politicii europene).

Opţiunile făcute de Statele Unite şi Uniunea Sovietică nu erau derivate din interese diferite – ambele doreau stabilizarea Europei şi prevenirea resurgenţei Germaniei – ci din tipul de societate pe care fiecare îl reprezenta. Statele Unite şi-au promovat scopurile prin deschidere şi pluralism şi, pentru o societate deschisă, nimic altceva nu ar fi fost mai durabil timp de cincizeci de ani. De cealaltă parte, Uniunea Sovietică a folosit forţa şi controlul centralizat, lucruri ce reflectau propria-i natură.

În cele din urmă, opţiunile făcute de SUA ŞI URSS, opţiuni ale două lumi şi două sisteme de valori diferite – lăcomie într-o parte şi frică de cealaltă, ar spune un cinic, au venit în conflict. Atunci când acest lucru s-a întâmplat, fiecare parte s-a comportat – aşa cum fac de obicei ţările aflate în conflict – în feluri asemănătoare între ele, folosind forţa, înşelăciunea şi necinstea, în ciuda acestui fapt, Războiul Rece a rămas un conflict între două sisteme de valori şi viziuni diferite asupra lumii. Pornind de la ceea ce era, obiectiv

vorbind, interese şi scopuri similare, respectiv sfârşitul agresiunii Germaniei şi pacea în Europa, Statele Unite şi Uniunea Sovietică au dezvoltat două concepţii diferite asupra cum ar trebui să fie lumea: pace prin deschidere şi cooperare, sau pace prin eliminarea clasei capitaliste şi hegemonie militară. Acest lucru a condus la patruzeci de ani de conflict în care cele două părţi şi-au definit interesele în termeni opuşi. Conflictul ne-a făcut să pierdem dimensiunea similarităţii intereselor; similaritatea comportamentului i-a făcut însă pe unii să piardă dimensiunea diferenţei de valori dinne cele două.

După înfrângerea catastrofală din Al Doilea Război Mondial, atât Germania, cât şi Japonia, s-au réinventât pe sine. În ambele cazuri, a existat o importantă dimensiune de politică externă în cadrul procesului de reinventare. Spania a realizat şi ea ceva similar, cu un succes extraordinar, după moartea lui Franco. Transformarea a însemnat un succes remarcabil atât în cazul Germaniei, cât şi al Japoniei, astfel încât cineva ar putea argumenta

într-un sens (oarecum trivial) că cele două ar fi acţionat în afara propriului interes. Însă acest lucru nu este adevărat. Opţiunile pe care cele două ţări le-au făcut s-au referit, în mod esenţial, la tipul de ţară pe care doreau să-l aibă. Interesele şi politicile au urmat din această opţiune, nu invers31.

În trecere, mai putem observa faptul că, deşi nici Japonia nici Germania nu au mai dezvoltat o politică externă foarte agresivă, fiecare are o influenţă considerabilă asupra celor din jur, mult mai mult decât au Marea Britanie sau Franţa, deşi ultimele două au avut o politică externă în sens clasic mult mai activă. Multe ţări asiatice au urmat modelul japonez de creştere economică şi lăsare a problemelor politice în a-şi purta singure de grijă. În Europa, Războiul Rece a fost câştigat de viziunea unui continent unit, prosper şi paşnic – la care o Germanie paşnică şi stabilă şi-a adus pe deplin contribuţia – precum şi de efortul cerut de îndiguire. Identitatea nu este mult mai importantă decât interesele doar atunci când vine vremea

marilor decizii strategice, ci, pe termen lung, ea are mai multă influenţă decât politica externă concepută în mod tradiţional. Ceea ce eşti poate fi mai important decât ceea ce faci.

Chestiunile legate de război şi pace sunt şi emoţionale şi raţionale. Analiştii din vechea şcoală (realistă) ar putea susţine că obiectivul politicii este de a elimina elementul emoţional şi astfel de a pune limite distrugerii aduse de conflict. Problema cu

31 în conformitate cu şcoala de filosofie existenţialistă, „existenţa precede esenţa”. În politica externă, putem spune că identitatea precede interesul.

Această viziune este că ignoră faptul că naţiunile sunt comunităţi, iar comunităţile sunt. În esenţa lor. non-raţionale. Legăturile ce creează apartenenţa pot fi istorice, religioase, tribale, sau pot fi bazate pe împărtăşirea unor experienţe şi valori. De bine sau de rău, politica externă – în ceea ce priveşte aspectele ce afectează destinul sau identitatea naţională – va reflecta aceşti

factori în aceeaşi măsură în care va reflecta conceptul de interes raţional, în momente de criză, în special, este foarte posibil ca o naţiune să se întoarcă la rădăcinile şi miturile sale şi va răspunde aşa cum cere inima, nu cum sfătuieşte capul. Aceste forţe iraţionale au fost adeseori forjate prin război şi opresiune; întrebarea e dacă ele pot servi şi cauzei păcii şi libertăţii.

Dimensiunea etică a politicii externe nu rezidă în deciziile particulare luate, aşa cum ar fi sancţiunile sau vânzările de arme. Politica externă este plină de dileme, compromisuri şi ambiguităţi. Adeseori nu există opţiuni bune. Dacă oferi o licenţă pentru vânzări de arme, acele arme ar putea fi utilizate pentru oprimarea unor oameni. Dacă nu oferi licenţa, un guvern legitim ar putea fi ameninţat de o grupare rebelă pregătită să comită abuzuri mai mari asupra drepturilor omului. Impunerea de sancţiuni poate da unui guvern posibilitatea de a-şi revizui opţiunile, dar poate, în acelaşi timp, să cauzeze suferinţe mari unor oameni nevinovaţi. Oferirea de ajutoare

alimentare în Teritoriile Ocupate i-ar putea ajuta pe oamenii de acolo să supravieţuiască, însă în acelaşi timp uşurează costurile ocupaţiei pentru guvernul israelian. Ajutoarele alimentare pentru Coreea de Nord îi menţin pe oameni în viaţă, dar în acelaşi timp păstrează şi regimul lui Kim Jong-il la putere.

Munca într-un mediu dominat de incertitudine, gestionarea unor situaţii asupra cărora deţii un control redus, încercarea de a ajunge la înţelegeri cu oameni pe care nu-i înţelegi sau crezi întotdeauna conduce inevitabil la greşeli şi compromisuri neatractive. Dacă etica se concentrează prea mult asupra mijloacelor – a nu utiliza forţa, a nu vinde arme – este posibil ca lucrurile să meargă prost. Încercarea de a-ţi păstra mâinile curate poate duce la rezultate mai puţin dorite. Neutralitatea a fost gândită ca o politică morală, însă, aşa cum a descoperit Olanda în 1939, ea nu previne războiul şi invazia. Apartenenţa la o alianţă – deşi la prima vedere pare o opţiune politică mai puţin orientată spre

pace – poate fi mult mai eficientă în promovarea păcii, aşa cum a văzut Olanda după război. Într-o lume formată de forţa armată, de multe ori nu există altă alternativă decât să foloseşti şi tu forţa. Pacifismul salvează conştiinţe, nu vieţi.

Însă argumentul că etica nu aparţine de sfera politicii externe şi că totul ar merge bine dacă toate ţările şi-ar urinări propriul interes, nu este nici el potrivit. Mai importantă decât chestiunea referitoare la cum îşi promovează ţările propriul interes este cea referitoare la cum sunt aceste interese definite. Este vorba de o viziune îngustă sau una largă? Cum doresc ţările să influenţeze viitorul? Ce fel de ţară doresc ele să fie? în ce fel de lume doresc să trăiască? Acestea sunt întrebări fundamentale în politica externă şi ele sunt, în mod esenţial, etice.

Maxima 5 Lărgeşte contextul

Ceea ce trebuie să existe întotdeauna sau în faţa căruia trebuie să ne subordonăm, un tip aparte de acţiune, a urmărit lărgirea orizonturilor şi schimbarea motivaţiilor oamenilor.

(George Kennan, *American Diplomacy*)

Această maximă vine dintr-o remarcă a lui Jean Monnet, forţa din spatele creării Uniunii Europene: atunci când ai o problemă pe care nu o poţi rezolva, lărgeşte contextul.

La nivel tactic, această maximă este la fel de veche cu însăşi politica externă. Edward al III-lea, după ce a eşuat în a obţine sprijinul flamand în războaiele sale împotriva Franţei, a impus un embargo asupra exporturilor britanice de lână către Flandra. Acest lucru ameninţa populaţia Flandrei cu mina – ţesătoriile constituiau principala activitate – obligând-o să i se alăture. Acesta reprezintă un caz rar de succes în aplicarea sancţiunilor, deşi, aşa cum comportamentul ulterior al flamanzilor a arătat, coerciţia nu i-a transformat în aliaţi de încredere. Astăzi, o astfel de acţiune este numită „legătură”. Fiecare tip de legătură – sancţiuni, schimburi, negocieri (implicite sau explicite), alianţe largi – presupune o anumită doză de lărgire a contextului. „Ne puteţi ajuta în vânzările de

armament; noi vă vom ajuta în problema legată de extrădare”; „ne daţi spaţiu pentru o bază militară, noi vom închide ochii la modul în care suprimaţi opoziţia”; „ne sprijiniţi la ONU, noi vă asigurăm că veţi primi împrumutul dorit”, şi aşa mai departe.

Uneori, două ţări pot găsi formula de compromis la o problemă prin abordarea frontală, prin spargerea diferendului, cum se spune. Disputele legate de trasarea frontierei, aşa cum este cazul între Rusia şi China, ar putea fi rezolvate prin cedări şi recompense de-a lungul liniei de demarcaţie. Însă acest lucru se întâmplă relativ rar. De obicei, va exista cel puţin un motiv pentru lărgirea perspectivei, şi pentru schimburi de avantaje în alt domeniu. (Atunci când diplomaţii pledează pentru menţinerea „bunelor relaţii”, ei se referă la faptul că s-ar putea ca pe viitor să fie nevoie de bunăvoinţă, iar crearea unei relaţii mai largi ar putea aduce beneficii pe termen lung). În diplomaţia multilaterală modernă este aproape o regulă că problemele nu pot fi rezolvate una câte una, separat. Uneori, cu cât

mai multe probleme, cu atât mai bine. O paletă mai largă de probleme oferă şanse mai mari pentru schimburi. Dacă există doar o singură problemă de soluţionat, atunci rezultatul are şanse de a produce un câştigător şi un învins, sau cel puţin o percepţie a câştigătorului şi a învinsului. Ori, pur şi simplu, s-ar putea ca negocierile să nu fie încheiate niciodată, deoarece nu există suficiente schimburi la îndemână, pentru a oferi învinşilor compensaţii în scopul semnării acordului. Situaţia ideală este aceea în care fiecare dintre părţi poate pleca acasă pretinzând victoria. O paletă mai largă de probleme poate fi de asemenea utilă, întrucât permite un număr mai larg de negocieri posibile. Uneori este chiar recomandabil să aştepţi până când ai o masă critică de probleme, înainte de a te apuca să le abordezi.

Unul dintre avantajele Uniunii Europene constă exact în faptul că aduce laolaltă un număr mare de chestiuni, permiţând statelor membre să se concentreze asupra acelor probleme care le

interesează în mod particular, în timp ce pot face concesii asupra celorlalte. (în schimburile diplomatice există câştiguri, aşa cum există câştiguri derivate din schimburile internaţionale). Negocierea originală europeană este adeseori descrisă – cu o anumită suprasimplificare – drept una între industria germană şi agriculuira franceză. Astăzi, nevoia de a face negocieri largi reprezintă unul dintre motivele pentru care problemele europene sfârşesc prin a fi rezolvate la nivel de *summit.* Doar la acest nivel pot fi aduse laolaltă probleme diverse cum ar fi locaţia Biroului de Testări Farmaceutice, naţionalitatea preşedintelui Băncii Centrale Europene, alocarea ajutoarelor regionale, politicile de mediu, agricultura, pescuitul şi alte sute de probleme. Fiecare dintre acestea, dificil de rezolvat separat, pot fi gestionate mult mai uşor în contextul unui pachet de negociere mai larg.

Principiul lărgirii contextului poate fi aplicat şi la nivel strategic, nu doar în ceea ce priveşte negocierile în sine, ci şi pentru a aduce înăuntru

alţi actori, sau pentru a schimba cadrul în care alţii îşi construiesc politica. Modelul lui Bismarck oferă un exemplu extraordinar. Odată atins obiectivul unificării Germaniei sub un regim naţionalist conservator, obiectivul ulterior al cancelarului german era menţinerea *status-quo-ul*|x| la nivel continental. În atingerea acestui obiectiv, principalul său obstacol era ostilitatea implacabilă a Franţei, ostilitate ce a urmat anexării de către Germania a Alsaciei şi Lorenei (lucru pe care Bismarck se pare că l-a acceptat cu mari reţineri şi l-a regretat întotdeauna). În interiorul contextului european nu exista nicio şansă de reconciliere cu Franţa, astfel că Bismarck a căutat să extindă contextul prin încurajarea ambiţiilor imperiale coloniale ale Franţei, sprijinind Parisul în disputa cu Marea Britanie asupra Egiptului sau oferindu-le o alianţă împotriva Marii Britanii în problema Africii de sud-vest32. Această strategie era utilă în distragerea atenţiei de la chestiunea Alsaciei-Lorena, dar reprezenta şi un debuşeu pentru mândria

naţională şi zelul militar al Franţei, astfel încât acestea să nu reprezinte o ameninţare pentru Germania. Mai mult, Germania avea oportunitatea rară de a se dovedi un prieten al Franţei. Această politică nu a avut succes, parţial pentru simplul motiv că nu a durat; să nu uităm că perseverenţa rămâne una dintre marile virtuţi diplomatice. Odată ce Bismarck a dispărut. Germania a devenit şi ea imperialistă. Însă, probabil, strategia bismarckiană era oricum condamnată la eşec, deoarece la nivelul opiniei publice franceze, preocuparea faţă de problema Alsaciei-Lorenei era mai accentuată decât cea a Egiptului sau Indochinei – prima făcea parte din identitatea franceză, celelalte reprezentau doar interese. Cu toate acestea, demersul cancelarului german a reprezentant o încercare temerară de a gestiona problema frontierelor în interioml Europei prin lărgirea contextului, astfel încât să fie inclusă şi lumea imperiilor din afara Europei.

Churchill a gândit, firește, în contexte strategice largi, aşa cum demonstrează Marea

Alianţă şi Carta Atlanticului. Roosevelt a tăcut la fel în ceea ce priveşte Naţiunile Unite şi Acordurile de la Bretton-Woods. Negocierile dintre britanici şi

32 Vezi A.J. Taylor, *The Struggle for Mastery în Europe* (Clarendon Press, 1954), capitolul XIII.

Americani asupra creării instituţiilor derivate din Acordurile de la Bretton-Woods oferă un exemplu foarte interesant de lărgire a contextului. Astfel, tensiunea potenţială ce decurgea din dorinţa americană pentru aplicarea liberului-schimb, pe de o parte, şi nevoia Marii Britanii în menţinerea unui anumit sistem de gestiune statală (dacă nu chiar menţinerea sistemului de preferinţe imperiale), pe de altă parte, a fost aplanată prin lărgirea scopului negocierilor, astfel încât acestea au inclus şi problema managementului ratelor de schimb, şi ridicarea Departamentului american al Trezoreriei la rang egal cu cel al Departamentului de Stat, precum şi crearea unei viziuni mai largi de management economic, care să meargă dincolo de domeniul

tradiţional al schimburilor comerciale”. În paralel, sistemele de alianţe construite atunci de America atât în Europa, cât şi în Asia, au condus, de asemenea, la un context diferit şi lărgit pentru procesele politice european sau cel dintre Japonia şi Coreea. Astăzi, la fel, prin tratarea terorismului drept ameninţare la adresa ordinii globale, guvernul SUA poate construi o alianţă mai largă decât ar fi putut obţine prin concentrarea asupra unui singur incident sau a unui singur inamic. „Viziunea” înseamnă adeseori să fii capabil să priveşti într-un context mai larg.

Maxima lui Jean Monnet poate fi utilizată la nivelul tactic al negocierilor de zi cu zi, sau poate fi folosită la nivel strategic pentru a crea şi menţine noi coaliţii de interese. Ceea ce a făcut însă Monnet la circa şaptezeci de ani de la încercarea lui Bismarck de a rezolva disputa franco-germană, a fost să utilizeze această maximă nu doar la nivel strategic, ci şi într-un plan existenţial. Strategic vorbind, marea reuşită a lui Monnet a fost să obţină implicarea

intereselor domestice ale comunităţii de afaceri, care avea oricum o înclinaţie naturală pentru schimburile comerciale transfrontalière. Economia este o forţă a integrării şi a legăturilor

33 Vezi John G. Ikenberry, *After Victory* (Princeton University Press, 2001), pp. 188 – 90.

Transfrontalière în aceeaşi măsură în care politica este uneori o forţă a diviziunilor. Monnet a ţinut în mod deliberat la distanţă ministerele de externe – care manifestă o înclinaţie naturală pentru sanctitatea frontierelor şi prezervarea suveranităţii – de crearea Comunităţilor Europene. Comunitatea de afaceri a adus noi orizonturi şi dimensiuni, noi legături transfrontalière şi, de asemenea, o putere substanţială de lobby la nivel intern.

La nivel tactic, lărgirea contextului înseamnă găsirea unei metode temporare de a oferi oportunităţi sau constrângeri; la nivel strategic înseamnă angajarea unor interese mai largi. La nivel existenţial, lărgirea contextului înseamnă transformarea identităţii. Geniul lui Monnet a

constat în a lărgi definiţia şi semnificaţiile lui *Noi.* El a creat un context european. Lăsate singure, Germania şi Franţa nu şi-ar fi rezolvat niciodată problemele, pe când ca părţi ale unui proiect comun european a existat cel puţin şansa că acest lucru se poate întâmpla. Astăzi, obişnuiţi cu relaţia normală dintre Franţa şi Germania – parţial cooperare, parţial competiţie, parţial declaraţii retorice de prietenie eternă, parţial dispute zilnice asupra diverselor probleme europene – am pierdut din vedere dimensiunea extraordinară a reconcilierii. Câteva secole de războaie şi ostilitate, care construiseră veritabile culturi politice de o parte şi de alta a Rinului, au sfârşit prin crearea Uniunii Europene. „Cine suntem *Noi?”, „*Ce fel de lume ne dorim?”. Puse într-un context european lărgit şi nu într-unul naţional, aceste întrebări îşi pot găsi răspunsuri foarte diferite.

Chestiunea germană s-a aflat pe agenda europeană pentru mai mult de 300 de ani. Soluţia originală, respectiv ideea lui Richelieu asupra unei

Germanii slabe a cedat locul – mulţumită factorilor timp, Napoleon şi Bismarck – unei Gennanii puternice. A treia cale aleasă de Germania europeană pare să fi rezovat problema. Această soluţie nu a fost însă o afacere exclusiv europeană. Angajamentul american faţă de Europa a constituit un element esenţial, într-adevăr, răspunsul european-atlantic la chestiunea germană a fost în aceeaşi măsură o concepţie americană şi europeană. Înaltul

Comisar pentru Germania al Statelor Unite, generalul McCloy, a afirmat că „Nu există o soluţie la problema Germaniei exclusiv în interiorul Germaniei. Soluţia există în interiorul comunităţii euro-atlantico-mondiale” 34. Atingerea acestui obiectiv nu a presupus doar angajarea forţelor militare şi a banilor americani, ci angajarea viitorului Americii în aceeaşi măsură. Acest lucru a presupus crearea unei viziuni americane asupra unei identităţi occidentale mai largi, încorporată în NATO, OECD şi Acordurile Bretton-Woods. Pentru Statele Unite acest lucru a însemnat o

mutaţie majoră în interiorul propriei identităţi. În locul evitării implicării în războaiele europene prin intermediul izolării, SUA au căutat să evite războaiele din Europa prin propria sa implicare în pacea europeană. Această identitate lărgită occidentală, transatlantică, a susţinut alianţa pentru mai bine de cincizeci de ani şi, cel puţin până acum, a supravieţuit dispariţiei „Estului”. Aşa ciun arăta Ernest Bevin, americanii „şi-au lărgit orizonturile şi înţelegerea… prin preluarea de către Statele Unite a Atlanticului şi a câtorva sute de milioane de europeni ce trăiau dincolo de acesta” 35.

Refacerea relaţiilor franco-germane în context european a necesitat schimbări fundamentale nu doar în Germania, ci şi în Franţa. A pretinde schimbarea din partea unei ţări învinse este ceva normal şi, în aceşti termeni, a fost concepută Pacea la Versailles, în urma Primului Război Mondial. Mai puţin probabil este ca unul dintre statele victorioase să perceapă necesitatea propriei schimbări. Probabil că la acest lucru a

contribuit şi faptul că Franţa a fost învinsă în război. În mod similar, pentru crearea comunităţii atlantice nu doar Germania trebuia să se schimbe, ci şi Statele Unite sau chiar Marea Britanie, care până atunci nu menţinuse niciodată trupe permanente pe continent. Sloganul lui Churchill „în victorie, mărinimie" are o semnificaţie practică în procesul de căutare a păcii.

34 Ikenberry, *op. cit.,* p.198.

35 Ibidem (dintr-un raport al Lordului Franks), p. 264.

O soluţie de durată la problema israeliano-palestiniană va necesita o transformare a identităţilor israeliene şi palestiniene, dar probabil şi o schimbare de magnitudine similară în multe state arabe, de asemenea. A insista în prezervarea suveranităţii, a refuza să-ţi adaptezi identitatea într-o măsură în care să-i acomodezi şi pe alţii, înseamnă să insişti asupra menţinerii problemei.

Dacă am fi trăit într-o lume pur raţională, războaiele limitate dintre statele moderne raţionale ar fi sfârşit în negocieri – schimb de

teritorii sau bani – iar rezultatul ar fi fost, în consecinţă, o pace durabilă. Aranjamentele de acest fel au fost comune secolului al XVIII-lea. Problema este că, începând cu a doua jumătate a secolului al XLX-lea, am trăit într-o lume a naţiunilor şi a comunităţilor naţionale. Relaţiile internaţionale au ajuns o problemă legată de interese şi de identităţi. Problemele oamenilor nu pot fi rezolvate prin balansări şi negocieri. Alsacia-Lorena a devenit un punct de referinţă al identităţii franceze după războiul franco-prusac. Aşa-numita problemă irlandeză a Marii Britanii a fost şi ea una de identitate, precum la fel au fost şi problemele din Bosnia, Cipru, Sri Lanka, Kosovo, Sudan, problemele dintre India şi Pakistan, dintre China şi Tibet sau China şi Taiwan. Aceste probleme nu pot fi rezolvate prin găsirea unei balanţe între forţe. Pacea dintre naţiuni nu este acelaşi lucru cu pacea dintre state. În cazul naţiunilor, popoarele, ca şi guvernele, trebuie să participe în găsirea unei soluţii.

De ce opresc statele confruntările militare?

Nu este suficient să spunem că acest lucru se produce doar prin balansarea puterii şi frică. De ce nu se aliază Spania şi Italia pentru a ataca Franţa? De ce nu preia Germania controlul asupra statelor mai slabe de la frontiera sa estică? De ce nu se mai gândeşte Japonia să invadeze Coreea din nou? O încercare de a oferi un răspuns la aceste întrebări dintr-o perspectivă realistă pură ar rata esenţialul.

Unele conflicte au fost soluţionate prin crearea unui stat unic, aşa cum s-a întâmplat în cazul Angliei şi Scoţiei sau al Bavariei şi Saxoniei. În alte cazuri, dacă ne referim la Europa Occidentală sau la relaţiile transatlantice, pacea a fost atinsă prin dezvoltarea unui sens mai larg al comunităţii, iar odată cu acest nou sentiment de comunitate au apărut şi relaţiile postmoderne dintre statele ce umpleau spaţiul. A face din lărgirea contextului o trăsătură permanentă a vieţii internaţionale ar presupune crearea de instituţii permanente. În măsura în care adevărata politică externă începe doar atunci când eşti

angajat la nivel intern, la fel lărgirea reală a contextului începe doar arunci când eşti pregătit să împărtăşeşti drepturi şi riscuri cu cei care, până atunci, ţi-au fost străini.

La circa patruzeci de ani după ce Jean Monnet a extins orizonturile naţionale în Europa Occidentală, Gorbaciov a abandonat limbajul diviziunii dintre „Est" şi „Vest", începând să vorbească de „casa comună europeană", un concept pe care ambele părţi (de menţionat că în Vest încă este nevoie de o ajustare pentru a face acest concept să meargă) îl transformă acum încet în realitate. Acest lucru va lua mult timp. Neînţelegerile reciproce în relaţia cu Rusia vor mai surveni. Încrederea va apărea treptat, în paralel cu o transformare a statului şi societăţii ruseşti. O identitate comună va surveni chiar mai greu. Însă atâta timp cât cele două părţi au vorbit în termeni de „Est" şi „Vest", şi într-adevăr s-au perceput ca două părţi distincte, rezultatul cel mai bun a fost încetarea ostilităţilor şi armistiţiul. Într-o eră nucleară, însă, acest lucru nu este suficient.

Pacea ar putea fi asigurată doar în contextul unei viziuni mai largi.

Niciunul dintre aceste lucruri nu este facil. Este mult mai uşor pentru o ţară să-şi redefinească interesele decât să-şi redefinească identitatea. Un stat poate fi obligat în a-şi schimba interesele prin mijloace coercitive, însă identitatea nu. Cu toate acestea, după expirarea coerciţiei este, de asemenea, uşor să reîntorci procesul şi să revii la definirea anterioară a intereselor. (Atâta timp cât embargoul asupra exporturilor de lână a durat, Flandra a avut un interes în a sta de partea Marii Britanii. Odată embargoul ridicat, Flandra a revenit la neutralitatea iniţială). Prin contrast, mutaţiile în interiorul identităţii schimbă în bine scena internaţională, însă aceste modificări survin doar ca parte a unui proces ce trebuie să implice atât societăţi, cât şi lideri politici. Este foarte probabil ca astfel de mutaţii să aibă loc în urma unor conflicte şi crize de lungă durată, aşa cum a fost cazul Franţei şi Germaniei. S-ar putea să fie nevoie ca structurile de stat să se schimbe în aşa

fel încât să reflecte noile identităţi şi, din nou, acesta este cazul Europei postbelice. Probabil că doar în urma unor schimbări de astfel de magnitudini crizele din lumea islamică şi din Africa îşi vor găsi în final o soluţie.

Dacă lărgirea contextului presupune uneori şi rezolvarea problemelor, îngustarea contextului este adeseori calea pentru crearea sau exacerbarea unor probleme. În Balcani, de pildă, oameni care odată se considerau iugoslavi, au fost încurajaţi de Milosevic, Tudjman şi alţii în a se defini ca sârbi sau croaţi. O mare parte a identităţilor este creată prin intermediul propagandei, educaţiei sau a mişcărilor intelectuale. Astăzi, în Balcani cea mai bună speranţă pentru o soluţie nu rezidă doar în a rezolva disputele dintre diferitele comunităţi, ci, în acelaşi timp, în a plasa acele comunităţi în interiorul unui context mai larg, european, în a încuraja o viziune mai largă a identităţii prin intermediul apartenenţei la instituţiile europene şi atlantice. Kostunica a câştigat în faţa lui Milosevic

în 2000 pe baza unei platforme ce viza o ţară europeană normală, iar Dj indic a promovat acele reforme economice ce vizau atingerea statutului de membra al UE, lucra care a dus, în cele din urmă, la asasinarea sa.

Războaiele civile şi dezintegrarea statelor implică, de obicei, aceeaşi îngustare a contextului pe care am întâlnit-o şi în Balcani. Centrul legitimităţii încetează a mai fi statul, şi devine facţiunea, comunitatea etnică, iar uneori clanul, familia, sau chiar individul. În acest fel, conflictele sunt mai rapid create decât rezolvate. Acest proces de decădere într-o stare premodernă poate fi astăzi observat în multe state africane în curs de dezintegrare, cum ar fi Somalia, Congo sau Sierra Leone, pentru a numi doar câteva.

„Lărgeşte contextul” nu este o formulă mecanică pentru rezolvarea problemelor de politică externă. Decât să începi cu un cadru larg, este mai bine, de obicei, să demarezi negocierile de pace cu obiective înguste, să te concentrezi asupra unui element minor sau a unei chestiuni

procedurale, astfel încât să determini părţile să-şi vorbească una alteia iniţial, iar apoi să începi să construieşti încrederea. În majoritatea cazurilor este o chestiune de sensibilitate în a te orienta către căile de conciliere a intereselor, astfel încât părţile să poată trăi una cu cealaltă şi cu problema ce le frământă, fără a mai crea situaţii explozive. Căutarea unui context mai larg şi a unei păci de durată vor trebui să mai aştepte. Momentele în care pacea poate fi atinsă sunt rare. De obicei, momentul ales nu este cel potrivit, sau poate liderii nu sunt cei potriviţi, sau pur şi simplu oamenii nu sunt pregătiţi pentru acest pas. O anumită percepţie comună asupra valorilor, sau o cultură politică relativ asemănătoare sunt probabil precondiţii în acest sens. Pentru a crea o soluţie permanentă la probleme este nevoie de lideri politici deosebiţi. În felul în care evoluează lucrurile în mod normal, cei ce cred că pierd nu doresc acorduri, iar cei ce câştigă nu văd niciun motiv în a le încheia. Confruntarea poate să aibă un final, însă victoria nu este acelaşi lucru cu

pacea. Pentru a atinge pacea, este nevoie de viziune şi mărinimie.

În istoria gestionării relaţiilor Occidentului cu URSS au existat trei faze importante. Pentru o lungă perioadă după Revoluţia Rusă, relaţiile normale nu au fost posibile. Viziunea sovietică asupra lumii (o luptă între capitalism şi comunism, în care democraţia era un paravan folosit pentru a masca dimensiunea opresiunii muncitorimii, în timp ce adevăratele pârghii erau cele economice) era destul de diferită de cea occidentală, cu alte cuvinte nu exista un limbaj comun, nu existau reguli comune. Sovieticii au încercat să provoace revoluţia în Occident, iar Vestul a sprijinit forţele contrarevoluţionare din Uniunea Sovietică. La acest stadiu, principalele opţiuni politice erau fie schimbarea de regim, fie îndiguirea. Cum prima alternativă a eşuat (în războiul civil). Occidentul a optat pentru a doua. Lupta comună împotriva fascismului ar fi putut aduce o schimbare în acest status al lipsei de relaţii – aşa cum spera, de altfel, Roosevelt – însă acest lucru a fost împiedicat de

personalitatea lui Stalin. În urma morţii lui Stalin şi a şocului derivat din criza rachetelor din Cuba, a început dialogul. Cele două părţi încă se mai percepeau una pe cealaltă drept inamici, însă au fost capabile să găsească un limbaj comun şi interese comune suficiente pentru a ajunge la înţelegeri, deşi dacă oricare dintre părţi ar fi văzut o oportunitate pentru victoria finală nu ar fi ezitat să o exploateze în propriul avantaj. În a treia fază, odată cu sfârşitul Războiului Rece şi schimbarea structurii de stat şi a identităţii Rusiei, există posibilitatea găsirii unei baze mai solide şi de durată pentru o pace care să meargă dincolo de alinierea intereselor. Pentru a folosi terminologia din Partea I, statul premodern trebuie îndiguit, cu statul modern trebuie căutată o conciliere a intereselor, pe când pacea de durată vine doar odată cu identitatea şi integrarea postmodernă.

Concilierea de interese poate aduce o remiză – nu pace, ci annistiţiu temporar. Acest lucru poate fi însă cea mai bună soluţie ce poate fi obţinută la un moment dat, şi nu este deloc un

obiectiv facil de atins. Este vorba aici de diplomaţia îndiguirii conflictului, a limitării puterii şi gestionării crizei – o abordare de altfel necesară până la momentul în care pot apărea oportunităţi mai bune. Pentru o pace de durată însă este nevoie de ceva mai mult. La fel se întâmplă şi cu acţiunea militară. Natura efemeră a succesului militar presupune că pentru a face acea victorie să dureze este nevoie de o structură politică în scopul prezervării şi consolidării câştigurilor obţinute. Cuceritorii pot face acest lucru prin simpla proclamare a unei noi ordini, aşa cum au făcut Napoleon, Hitler şi Stalin. În fiecare dintre aceste cazuri, fie ceea ce s-a propus nu era luat în serios, fie – în cazul lui Hitler – ceea ce a fost propus era atât de groaznic pentru majoritatea celor vizaţi, încât nu s-a creat decât un val de ostilitate.

În cele din urmă, pacea durabilă depinde de crearea legitimităţii. Ca pacea să dureze, ea trebuie să fie acceptabilă pentru toţi. Acest lucru apare cel mai evident în cazul războaielor civile,

principala formă de conflict acum în lume. Restaurarea ordinii şi legii înseamnă restaurarea legitimităţii. Iar acest lucru este valabil şi în cazul comunităţii internaţionale.

Napoleon a avut şi nu a avut dreptate atunci când a spus că nimic nu s-a fundamentat pe forţă. Nu puterea iese pe ţeava armelor, ci distrugerea şi dezordinea, aşa cum putem vedea în toate acele ţări în care armele Kalaşnikov sunt cumpărate şi vândute pe străzi. Puterea, ordinea şi pacea derivă din legitimitate, însă, pentru ca acest lucru să se întâmple, e nevoie de absenţa forţei.

Diplomaţia poate fi concepută ca arta de restrângere a puterii36. Într-o mare parte a lumii premoderne şi moderne, acest lucru rămâne adevărat. Multe state sunt inerent periculoase, astfel încât puterea lor poate fi restrânsă doar printr-o putere egală sau mai mare. În aceste lumi, războiul rămâne întotdeauna opţiunea de rezervă. Cu toate acestea, apariţia unei comunităţi postmoderne în Europa ultimilor cincizeci de ani ne permite să ne imaginăm că războiul s-ar putea

să nu fie tocmai inevitabil. Există o alternativă la restrângerea unei puteri printr-o altă putere, anume internalizarea şi legitimarea puterii.

Trăsătura unei comunităţi internaţionale în care nu doar interesele, ci şi identitatea, sau chiar destinul, pot fi împărtăşite.

36 Această remarcă îi aparţine lui Henry Kissinger, vezi *A World Restored: Metternich, Castlesearch and the Problems of Peace, 1821 – 1822* (Weidenfeld & Nicolson, 1957). Ciudăţenia este că Henry Kissinger subliniază că principala realizare a lui Metternich a constat în convingerea celorlalte state europene în a-i accepta sistemul de valori. Probabil că argumentul lui Kissinger ar fi că puterea este restrânsă, deasupra tuturor lucrurilor, de legitimitate. Dacă este aşa, arunci Kissinger este un neo-idealist în aceeaşi măsură în care sunt şi eu.

Va fi aceea în care politica externă va deveni o parte a politicii interne. Acest lucru începe să se întâmple în Europa. Atât în Franţa, cât şi în Germania, este vorba de o politică proastă atunci

când apar probleme în relaţia bilaterală. În majoritatea ţărilor europene, politicienilor nu le place să fie percepuţi ca anti-europeni. Chiar şi în Marea Britanie, relaţiile proaste cu Europa înseamnă o politică proastă (motiv pentru căderea guvernului Thatcher, printre altele). Acelaşi lucru este adevărat, chiar dacă nu într-o manieră decisivă, în relaţiile transatlantice.

Există şi cei ce sunt ostili unei astfel de viziuni. Înving Kristol scrie despre iluzia faptului că ne-am îndrepta către o posibilă „comunitate mondială", unde apărarea intereselor naţionale „ar fi înlocuită de o diplomaţie care să ţintească la reconcilierea intereselor tuturor". Este adevărat că suntem departe de o astfel de lume. O comunitate-vestigiu există în forma ONU, iar anumite componente funcţionale sunt amplasate sub forma aranjamentelor pentru cooperare internaţională în domeniul schimburilor, transporturilor, telecomunicaţiilor, etc. Însă atunci când vine vorba despre probleme de securitate şi utilizarea forţei, avem încă de a face cu o lume a

fiecărei ţări pentru sine. Iar securitatea este fundamentul tuturor lucrurilor.

Ar fi o greşeală să exagerăm, în consecinţă, dimensiunea ordinii şi legitimităţii în lume. Însă ar fi tot o greşeală să credem că o astfel de comunitate nu ar putea exista, sau că nu ar trebui să ne-o fixăm ca scop ultim şi foarte îndepărtat în timp. Un astfel de obiectiv s-ar putea să nu fie chiar de neatins. Dacă însă un astfel de scop este imposibil de atins, atunci alternativă rezidă în legea junglei, iar această alternativă, cuplată cu dezvoltarea tehnologică, arată din ce în ce mai terifiant. Încercarea de a face mai bine nu este neapărat un imperativ moral, ci s-ar putea să fie necesară pentru supravieţuire. Utilizarea forţei este justificată doar atunci când poate contribui, eventual, la o lume mai ordonată şi mai legitimă. Crearea Uniunii Europene, care a urmat celei mai violente perioade din istoria Europei, ne oferă un indiciu a ceea ce poate fi făcut, dar, de asemenea, ne atenţionează asupra cât de greu este de atins un astfel de obiectiv. Aşa cum a scris Monnet în

finalul memoriilor sale, „Comunitatea în sine nu este decât o etapă în calea unei lumi mai organizate a zilei de mâine”.

Motivul pentru care Marea Britanie, Franţa şi Germania nu mai iau în calcul posibilitatea de a lupta una împotriva celeilalte, în ciuda a o mie de ani de antagonisme, vine din redefinirea semnificaţiilor cuvântului ***Noi.*** Acest lucru presupune un sentiment al apartenenţei la aceeaşi comunitate, fie că ea e definită ca Europa, Uniunea Europeană sau Occident. Această ultimă lărgire a contextului – determinată de angajarea intereselor interne şi transformarea externului în ceva mai puţin extern – nu este doar o lărgire de context în sine, ci o redefinire a noastră înşine. Înainte de a începe să construim o politică externă, ar trebui să ne întrebăm mai întâi nu în ce fel de lume vrem să trăim, ci, de asemenea, cine suntem ***Noi1?*** Cu cât mai larg răspunsul, cu atât mai mult ***Noi*** vom avea posibilitatea de a trăi în pace.

Partea a III-a

EPILOG: EUROPA **ŞI** AMERICA

Diferenţele dintre Europa şi America sunt marcate de capacităţile lor militare, sau cel puţin aşa susţine un argument popular. Pentru a spune lucrurilor pe nume, Statele Unite sunt unilateraliste deoarece deţin forţa de a acţiona pe cont propriu, pe când ataşamentul Europei faţă de tratate, domnia legii şi multilateralism derivă din slăbiciune şi gândire cu premeditare. Regulile există pentru a-i proteja pe cei slabi, iar europenilor le plac regulile.

De-a lungul Războiului Rece, aceste diferenţe au fost mascate. Europa a reprezentat în Războiul Rece atât câmpul de bătălie, cât şi trofeul. Datorită acestui fapt, Europa a deţinut o importanţă ce îi depăşea forţa militară. Războiul Rece a fost, în acelaşi timp, o competiţie între două alianţe, şi totodată, o luptă între două concepţii diferite asupra legitimităţii: libertatea

era valoarea centrală într-o parte, egalitatea (cel puţin în teorie) în cealaltă parte. Cei care luptă de partea libertăţii şi-ar putea exercita coerciţia foarte greu asupra propriilor aliaţi, astfel că procesele de decizie consensuale, multilaterale, au devenit parte a ideologiei occidentale în aceeaşi măsură ca şi ideea pieţelor libere. Pe durata Războiului Rece, europenii au avut deasupra lor implantată o strategie. Când războiul s-a încheiat, mulţi dintre europeni au intrat într-o vacanţă strategică. Odată marea criză trecută, ţările europene au redus bugetele destinate apărării şi au lăsat treaba guvernării lumii în sarcina Statelor Unite. Odată ce

Statele Unite au preluat această ofertă, europenii au început să se plângă de unilateralismul american. Însă, neavând nici vreo ambiţie pentru putere, nicio dorinţă în revenirea la politica de putere, europenii şi-au limitat intervenţiile la declaraţii, tratate, precum şi la o anumită contribuţie la forţele de menţinere a păcii, de obicei ulterior utilizării forţei militare de

către SUA.

Acesta este o versiune supra-simplificată şi crudă a argumentului lui Robert Kagan din cartea sa *Paradise and Power* (Atlantic Books, 2003), o carte ce a stimulat dezbateri în Europa şi America. Nu este deloc adevărat că europenii nu deţin capacităţi militare, având în vedere că, după SUA şi Rusia, nu mai există multe ţări care să poată concura cu forţele adunate la un loc ale Uniunii Europene. Nici nu este adevărat că europenii ar fi lipsiţi de voinţa de a folosi forţa militară. În cele din urmă, artileria franco-britanică (sub forma Forţei de Reacţie Rapidă) şi nu bombardamentele americane, au făcut diferenţa în Bosnia. De asemenea, britanicii şi francezii au fost cei care au trimis trupe terestre în Kosovo, atunci când situaţia părea să nu evolueze în nicio direcţie. (Aproape toate avioanele şi muniţia de precizie, fără a mai menţiona sateliţii de comunicaţii şi culegere de informaţii, au fost, totuşi, americane.) Nu în cele din urmă, Germania – în ciuda rezervelor tradiţionale în ceea ce priveşte

folosirea forţei militare, cuplate cu dezbaterile interne aprinse pe care le provoacă – a fost activă din punct de vedere militar în Kosovo şi Afghanistan, într-un mod ce ar fi fost de neconceput doar cu zece ani în urmă. Cu toate acestea, capacitatea europeană de intervenţie militară la distanţă este limitată drastic. Numai Statele Unite ar fi putut fi capabile de a instrumenta campania din Afghanistan (indiferent de numărul redus de forţe desfăşurat), ca să nu mai vorbim de campania din Iraq.

Este, de asemenea, adevărat că, aşa cum a fost cazul în Balcani sau Afghanistan (şi probabil şi în Iraq), Statele Unite sunt capabile să poarte un război pe cont propriu, msă încă au nevoie de ajutorul altora pentru a menţine pacea.

În ciuda tuturor acestor observaţii, faptele sunt revelatoare. Cel mai strident aspect al lumii de astăzi este constituit de supremaţia militară americană. Iar, pe de altă parte, contrastul dintre capacităţile militare americane şi cele ale Europei este tot mai pronunţat. Este adevărat că europenii

pun capăt armatelor bazate pe recruţi şi se concentrează pe forţe mai profesionale şi mai mobile, însă fructele acestor schimbări vor fi culese cândva în viitor. Între timp, Statele Unite îşi transformă metodele de operaţiuni militare într-un ritm mult mai rapid. Într-un viitor nu foarte îndepărtat, chiar Marea Britanie sau Franţa – ţările cu forţele militare cele mai capabile – s-ar putea să aibă dificultăţi în a opera cu aliaţii lor americani în interiorul aşa-numitului spaţiu de luptă digital.

Nu este vorba aici doar de faptul că Statele Unite cheltuiesc de două ori mai mult pentru apărare decât toate statele europene laolaltă, ci de faptul că banii sunt cheltuiţi de către americani într-un mod mai eficient. Problema este că europenii *nu* cheltuiesc banii împreună, ci mai mult, reuşesc să obţină cea mai rea dintre situaţiile posibile, prin cheltuirea separată a fondurilor pe echipamente, lucru care nu conduce decât la duplicarea capacităţilor, astfel încât aceste capacităţi sunt rareori interoperabile; de

pildă, avioanele britanice nu pot decola de pe portavioanele franceze. În consecinţă, europenii nu ating nici concentrarea de putere, nici economiile de scară reuşite de Statele Unite. Ori, după cum se ştie, capacitatea de apărare înseamnă scară şi concentrare.

Într-o eră tehnologică, alocaţiile bugetare militare pentru cercetare şi dezvoltare, precum şi pentru echipamente, oferă principalul indicator al capacităţilor. Tabelul de mai jos oferă o imagine a rupturii în materie de capacităţi, deşi trebuie să ţinem cont de faptul că însumarea capacităţilor naţionale este mai mică decât simpla însumare aritmetică. Duplicarea, structurile militare separate şi lipsa interoperabilităţii înseamnă că întregul este, de fapt, mai mic decât suma părţilor sale.

Cheltuieli militare pe cercetare şi dezvoltare şi echipamente **în** milioane USD

Ţara	**Cercetare şi Dezvolta**	**Echipamente Total**

	re		
Irlanda	0	50	50
Danemarca	1	224	225
Belgia	1	233	234
Austria	10	323	333
Portugalia	4	366	370
Finlanda	8	618	626
Spania	174	1.062	1.236
Grecia	26	1.378	1.404
Olanda	65	1.341	1.406
Suedia	103	2.114	2.217
Italia	291	2.2	2.

		91	582
Germania	1.286	3.389	4.677
Franţa	3.145	5.450	8.595
Marea Britanie	3.986	8.597	12.586
SUA	39.340	59.878	99.218

Sursa: *The Militar} Balance 2001 – 2002* (Institutul Internaţional de Studii Strategice, 2001)

Diferenţa dintre SUA şi Europa nu e doar o problemă de declin în bugetele destinate apărării din ultimul deceniu. Adevărul este că, în Europa, există o lipsă de voinţă generalizată în a mai privi lumea în termenii relaţiilor de putere. În Germania, Italia, Grecia şi Spania, utilizarea forţei militare se bucură de o legitimitate redusă, din raţiuni istorice bine cunoscute. Mai mult, din aceleaşi raţiuni istorice, majoritatea ţărilor

europene preferă să trăiască într-o lume guvernată de lege, nu într-una dominată de putere. În perioada Războiului Rece, aceste diferenţe dintre americani şi europeni au fost oarecum evidente în apelurile europene pentru angajarea lumii comuniste, prin contrast cu preferinţa americană către o strategie bazată mai mult pe confruntare. În majoritatea disputelor din perioada Războiului Rece (conducta de gaz către URSS, desfăşurarea şi devoltarea de rachete nucleare, sau dacă Gorbaciov trebuie crezut pe cuvânt sau nu) europenii au susţinut o abordare mai lejeră, bazându-se pe contacte şi dialog, pe când Statele Unite au susţinut o poziţie militară mai robustă. Aşa cum s-a dovedit, cei care au susţinut o abordare bazată pe angajare s-au dovedit a avea dreptate. Însă acest lucru nu înseamnă că angajarea este întotdeauna un lucru bun.

Aşa cum spune Robert Kagan, diferenţele din perioada Războiului Rece au fost tactice, în sensul că exista un acord fundamental în ceea ce priveşte

ameninţarea reprezentată de URSS, chestiunea fundamentală fiind cum exact ar trebui gestionată această ameninţare. În lumea de după Războiul Rece, ameninţările sunt mult mai greu de identificat şi de analizat. Acest lucru este evident atunci când trebuie să te confrunţi cu probleme cum ar fi armele de distrugere în masă sau ţări ca Iraqul. Până când nu va exista un consens strategic asupra ameninţărilor, asupra priorităţilor şi, într-un plan mai larg, cum ar trebui aceste ameninţări tratate, diferenţele şi dezacordurile dintre aliaţi vor fi serioase. În cele din urmă, se va pune întrebarea dacă mai există cu adevărat vreo alianţă.

Există o doză de adevăr în proverbul că celui care are doar un ciocan, fiecare problemă îi apare ca un cui. Şi pare la fel de adevărat că lipsa de capacităţi militare încurajează ţările europene în a căuta soluţii non-militare la probleme. Însă această explicaţie sună totuşi prea mecanicist, dacă nu chiar marxist. S-ar putea ca Europa să fi ales să neglijeze politica de putere deoarece este

slabă din punct de vedere militar, însă este la fel de adevărat că

Europa este slabă din punct de vedere militar deoarece a ales să abandoneze politica de putere. Uniunea Europeană a început ca un proiect destinat a face din politica de forţă şi ameninţări o imposibilitate în vestul Europei. Acesta a fost, de fapt, obiectivul Autorităţii Europene a Cărbunelui şi Oţelului, strămoşul UE. Pentru o perioadă de o mie de ani, politica externă în Europa s-a referit exclusiv la alianţe, conflicte şi utilizarea forţei armate – Marea Britanie împotriva Franţei, Franţa şi Rusia împotriva Germaniei, o alianţă generală împotriva Habsburgilor, ş.a.m.d. Din acest motiv, proiectul european a însemnat nici mai mult nici mai puţin decât abandonarea ideii de politică externă în interiorul continentului european.

După un secol în care sistemul european de state a produs conflicte de proporţii catastrofale, nu este o surpriză că acum ţările Europei ţin mai mult la un mediu în care statele operează în interiorul unui cadru legal şi unde conflictele sunt

rezolvate pe cale paşnică. Dorinţa de a răspândi acest aranjament în afara Europei este nu numai firească, ci şi demnă de laudă. Evadarea din lumea politicii de putere a adus mari beneficii Europei. Din nefericire, a adus şi iluzii. Unele dintre aceste iluzii au fost vizibile încă din primele zile ale conflictului din Balcani, atunci când unii europeni păreau să creadă că pacea şi dreptatea pot fi obţinute doar prin simplul apel la raţionalitatea oamenilor.

Astăzi, se pare că supremaţia legii şi rezoluţia paşnică a disputelor pot fi readuse în Balcani. Însă, acest lucru s-a făcut prin forţa militară.

Acelaşi tip de iluzie de care vorbeam este împărtăşit şi de cei ce numesc Germania sau Europa drept „puteri civile”. Este adevărat că Germania a constituit un model pentru alte ţări, iar transformarea sa a avut un efect profund benefic asupra întregului continent european. Este, de asemenea, adevărat că Europa s-a concentrat primordial asupra instrumentelor de

influenţă non-militare, sub forma relaţiilor financiare şi bazate pe tratate. În sfera militară, Europa s-a concentrat mai mult pe dimensiunea de menţinere a păcii, acolo unde forţa militară este folosită în mod defensiv în scopul protejării şi menţinerii ordinii, nu neapărat în scopul înfrângerii unei alte armate. Europa pare, de aceea, a fi un model de putere non-militară, influentă totuşi, dar neînclinată către utilizarea forţei. Cu toate acestea, ar trebui reţinut că în spatele oricărei legi se află un poliţist gata în orice moment să utilizeze forţa fizică, dacă este necesar. În spatele fiecărei constituţii stă o armată pregătită să o apere în caz de nevoie. Iar în spatele dezvoltării paşnice a Europei, în a doua jumătate a secolului XX, a existat atât NATO, cât şi puterea militară americană.

Alianţa nord-atlantică, dar în mod special hotărârea SUA de a folosi armele nucleare, i-au permis Europei să opereze în conformitate cu noi reguli. Europenii şi-au limitat cheltuielile de apărare, au dezvoltat mecanisme de transparenţă

şi, încetul cu încetul, au creat un corp de legi şi instituţii prin care statele să-şi reglementeze relaţiile dintre ele, practic întregul eşafodaj al securităţii posnnoderne. Însă frontierele externe ale acestui sistem au fost şi sunt încă protejate de forţa militară. În spatele *Constituţiei* pe care Convenţia şi preşedintele Giscard d'Estaing au propus-o în iunie 2003 stă o armată. Însă este armata americană, nu armata europeană.

Probabil că acest lucru nici nu contează. Nimeni nu planifică astăzi invadarea Europei. O constituţie a Uniunii Europene ar funcţiona, de bine sau de rău, şi în lipsa prezenţei militare americane în Europa. Însă testul suprem pentru o ţară sau o comunitate de ţări, aşa cum este UE, nu este cum funcţionează în condiţii normale, ci cum lucrează pe timp de criză. Chiar dacă părăsim contextul unei posibile ameninţări la adresa Europei, atunci când vine vorba de situaţii cum sunt cele din Kosovo, Afghanistan sau Iraq, lipsa unei forţe militare credibile face ca deciziile cheie să fie luate la Washington. Dacă lumea ar intra în

declin, dacă rachetele şi armele de distrugere în masă ar deveni un pericol la adresa vieţii cetăţenilor lor, statele europene s-ar putea afla complet dependente de bunăvoinţa americană.

În acest paradis postmodern (cum îl numeşte Robert Kagan), a fost facil să uiţi că forţa militară contează. Din nefericire, adevărul este că ea contează mai mult decât orice. Dimensiunea soft a puterii este foarte utilă. Ajutoarele pentru dezvoltare fac bine. iar când li se adaugă, în mod inteligent, şi nişte constrângeri, pot să-ţi aducă şi o oarecare influenţă. Acordurile de liber schimb sunt modalităţi utile de a lega la un loc ţările şi oferă un oarecare avantaj în negocieri. Politica externă este însă legată de probleme ca războiul şi pacea, iar ţările care fac doar pace pierd cealaltă jumătate a poveştii, probabil cea mai importantă.

În cazul Balcanilor, Statele Unite – corect sau nu – au avut o mai mare influenţă decât Uniunea Europeană. Uniunea Europeană a oferit mai mulţi bani, a pus la dispoziţie un număr mai mare de soldaţi (de circa trei ori mai mulţi decât

americanii în Bosnia), a oferit concesii în privinţa schimburilor comerciale, iar, pe termen lung, a promis statutul de membru al Uniunii. Cu toate acestea, totul păleşte în faţa garanţiilor de securitate oferite de SUA, care este creditată cu mai multă încredere de statele mai fragile şi mai slabe ale regiunii. Statele Unite sunt încă privite drept o mare putere în sens tradiţional, Uniunea Europeană nu. Puterea este cea care face statele cu probleme să se simtă sigure, nu bunăvoinţa.

În mod similar, în Afghanistan, SUA sunt cele care fixează agenda, deşi inclusiv acolo UE are mai multe trupe şi oferă mai multe ajutoare. Adevăratul muşchi, când vine vorba de securitate, este SUA. Este şi oarecum firesc ca puterea militară care cântăreşte mai greu să fie mai influentă în state în care violenţa este încă la suprafaţă, aşa cum e cazul Balcanilor sau al Afghanistanului. Însă, chiar şi în zonele mai calme, forţa militară încă are o greutate mai mare decât formele mai soft de putere. Poate că Europa dă mai multe ajutoare Indiei, însă Statele Unite au

mai multă influenţă. Lumea este un loc nesigur şi fiecare ar prefera să ştie că, în caz de criză, are spatele asigurat de singura superputere a lumii. Acele state europene care au sprijinit SUA în Al Doilea Război din Golf – în ciuda unor serioase dubii exprimate la nivel intern – au făcut-o cu gândul la faptul că, în cele din urmă, propria lor securitate depindea de cea a Statelor Unite. Indiferent de cât de în siguranţă te simţi, este imposibil să anticipezi când s-ar putea să ai nevoie de ajutor. Nu este deloc un accident faptul că statele Europei Centrale, fiind mult mai vulnerabile, au tins a fi şi cele mai loiale Statelor Unite. Puterea exercită nu doar o forţă coercitivă, ci şi una de atracţie.

Cu toate acestea, ideea ca o singură ţară să deţină o putere militară nelimitată şi de nerestrâns nu este tocmai atractivă. Oricât de admirabile ar fi Statele Unite – iar pentru unii America chiar reprezintă întruchiparea libertăţii şi a democraţiei – vor supravieţui aceste calităţi unei perioade lungi de hegemonie unilaterală? întrucât

nicio ţară sau combinaţie de ţări nu ar putea să provoace America în planul unei confruntări convenţionale, tot mai multe state sau indivizi vor alege ca, în locul unor reguli impuse de o putere străină, să atace America în plan neconvenţional. Imaginile de la 11 septembrie vor rămâne pentru multă vreme în mintea celor ce şi-ar dori acest lucru. În ce fel de lume am mai trăi dacă Statele Unite ar fi singura putere militară care contează şi, totodată, ţinta unor atacuri teroriste continue? Omnipotentă şi omnivulnerabilă, în acelaşi timp? Pentru cât timp ar supravieţui valorile împărtăşite în comun de Europa şi America? Deja vedem la Guantanamo Bay cazuri de oameni reţinuţi fără proces şi fără acces la căile legale, iar în anumite părţi ale mediei americane se vorbeşte despre legalizarea torturii.

Sistemele noastre politice interne sunt concepute în aşa fel încât să pună piedici puterii. Sistemul de verificări şi balansări este cel mai celebru aspect al Constituţiei Statelor Unite. Este, aşadar, rezonabil ca statele liberale să ţintească

obiective similare în sfera internaţională. Restrângerea puterii americane prin existenţa unei puteri echivalente şi ostile este de neconceput pentru viitorul previzibil, dar nu ar fi nici de dorit, altfel care să mai fi fost motivul pentru câştigarea Războiului Rece. Apelurile la multilateralism ale europenilor s-ar putea să fie ori ultimul resort al celui slab, ori ar putea reflecta o nostalgie pentru perioada Războiului Rece, atunci când Europa era în centrul unei confruntări globale în interiorul unei lumi în care mai exista o relativă balanţă de putere. Însă aceste apeluri la multilateralism semnifică ceva mai mult. Multilateralismul şi supremaţia legii deţin o valoare intrinsecă. Valorizăm pluralismul şi supremaţia legii la nivel intern şi le-ar fi foarte greu, de altfel, societăţilor democratice – inclusiv SUA – să se debaraseze de ideea că aceste valori sunt dezirabile şi la nivel internaţional.

În Europa, aşa cum arată Robert Kagan, aceste idealuri au o rezonanţă particulară. În spatele lor stau două războaie mondiale şi mai

mult de şaizeci de milioane de morţi, un continent în mine şi divizat, precum şi falimentul moral provocat de fascism, crime şi colaboraţionism. Există în *Eseul asupra genealogiei moralei* (1887) un pasaj ilustrativ în acest sens. Astfel, într-o discuţie asupra originilor dreptăţii, Nietzsche spune: „Of raţiune, solemnitate, controlarea emoţiilor, acest lucru numit reflecţie, toate aceste privilegii şi splendori pe care le are omul. Ce preţ a trebuit să plătim pentru ele! Cât de mult sânge şi oroare stă la baza tuturor «lucrurilor bune!»” 37

Nietzsche argumentează că justiţia îşi are originea nu în dorinţa celui slab pentru protecţie, ci în experienţa tragică a celui puternic. Acelaşi argument ar trebui aplicat sistemelor postmoderne, paşnice, ale relaţiilor internaţionale. Oricare ar fi adevărul conţinut de gândurile lui Nietzsche asupra originilor dreptăţii, este clar că trauma secolului XX stă în spatele a ceea ce ar putea fi descris – din nou prin cuvintele aceluiaşi Nietzsche – drept pierderea de către Europa a

voinţei de putere.

Ceea ce îngreunează astăzi relaţiile transatlantice este faptul că, odată cu trauma de la 11 Septembrie, SUA şi-au redescoperit setea de putere. Statele Unite au avut întotdeauna o putere militară de neegalat, însă, în urma atacurilor teroriste din New York şi Washington, au dobândit o nouă determinare de a folosi forţa în scopul apărării propriului teritoriu. SUA au avut întotdeauna o credinţă de nezdruncinat în dreptatea propriei cauze. Franklin Roosevelt îi sugera o dată lui Winston Churchill

37 Friedrich Nietzsche, *On the Genealogy of Morals* (Cambridge University Press, 1994).

Că, după Al Doilea Război Mondial, fiecare ţară ar trebuie dezarmată, cu excepţia SUA. S-ar putea ca acum să ajungem la acelaşi punct, însă pe un drum diferit. Credinţa că ceea ce este bun pentru America este bun pentru întreaga lume a reprezentat întotdeauna o convingere călăuzitoare la Washington. Însă, după 11 Septembrie, Statele Unite au dobândit o determinare de oţel, ce îi

sperie chiar şi pe unii dintre prietenii săi. Ruptura dintre Statele Unite şi Europa nu este marcată doar de capacităţi, ci este determinată şi de factorul voinţă.

Este timpul ca Europa să-şi revizuiască poziţia. Este anormal ca 450 milioane de europeni să se bazeze atât de mult pe 250 de milioane de americani pentru a fi apăraţi. Nu există nicăieri ceea ce s-ar numi apărare pe gratis. Nimeni nu ştie exact cum sau când, însă la un moment dat europenii vor plăti pentru această situaţie. Nu există nicio garanţie că interesele americane şi europene vor coincide întotdeauna. Dacă europenilor nu le place *Strategia de Securitate Naţională a SUA,* atunci ar trebui să-şi dezvolte şi ei propria strategie de securitate, nu să stea să se plângă la adresa ei de pe margine. Chiar mai bine, ar trebui dezvoltată o strategie comună, europeano-americană. Însă nu are rost să ai o strategie atâta timp cât nu ai forţele cu care să o implementezi. Ori, Statele Unite ar fi interesate de o strategie comună numai în măsura în care

europenii ar putea contribui şi ei cu ceva.

Există o asimetrie profundă şi în ceea ce priveşte ideea de apărare comună în Statele Unite şi în Europa. Majoritatea ţărilor europene sunt gata să spună că NATO stă în centrul politicii lor de apărare. Acest lucru este mai mult decât retorică, întrucât majoritatea ţărilor îşi trimit cei mai buni ofiţeri pentru a activa în cartierul general NATO de la Möns, majoritatea îşi organizează forţele armate în jurul conceptelor, standardelor şi procedurilor NATO. Germania chiar a renunţat la a avea un Stat Major General în favoarea staff-ului NATO. Prin contrast cu această perspectivă europeană, Strategia de Securitate a SUA prezintă modalităţile prin care NATO ar trebui să-şi îmbunătăţească sistemele de capacităţi, comandă şi control, iar apoi subliniază că: „Dacă

NATO va reuşi în implementarea acestor schimbări, recompensa va consta într-un parteneriat la fel de important pentru securitatea

şi interesele statelor membre, aşa cum a fost şi în perioada Războiului Rece”. Aceste fraze cu mesaj de condiţionalitate par practice şi fireşti, însă ele sugerează un NATO văzut mai degrabă ca un mijloc în atingerea unui scop, un instrument politic de care cineva se foloseşte şi dispensează aşa cum crede de cuviinţă; „Misiunea defineşte coaliţia”, aşa cum a spus-o secretarul american al apărării. Acest lucru sună foarte diferit de angajamentul fundamental, aproape existenţial, pentru NATO al multor europeni iar, în vremurile de început, al multor americani.

Europenii s-ar putea să fie capabili de apărare teritorială, însă acest lucra este din ce în ce mai irelevant astăzi. Apărarea teritoriului începe în afară, în zone precum Afghanistanul şi Iraqul. A fost destul de uşor să menţii un consens continuu cu americanii (deşi, în retrospectivă, nu a fost chiar atât de uşor) atunci când exista o ameninţare comună, vizibilă, la adresa teritoriului european. Pe de altă parte, va fi mult mai dificil să conlucrezi într-o lume a unor ameninţări mai

distante şi mai difuze. Modul în care Statele Unite vor gestiona situaţia din Orientul Mijlociu s-ar putea să aibă acelaşi impact asupra Europei ca şi dincolo de Atlantic. Dacă europenii vor să influenţeze în vreun fel America, ei trebuie să ofere ceva, iar acest lucra înseamnă capacităţi militare.

În general, monopolurile nu sunt dorite. Una dintre excepţiile de la regulă este monopolul asupra forţei, care reprezintă baza esenţială atât în asigurarea ordinii din interiorul statelor, cât şi a celei din sistemul de state. Ce ar fi rău, atunci, cu monopolul asupra forţei la nivel mondial? Răspunsul este că statul se bazează pe monopolul *legitim* asupra forţei, ori dificultatea cu monopolul american al forţei la nivel global ar fi că acest monopol ar fi american şi ar fi exercitat în numele intereselor Statelor Unite. Acest lucra nu ar fi privit drept legitim.

Legitimitatea este, în aceeaşi măsură, o sursă a puterii şi a forţei. Forţa fără legitimitate înseamnă tiranie pentru cei ce devin subiecţi. Într-

o eră în care securitatea va depinde de cât de repede este demarată o acţiune împotriva unor ameninţări externe, legitimitatea este mai importantă ca niciodată. Şi, fie că ne place sau nu, ONU rămâne cea mai puternică forţă de legitimare pentru astfel de acţiuni. Dovada în acest sens rezidă în faptul că, în ciuda tuturor eşecurilor sale, ONU a supravieţuit. Succesul nu necesită legitimitate, însă a supravieţui eşec după eşec şi încă să mai şi generezi loialitate, presupune să ai cu adevărat calităţi speciale. Napoleon a atins acest subiect atunci când a spus că regele poate fi învins de nenumărate ori şi tot rămâne rege. Însă în cazul său particular. Napoleon a fost învins o singură dată şi apoi a încetat să mai fie împărat. Diferenţa dintre ONU şi Napoleon rezidă în legitimitatea avută.

Pentru moment, Naţiunile Unite rămân sursa fundamentală de legitimitate în afacerile internaţionale. Sondajele de opinie dovedesc că acest lucru este la fel de valabil şi în Statele Unite, şi în Europa. Însă acest lucru s-ar putea să nu fie

la fel de evident întotdeauna. La un moment dat, dacă eşecurile sistemului ONU – de exemplu eşecul de a cădea de acord asupra unei acţiuni anume în Consiliul de Securitate – vor părea că ameninţă securitatea oamenilor, aceştia vor începe să caute legitimitatea în cu totul altă parte. Cei ce-şi doresc supravieţuirea pluralismului şi a multilateralismului au o datorie în a face din ONU un instrument eficace (fără să repete eşecul liderilor statelor democratice în privinţa Ligii Naţiunilor).

Multilateralismul – pentru care se zbate Uniunea Europeană, şi care face parte inerent din construcţia sa – nu reprezintă doar refugiul celui slab. Multilateralismul încorporează la nivel global ideile de democraţie şi comunitate pentru care se zbat statele civilizate la nivel intern. Însă multilateralismul, dacă este să fie eficace, trebuie întărit prin forţă, inclusiv forţă armată. Dacă Uniunii Europene îi pasă de sistemul multilateral, ar trebui să facă mai mult în acest sens.

Ideea nu e ca Uniunea Europeană să încerce

să egaleze Statele Unite în termeni de putere militară. Un astfel de proiect ar fi complet nerealist şi ar însemna, *inter alia,* creşterea cheltuielilor de apărare în toate ţările europene cu excepţia Greciei, precum şi crearea unei armate europene, astfel încât întregul proces de planificare şi achiziţii să se facă în comun, plus o perioadă de cheltuieli peste nivelul Statelor Unite în scopul de a depăşi prăpastia în materie de tehnologie şi echipamente din ultimii 50 de ani. Însă Uniunea ar putea să facă ceva mai mult decât face în acest moment. Să presupunem doar că toate armatele europene ar folosi acelaşi elicopter. Nu ar conta dacă elicopterul este o producţie germano-franceză sau britanico-italiană. Nu ar conta nici dacă ar fi de fabricaţie americană. Forţa puterii de cumpărare a instituţiilor de apărare europene combinate ar putea asigura faptul că elicopterul este cumpărat la un preţ mai mic. Acţiunea de comun acord şi antrenamentul în comun ar economisi alte sume de bani, iar posibilităţile de operare în comun ar fi mult

îmbunătăţite. Instituţiile de apărare naţionale ar pierde o parte din controlul asupra alegerii echipamentului, însă câştigurile obţinute în termeni de costuri reduse şi eficienţă ar fi mult mai importante. Iar acest exemplu ar putea fi repetat de-a lungul întregului spectru de arme şi capacităţi.

Echipamentul de calitate este de o importanţă critică pentru succesul militar, însă utilizarea forţei nu ţine doar de echipament. Pentru a fi eficiente, forţele europene ar trebui să-şi dezvolte o suficientă experienţă de a opera împreună, ori asta presupune încredere reciprocă atât la nivel militar, cât şi la nivel politic. Şi este la fel de important să faci pace pe cât este de important să câştigi un război. În acest domeniu, Uniunea Europeană are potenţial (şi bani) dacă va putea învăţa lecţiile cuvenite din Balcani. Atunci când acţiunea în forţă s-a încheiat, este decisiv să se obţină pe calea tratativelor obiectivele pe termen lung ale războiului.

Dacă un nivel mai înalt de integrare al

forţelor europene de apărare ar putea aduce o mai mare operabilitate şi o mai mare capacitate de desfăşurare, şi dacă acest lucru s-ar putea combina cu politicile clasice de integrare (aşa cum începe să fie cazul în

Balcani), atunci Europa ar putea face un progres substanţial în a-i oferi un răspuns lui Robert Kagan. Posibilitatea desfăşurării forţei militare europene ar avea un impact semnificativ asupra relaţiei cu Statele Unite. Ar aduce, în acelaşi timp, o diferenţă în modul de concepere a politicii externe europene. Acolo unde nu este posibil să urmezi cuvintele prin fapte, cuvintele înseamnă iresponsabilitate. Capacităţile europene de apărare ar aduce o contribuţie serioasă la abordarea politicii externe europene. Exact aşa cum argumentează şi Robert Kagan, puterea aduce responsabilitate.

În cursul secolului XX, Europa şi America şi-au schimbat între ele poziţiile. În prima parte a secolului, Statele Unite deţineau o putere militară limitată, se eschivau de la politica de putere (cu

excepţia Americii Centrale) şi erau profund ataşate de conceptele legale. Ţările europene, pe de altă parte, erau adâncite în cursa înarmărilor, în *realpolitik,* şi au declanşat două războaie mondiale. Circa cincizeci de ani mai târziu, referindu-se la politica externă americană, George Kennan spunea:

Cea mai mare greşeală pe care o văd în formularea din trecut a politicii noastre externe rezidă în ceea ce aş numi abordarea legalist-moralistă a problemelor internaţionale... Este credinţa că ar trebui să fie posibil să suprimi aspiraţiile haotice şi periculoase ale guvernelor pe scena internaţională prin acceptarea unui anumit sistem de reguli legale şi restrângeri... Acest lucru trebuie să derive în parte din memoria originii sistemului nostru politic, respectiv din faptul că noi am fost capabili-prin acceptarea unui cadru juridic şi instituţional comun – să reducem la dimensiuni acceptabile conflictele de interese şi aspiraţiile celor treisprezece colonii, şi astfel să le aşezăm într-o relaţie ordonată şi paşnică una cu

cealaltă.™

38 George F. Kennan, *American Diplomacy* (University of Chicago Press, 1957), p. 96.

Dacă schimbăm sintagma „treisprezece colonii” prin „cele şase state membre iniţiale”, am putea crede că George Kennan vorbeşte despre Uniunea Europeană. Dacă Statele Unite pot să se schimbe atât de mult în cincizeci de ani, la fel poate şi Europa. Oricum, nu este nici de dorit, nu este nici posibil, de altfel, ca Uniunea Europeană să-şi abandoneze complet dorinţa de a rezolva problemele prin negocieri şi mijloace procedural-legale. Statele membre nu sunt dispuse să fuzioneze într-un singur stat, aşa cum au făcut-o cele treisprezece colonii americane. Multilateralismul şi regula dreptului internaţional vor rămâne elemente esenţiale în existenţa Uniunii. Obiectivul unei lumi guvernată de lege, mai degrabă decât de forţă, deşi de neatins pe termen scurt, ar trebui să rămână un obiectiv de lungă durată. Însă nici nu ar fi de dorit ca acest obiectiv să permită ca gândirea cu premeditare să

devină un substitut pentru politicile mai dure, necesare în a gestiona o lume ce conţine atâtea ameninţări cumplite, inclusiv, probabil, ameninţarea la adresa existenţei civilizaţiei în sine.

Cel mai mare deziderat ar fi extinderea lumii postmoderne pe mai departe, astfel încât ea să devină norma relaţiilor dintre state guvernate de legi şi negocieri, astfel încât politicile externe şi interne să devină legate între ele, iar identităţile să fie fuzionate în sensul unei comunităţi internaţionale mai extinse. Acest lucru este, în cel mai bun caz, o viziune pe termen lung. Este, probabil, mai mult un vis decât un scop realizabil practic. Şi chiar dacă obiectivul ar fi realizabil (iar posibilitatea ca lucrurile să meargă bine nu ar trebui eliminată; cine şi-ar fi imaginat transformarea Europei de Vest de după 1945 şi cea a Europei de Est după 1989?), el ar mai depinde de o mie de alţi factori ce se află dincolo de controlul ţărilor occidentale. Tipul de schimbări de care am avea nevoie nu pot fi nici cumpărate,

nici forţate să se producă prin coerciţia asupra unei lumi care nu le vrea. Însă nu e normal să stai doar şi să aştepţi, deoarece riscurile create de răspândirea armelor de distrugere în masă şi prăbuşirea structurilor statale sunt prea mari. Cei care îşi doresc să aibă o şansă în a supravieţui unui viitor incert ar trebui să gândească în termenii organizării şi înarmării proprii pentru a-i putea face faţă, timp în care să lucreze, în paralel, pentru soluţii politice de durată. Într-o lume dinamică, cea mai proastă politică cu putinţă este să nu faci nimic.

Logica integrării europene este că Europa ar trebui, mai devreme sau mai târziu, să-şi dezvolte o politică externă comună, o politică de securitate comună şi, probabil, o apărare comună. Însă lumea este guvernată prin intermediul logicii. Ea este rezultatul unor opţiuni politice. Niciunul dintre lucrurile de mai sus nu se va întâmpla până în momentul în care liderii politici europeni nu vor vrea şi nu vor alege să le facă realizabile. Preşedintele american George W. Bush a explicat

într-un mod cât se poate de direct de ce ar trebui făcute aceste lucruri. În cadrul unui discurs ţinut la American Enterprise Institute în februarie 2003, el a spus: „Ne întâlnim aici, într-o perioadă crucială pentru istoria… lumii civilizate. O parte a acestei istorii a fost scrisă de alţii. Restul va fi scris de noi”. Dacă ne dorim ca acest „noi” să includă şi Europa, ar trebui să avem mai multă influenţă în faţa Statelor Unite. Iar acest lucru înseamnă că vom avea nevoie de mai multă putere, adică putere militară *şi* legitimitate multilaterală.

CUPRINS

ROBERT COOPER DESPRE „ORDINE” ŞI „HAOS” ÎN

SECOLUL XXI… 5

MULŢUMIRI… 19

PREFAŢĂ… 21
Partea I

STAREA LUMII… 27

INTRODUCERE… 29
1 VECHEA ORDINE MONDIALĂ… 33
Lumea Războiului Rece… 38
2 NOUA ORDINE MONDIALĂ… 41
Lumea premodernă… 42
Religia şi ascensiunea modernităţii… 44
Lumea modernă… 47
Lumea postmodernă… 52
Interesele statelor… 64
Cine aparţine lumii postmoderne?… 66
Hegemonia postmodernităţii?… 68
Statele Unite ale Americii… 71
Statul postmodern… 76
3 SECURITATEA ÎN NOUA LUME… 81
Războaiele lumii moderne… 82
Securitatea şi lumea premodernă… 92

CONCLUZIE:

SECURITATEA ŞI LUMEA POSTMODERNĂ... 103

Partea a II-a

CONDIŢIILE PĂCII:

DIPLOMAŢIA SECOLULUI XXI... 109

INTRODUCERE... 111

Maxima 1 Străinii sunt diferiţi... 117

Maxima 2 Ceea ce contează, în final, este politica internă... 131

Maxima 3 Influenţarea străinilor este dificilă... 142

Maxima 4 Politica externă nu ţine numai de interese... 156

Maxima 5 Lărgeşte contextul... 167

Partea a III-a

EPILOG: EUROPA ŞI AMERICA... 183

Tiparul executat la Regia Autonomă „Monitorul Oficial”

Secolul în care tocmai am intrat riscă să re deturnat din nou de anarhie şi tehnologie. Aceşti doi mari distrugători ai istoriei s-ar putea susţine reciproc. Şi există suficient potenţial rămas din secolele precedente sub formă naţională, ideologică şi religioasă, în aşa fel încât să apară iar contextul necesar distrugerii.

Robert Cooper

Pentru o ţară precum România, care odată cu aderarea la NATO a început să-şi accelereze tranziţia de la o politică externă tradiţionalistă la una de tip postmodern, cred că analiza de faţă reprezintă un îndrumar intelectual şi geopolitic important pentru conturarea noii identităţi strategice şi politice din lumea internaţională a secolului XXI. Cât timp am fost responsabil cu

formularea politicii de apărare a României în Ministerul Apărării, a trebuit să parcurg câteva etape esenţiale legate de această schimbare profundă de paradigmă. Acceptarea noastră în NATO sau evenimentele din Irao sau Afghanistan, în care am fost mai mult sau mai puţin implicaţi încă de la început, au constituit momente semnificative de transformare în politica noastră de securitate şi de apărare. Am găsit în Cooper un reper intelectual pentru definirea sensului acestor noi direcţii de gândire şi acţiune strategică legate de exprimarea noastră externă.

Ambasador GEORGE MAIOR